چووم زاخۆ بۆ تەماشە

ئەحمەدێ نالبەند

ئیسماعیل بادی

چوومە زاخۆ بۆ تەماشە

ئەحمەدێ نالبەند

سەرەدان و پێگۆتنێت هۆزانڤانی ل زاخۆ

دهۆک ــــــــــــــــــــــــــــــــ ٢٠٢٠

* **پەرتوک:** چوومە زاخۆ بۆ تەماشە
ئەحمەدێ نالبەند
سەرەدان و پێگۆتنێت هۆزانڤانی ل زاخۆ
* **ڤەکۆلین:** ئیسماعیل بادی
* **تایپ و دیزاین:** نڤیسەڤان
* **جلدێ پەرتوکێ:** عصام حجی طاهر
* کوردستان - دهۆک
* سالا ٢٠٢٠
* چاپخانە: گازی

هژمارا سپاردنێ ل رێڤەبەریا گشتی
یا پەرتوکخانەیان/ دهۆک
(D -/ ٢٥٥٥ / ٢٠)

هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند

(ئەحمەدێ ڕویسی)

چوومە زاخۆ بۆ تەماشە، من نەظەرکر بوون دو تاخ

تاخەکی کانوون و سارە، تاخەکی گەرمە و تەباخ

تاخەکی هەڤڕان نەهێران، تاخەکی ئاش لێ نەبوون

هەر شەڤ و رۆژا دگەڕهان، دائیما پڕ بوون مزاخ

چوومە تاخێ ساخ، تژی لێ عەقلێ وان هەمیای مری

چومە تاخێ کێم مری، لێ عەقل و عالەم هەر دو ساخ

ئەحمەدێ نالبەند

دیاری بۆ ....

- روحا داپیرا (لەیلێ) ئەوا گورەکا نەخشاندی بۆ ئەحمەدێ نالبەند کرییە دیاری.
- هۆزانڤان (خالد حسێن) بۆ جارا ئێکێ شیای خەونا هۆزانڤانی بکەتە ڕاستی و دیوانێن وی چاپ بکەت.
- خەلکێ زاخۆ کو ب ڕاستی حەز ژ هۆزانڤانی دکر و نالبەندی ژی، حەز ژ وان دکر.

سۆپاسی بۆ ....

- نڤیسەڤان و جڤاکناس (بەیار باڤی) ژ بۆ خەمخۆری و پشتەڤانی و هاریکارییا وی بۆ چاپکرنا ڤێ پەرتووکێ.

- هونەرمەند عصام حجی طاهر، کو جلدێ پەرتوکێ ب وێ جواندیێ چێکری.

ناڤەرۆک

بەرپەڕ	مـــژار
١٢	بەراهی
	پشکا ئێکێ
٢٠	ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)
٢٢	شاعر و مانا وی ل باژێرێ زاخۆ
٢٩	نالبەند و ناسناڤ
٣٠	ناسناڤێ ڕویسی
٣٣	گوندێ ڕویسی
٣٦	ناسناڤێ زاخۆیی
٤٠	باژێرێ زاخۆ
٤٣	دیتنا شاعری ل دۆر باژێر و خەلکێ زاخۆ
٤٣	أ- باژێرێ زاخۆ

ب- خەلكێ زاخۆ	٥٩
١- مالباتا رەزڤانا	٥٩
٢- حەجی محەمەد	٦٧
٣- ئیقبال محەمەد جقسی	٦٨
٤- لەیلێ	٧٢
٥- خالدێ ئەسعەد	٧٦
پشكا دویێ	
أ- خەلكێ زانا	٨١
١- فەقی و مرید	٨١
٢- زانا و شێخ	١٠٢
شێخ ئەحمەدێ ئاكرەیی	١١٣
٣- مەلا	١١٥
٤- مەلا نورەددین	١١٧
ب- خەلكێ ئاسایی	١٢٥

١- مەهدی	١٢٦
٢- محەمەد عەلی	١٣٠
ڤەڕێژ	١٣١
پاشبەند	١٣٤
دەستخەت	١٤٣
شکل	١٤٣
کورتییا ڤەکولینێ ب زمانێ کوردی	١٥١
کورتییا ڤەکولینێ ب زمانێ ئەرەبی	١٥٣
ژێدەر	١٥٥
نڤیسەڤان د چەند ڕێزەکا دا	١٥٩

بەراهی

هۆزانڤانێ ناڤدار و پڕ بەرهەم و بەرکار، ئەحمەدێ نالبەند ل هەر دەڤەرەکێ ب ناڤەکی دهێتە نیاسین و وی بخۆ ژی گەلەك ناسناڤ بۆ خۆ دانابوون. چ د ناڤ هۆزانێت خۆ دا بکارهینابن، یان ژی گەلەك جارا ل دویماهییا هۆزانێ کۆمەکا وان ناسناڤان برێز نڤیسینە. مژارا مە ل دۆر ژیان و بووراندنا دەمەکێ ژیانا وییە ل باژێرێ زاخۆ و سەرەدەرییا وی دگەل خەلکی و کا چەوا خەلکی پێشوازی لێکرییە.

زاخۆ ئەو باژێرێ نالبەندی کۆمەکا دۆست و هەڤالا لێ هەین، د ناڤ دێرێت هۆزانێت خۆ دا؛ بەردەوام پەسن و مەدحێت وان کرینە، رێزەك ب تنێ ژی د ناڤ دیوانا وی یا مەزن دا، مە نەدیت کو نەکامییا خەلکێ زاخۆ کر بیت. خەلکی حەز ژێکرییە و وی ژی حەز ژ خەلکێ زاخۆ و ئەوێت بیانی ل وێرێ دژییان کرییە. لەوا دێ بینین ژ ناسناڤێت وی گەلەك ژێ دگرێدایبنە ب دەڤەرا زاخۆ و خەلکێ وێڤە. چ ناسناڤێ عەشیرەتان، یان گوندا و باژێران، یان ژی هندەك ناڤێت دینداری و مەعنەوی.

ئەڤ مژارە، سالا (٢٠٠٤) ل دويف داخوازا گۆڤارا (زاخۆ) ب كورتی، مە نڤيسی بوو. پاشی بۆ كۆنفرانسێ سەنتەرێ رەوشنبيری يێ زانكۆيا زاخۆ، كو تەوەرەك ژێ ب ناڤێ ئەحمەدێ نالبەندبوو، مە ئەو مژار بەرفرەهتر لێكر و بۆ وان فرێكر، بەلێ هەروەكو نەڤەكۆلينەكا ئەكاديمی وان نەپەژراند.

هەروەسا مە ديت كو ب دروستی مافێ مژارێ و نالبەندی مە نەدايێ، پێدڤييە هێشتا ل دۆر زاخۆ و خەلكێ وێ، هەروەسا خەلكێ بيانی بێت ل وێرێ ژيابن؛ بهێتە نڤيسين و چێتر هۆزانێت وی ڤێدا بچين و بزانين چەوا هەڤبەری وێ حەز ژێكرنێ، وی دەربڕين ژێ كرييە، وی ڤيايە چ بێژيت و ل زاخۆ چ ديتييە، دا هۆزانێت خۆ پێ بخەملينيت.

لڤێرە بۆ ڤيانا وی و ڤيانا خەلكێ زاخۆ هەڤبەری هۆزانڤانی، مە ناڤێ (ئەحمەدێ ڕويسی) ژی بۆ هەلبژارت كو ئەو ناسناڤ وی بخۆ، بۆ خۆ د ناڤ هۆزانێت خۆ دا دانايە و نڤيسييە (مەلايێ ڕويسی). لێ ناسناڤێت (نالبەند) و (موخلص) كو ل دەڤەرا بەهدينان و كوردستانێ پتر پێ هاتييە نياسين، دێ هەر مينن ناڤێن گەش د ناڤ ئەدەبياتا كورديدا.

ئەڤ هۆزانێت مە هەلبژارتين؛ مە بزاڤ كرييە بارا پتر ژ هۆزانێ بەرچاڤ بكەين، دا خاندەڤان پتر د مەرەما وی بگەهيت؛

نە كو ژبەر درێژكرن و مەزنكرنا پەرتوكێ یە. لایەك دیتر د هۆزانێت وی دا؛ گەلەك جاران بەحسێ خەلكەكێ دیتر كرییە ل دەڤەرا زاخۆ دژین، ل گوندێت رەخ و دۆرێت باژێری، بەلێ ئەو مژار مە د جهدا هێلان؛ چونكی كارەكێ مەزنتر پێ دڤێت. دڤییا ئەم گوند ب گوند بگەرپییێن كا ل هەر جهەكی چ گوتییە. هەروەسا هندەك جارا هۆزان نڤیسینە و تنێ ئاڤرپییەك دایە مژارێ، یان ژی ناڤەكە و مە نەنیاسییە. لەوا دبیت گەلەك هۆزانا، ئەم دسەر ڕا بۆرینە.

یا گرنگ ئەوە پترییا هۆزانێت ل دۆر زاخۆ و خەلكێ ل زاخۆ، مە بەرچاڤ كرینە و داینەنیاسین، ب ڤێ رێ بۆ مە ئاشكرا بوو كو ئەحمەدێ ڕویسی چەند حەز ژ زاخۆ كرییە و خەلكێ وێ قەدرەكێ تایبەت ل نك وی هەبوو.

ئیسماعیل بادی

٢٠٢٠/١/١٦

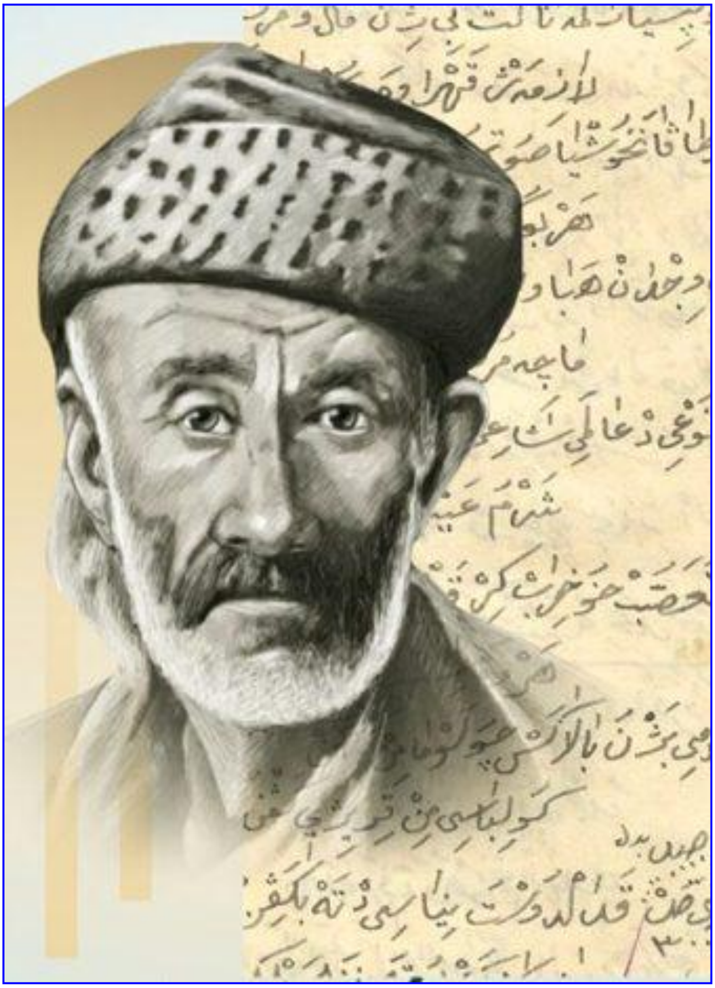

دیزاین (لەیلان ئیسماعیل)

پشکا ئێکێ

ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)

شاعر و مانا وی ل باژێرێ زاخۆ

نالبەند و ناسناڤ

ناسناڤێ ڕویسی

ناسناڤێ زاخۆیی

باژێرێ زاخۆ

دیتنا شاعری ل دۆر باژێر و خەلکێ زاخۆ

أ- باژێرێ زاخۆ

ب- خەلکێ زاخۆ

١- مالباتا رەزڤانا

٢- حەجی محەمەد

٣- ئیقبال محەمەد جقسی

٤- لەیلێ

٥- خالدێ ئەسعەد

ئەحمەدێ نالبەند
(موخلص)

ئەحمەدێ نالبەند (مخلص)، ئەو هۆزانڤانە کو چەند ل دۆر هۆزانێت وی بهێتە نڤیسین، پتر تشتێت جوان ژێ دەردکەڤن، ئەو بخۆ ژیانا وی هەمی مشەختی و بارکرن بوویە، ژ بنیات خەلکێ گوندێ (باگێرا) یە کو دکەڤیتە سەر رێکا دهۆک – ئامێدیێ، نوکە وەکو گوند و کۆمەڵگەهەکا مەزن یا ئاکنجیبوونێ یە، ژ ویرێ بابێ وی چوویە باژێرێ ئامێدیێ و پاشی بامەرنێ، هۆزانڤانێ مە ل بامەرنێ کەڤتییە کاری و بەر خواندنێ، لەوا پتر ب خەلکێ بامەرنی هاتییە نیاسین.

ئەحمەدێ نالبەند، ژ ئەوان هۆزانڤانانە کو گەلەک ل دویڤ وی بەرکارێ هۆزانڤانی هەی؛ گەلەک ل سەر نەهاتییە نڤیسین و شرۆڤەکرن[١]، یا زانایە کو هەتا نوکە ئێکەمین هۆزانڤانە د

١- ژبلی ناما ماستەرێ یا هێژا (کامیران محمد نەبی) ل سالا ١٩٩٩ێ، و هندەك گوتار و پێشەکییێت پەرتوکا، چ تشتێ دی نەهاتییە نڤێسین. ئەڤە دەمێ ئەڤ بابەتە هاتییە نڤیسین، بەلێ نوکە چەندین نامێت ماستەرێ ل دۆر ژیان و بەرهەمێ وی هاتینە نڤیسین.

هەمی زاریێت زمانێ کوردیدا، کەسێ هندی وی هۆزان و هەڵبەست نەنڤیسینە و بەرکارێ وی د (٥) پێنج بەرگاندا هاتییە چاپکرن، پشتی دیوانا وی، چەند پەرتوکێت دیتر هاتنە بەلاڤکرن، دیدەڤانێ ڤێ گۆتنێنە کو پڕترین هۆزانڤانە بەرکار هەیی.

ئەڤ مژارا مە نڤیسی، ل دۆر هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند (ڕویسی) و سەرەدان و پێگۆتنێت وی ل دۆر بازێرێ زاخۆ و خەلکێ ل زاخۆ، چ خۆجهێت وێ بن، یان ژی خەلکێ بیانی و ل وێرێ ژیابن، ئەم ل دۆر وان ئاخڤتینە.

ئەڤێ مژارێ د ناڤ هۆزانێن وی دا رەنگڤەدایە و د هەر پێنج بەرگێن دیوانا وی دا؛ هۆزان پێ ڤەهاندینە، گەلەک جارا تێهنا وی ب هۆزانەکێ نەشکەستییە، لەوا د دو – سێ هۆزانا دا ئەو مژار ڤەکۆلایە چ ب ئەزمانێ کوردی، یان ب ئەزمانێ عەرەبی بیت.

شاعر و مانا وی ل باژێرێ زاخۆ

ل سالێت پێنجییان هۆزانڤان (ئەحمەدێ نالبەند/ موخلص) ل سەر نڤیسینا هۆزانێ د کاروانەکێ بێ راوەستییان دا بوو، گەلەك جاران کاغەز ب دەست نەکەڤتینە هۆزانا ل سەر بنڤیسیت، وی دەمی ئەو ل گوندێت دەڤەرا زاخۆ، ل ناڤ عەشیرەتا گولییا، تایبەت ل گوندێ رویسێ، دژییا:

من لەوا ئەڤ شعرە هۆ کورت گۆتییە
کو مروڤ مەعتل دبیت ژ بێ کاغەزی[1]

بۆ جارا ئێکێ د بزاڤەکا ئەدەبی دا ژ لایێ ویڤە هۆزان هاتییە خاندن د هەلکەڤتەکێ دا بوویە، ل پەی گۆتنا هۆزانڤان (خالد حسێن) دەربارەی بزاڤا ئەدەبی ل دەڤەرا زاخۆ، دبێژیت: "بۆ یەکەم جار هۆزان د چارچووڤەکێ ئەدەبی دا ل زاخۆ دیار بوویی،

١- طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، (کۆمکرن و تویژاندن)، پێداچوون و ڕاستڤەکرن و سەرپەرشتیا چاپێ: رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، بەرگێ (١)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ١٥٩.

ل سالا ١٩٥٣ێ هەلبەستەك ژ لایێ هۆزانڤانێ مەزن (ئەحمەدێ نالبەند/ مخلص) ڤە ل فیستەڤالا وەرزشی هاتە خاندن"[١].

هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند، وەکو فەقییەك سالا ١٩٥٥ێ قەستا زاخۆ دکەت؛ دا کو خاندنا خۆ یا فەقاتییێ تەمام بکەت، بۆ دەمێ نەهـ مەهان دمینتە ل وێرێ و پاشی قەستا بنەکۆکا خۆ (بامەڕنێ) دکەت. (دکتۆر رەشید فندی) د پەرتوکا (ئەحمەدێ نالبەند) دا ئەوا ل دۆر ژیانا نالبەندی و دیتنا وی ل دۆر بازێرێ دهۆکێ، تێدا دبێژیت: "مەلا حەمید سلێڤانەیی[٢]،

١- ئومێد سەگڤان ئەحمەد، خەلات عەلی سلۆ، هەڤال عبدالکریم خالد، هژمارکاریەك ل دور هۆزانڤانێن دەڤەرا زاخۆ ژ سالا (١٩٠٠- ٢٠١٠) (ڤەکولینا دەرچوونێ/ زانکۆیا دهۆکێ، فاکولتیا زانستێن مرۆڤایەتی- پشکا زمانێ کوردی، ئێڤاران)، ٢٠١٤، بپ٤.

٢- **مەلا حەمید سلێڤانەی(١٩٣٦- ٢٠١٧)**: د زارۆکینییا خۆ دا کەڤتییە بەر خاندنێ، ل گەلەك دەڤەرا گەریا بوو هەتا خاندنا خۆ یا فەقاتییێ ب دویماهی ئینای و ئیجازا مەلاتییێ وەرگرتی، دەما ل زاخۆ دخاند، وی دەمی ئەحمەدێ نالبەند ژی ل وێرێ بوو. ل بەر دەستێ چەندین مەلا و زانایێت دینی فێر بوویە زانستێت شەریعەتی، وی ژی وەکی گەلەك مەلایێت هینگێ، دەست ب نڤیسینا هۆزانێ کرییە، دیوانەکا هۆزانێت وی هاتییە چاپکرن، ئەو ژ دۆستێت نێزیك یێت نالبەندی بوویە و گەلەك جارا نالبەندی سەرا وی دایە، وی چەندین هۆزانێت نالبەندی ل نك خۆ پاراست بوون، نالبەندی ژی هۆزانەك ب زمانێ عەرەبی پێ ڤەهاندییە و ژ زاردەڤێ سلێڤانەیی وەسیەت کربوو دەما سلێڤانەیی دمریت ل سەر کێلییا زیارەتێ وی بهێتە نڤیسین.

هەڤالێ شاعر ئەحمەدێ نالبەند بوو، دبێژیت: ل سالا ١٩٥٥ێ ئەز فەقی بووم ل مزگەفتەکا باژێرێ زاخۆ، ئەحمەدێ نالبەند هاتە وێ مزگەفتێ و دەمەکی ل وێرێ ما دگەل مە، وی ئیجازا مەلاتییێ نەبوو و هەتا (جامی)[1] خاند بوو، بەلێ وی دەمی ژی شاعرەکێ ناڤدار بوو"[2].

هەروەسا نڤیسەڤانەکێ دی ژێ دبێژیت: "ل سالا ١٩٥٥ێ دچیتە زاخۆ بۆ خاندنێ و ل سالا ١٩٥٦ێ ڤەدگەریتە بامەرنێ"[3]. بەلێ د. رەشید فندی دبێژیت: "ئەو ژ زاخۆ پشتی هینگێ هاتە دهۆکێ ما و ل مزگەفتا حەجی مستەفای بوو، من پرسیارا هندەك فەقییێت وی سەردەمی کر، وان بۆ من جەخت ل سەر هندێ کر، کو نالبەند ل دویماهییا سالێت پێنجییا ژ چەرخێ

بەرێخوبدە: د. رەشید فندی: ئەحمەدێ نالبەند، بپ٤٨. درباس مستەفا: گولەك ژ باغێ کوردان، دهۆك- ٢٠١٩، بپ٨ و٧٢.

١- **جامی:** ئێکە ژ کتێبێت دەرسێ یێت خاندنا فەقاتییێ دهێتە خاندن، دگۆتنە فەقی، (موستەعید)، چونکی وی پەرتوکێت د قوناغێت بۆری دا خواندین، دوبارە دکرنەڤە. ئێك ژ وان پەرتوکا (ئەلفەوائید ئەلضیائییە) یا عەبدررەحمانێ جامی بوو کو شرۆڤەکە ل سەر پەرتوکا کافییا ئبن ئەلحاجبی، و د علمێ نەحوێ دایە و ب ناڤێ (جامی) دئێتە نیاسین. **بەرێخوبدە:** تەحسین ئیبراهیم دۆسکی: فەقی و مەلا و مەدرەسە، دهۆك – ٢٠١٢، بپ٢٣.

٢- د. رەشید فندی، ئەحمەدێ نالبەند، چاپخانا خانی، دهۆك – ٢٠١٩، بپ١١.

٣- ماهر عبدالرحمن صدیق برواری: ئەحمەدێ موخلص، وەزارەتا رەوشەنبیری، دهۆك – ٢٠٠٤، بپ٧٥.

بۆری ل وێ مزگەفتێ بوو، (چێدبیت ژ سالا ١٩٥٦ێ هەتا ١٩٥٩ یان ١٩٦٠ێ بیت)"[١].

هەکە ب دروستی ل ژیاننامەیا هۆزانڤانی ئەوا وی ب دەستێ خۆ نڤیسی بزڤرین، دێ باش بۆ مە ئاشکرا بیت کو ئەو سالەکێ مایە ل زاخۆ، پاشی ڤەگەریایە مال، ژنوی قەستا بازێرێ دهۆکێ کرییە و سێ سالان مایە ل بەر خاندنێ، نالبەند بخۆ دبێژیت: "ئەز چوومە زاخۆ سالەکێ بۆ وەرگرتنا زانینێ، پاشی بۆ دەمەکێ کێم زڤریمە مال، پاشی چوومە دهۆکێ بۆ وەرگرتنا زانینێ سێ سالا، پاشی چوومە گوندێ بێدوهـ ل ناڤ بەرواری بالا..."[٢].

هەر چەوا بیت و چەند مابیتە ل بازێرێ زاخۆ، یا گرنگ ئەوە هۆزانڤانی، خەلك و سەرەدەرییا خەلکێ وێ زانییە و شیایە خۆ بکێشتە د ناڤ هندەك لاییێت ژیانا واندا. چونکی ژبلی وی دەمێ خاندنێ؛ بەری هینگێ و پشتی دەمێ خاندنێ ژی، ئەو هەر دچوو زاخۆ. د ڤەکۆلینا خۆ دا، دێ پتر ئەڤێ خالێ بەرچاڤ کەین.

١- د. رەشید فندی: ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ، بپ١٢.

٢- اسماعيل بادي و أزهار بامرني: الشاعر أحمد مخلص (نالبند) باقة من قصائده العربية والفارسية الغير منشورة، دهوك – ٢٠١٩، ص١٧.

پشتی پێداچوونەکا بلەز د بەرهەمێ ویدا، نێزیکی (٢٤) بیست و چار هۆزانا ل دۆر باژێرێ زاخۆ و خەلکی ڤەهاندینە[1].

ئەڤ هۆزانە ژی، سەرۆکانییەکا زەلالن بۆ کەسێ بهێت ل دۆر باژێرێ زاخۆ و ئەتنۆگۆافییا وێ بنڤیسیت، دێ شێت مفایەکێ باش ژێ وەرگریت.

ب کورتی، د بەرگێ ئێکێدا؛ نێزیکی (٦) شەش هۆزانا پێ ڤەهاندینە، ئەو ژی:

١- خودێ حەقە گوهێ خۆ بدەن جەماعەت../ بپ١٢٢.
٢- چوومە زاخۆ بۆ تەماشە/ بپ١٢٧.
٣- مطربەك چوو بوو باژێری لبەر زویر/ بپ١٤٠.
٤- نهۆ ئەول مە زۆزان چوو.../ بپ١٦٩.
٥- ئەز ژ ڤی وەجهێ حەدیس ڤە.../ بپ٢٧٨.
٦- مەهدیەك داخل بۆ زاخۆ.../ بپ٣٣١.

هەروەسا د بەرگێ دوییێدا، (٦) شەش هۆزان پێ ڤەهاندینە و تێدا بەحسێ چاندنێ و لایێ دینی دکەتن، ئەو ژی:

٧- خودێ بۆ جوملە ئینسان ئاشەکێ دای/ بپ٣٢.

١- کورتیيا ڤێ مژارێ مە د گۆڤارا زاخۆ، هژمار (٣)، تەباخا سالا ٢٠٠٤ێ، بپ ٢٨- ٢٩ێ دا بەلاڤکرییە. هینگێ مە گوتبوو نێزیکی (١٣) سێزدە هۆزانان ڤەهاندینە.

٨- هێژ ل زاخۆ نەڕسین جەهـ، گەنما دانە گولی/ بپ١٠٦.

٩- وەرن گوهـ دەن غەما مرنێ/ بپ١١٥.

١٠- حەجی عبدالرحمن مریدێ ئەوەل/ بپ٤٠٩.

١١- سەلامێت من لسەر جوملە مریدا/ بپ٤٢١.

١٢- حەسەن حاجی/ بپ٣٤٨.

د بەرگێ سێیێ دا ژی، (٢) دو هۆزان هاتینە؛ کو د یا ئێکێ دا بەحسی مالباتا رەزڤانا دکەتن و مانا هۆزانڤانی ل ناڤ مالێت وان ب ماوەیێ دانێت سالێ:

١٣- گازندە کرن خەجیج و فاطما/ بپ٢٥٦.

١٤- حەمد و مەدحە، شوکر و نیعمەت لائیقێ رەبێ موبین/ بپ٤٥٢.

د بەرگێ چارێدا، (٥) پێنج هۆزان ل سەر کەسانێت خەلکێ باژێرێ زاخۆ هاتینە ڤەهاندن، دبیت هندەك ئاڤڕی یێت باش تێدا هەبن بۆ پتر نیاسین و شەهرەزابوونێ ل دۆر وان کەسان. ئەو ژی ئەڤ هۆزانە نە:

١٥- طفتُ شرقاً ثمَ غرباً.../ بپ٢٠٢.

١٦- خودێ لەیلێ عەفو کەت ئەو صەبوورە/ بپ٣٢١.

١٧- ئەزێ خولامێ هیممەتا شێخ ئەحمەدی/ بپ٣٥٠.

١٨- چوومە زاخۆ جارەكێ من دی.../ بپ٣٧٢.

١٩- ئەمێت هاتینە عیدا نورەددینی/ بپ٥١٤.

د بەرگێ (٥) پێنجێ دا ژی؛ (٥) پێنج هۆزان هەنە، ئەو ژی ئەڤە بوون:

٢٠- هەوارە سەد هەوارە/ بپ١٧٩.

٢١- ل نورەددینی من هەر دەم سەلامە. بپ١٧٨.

٢٢- سەلاما من ئەڤا هات بۆ مەعازی/ بپ١٨٠.

٢٣- یا طالبي العلم في زاخو../ بپ٢٤٣.

٢٤- یا أهل زاخو لك البشری.../ بپ٢٦٣.

د ناڤ گەلەك هۆزانێت دیتر دا ژی ئاڤڕی هەنە؛ چ ب ئاشكرایی یان ڤەشارتی بەحسێ زاخۆ و خەلكی دكەتن، هندەك ژ ئەڤان هۆزانا ب زمانێ عەرەبی نڤێساینە و ئەڤەژی زیرەكی و رەهوانبێژییا هۆزانڤانی ب ئەزمانێ عەرەبی بەرچاڤ دكەتن.

نوكە دێ پێداچوونەكا سڤك ل سەر وان هۆزانا كەین و دەینە نیاسین كا بەحسێ چ دكەن. د هندەك ژێدەرێت دیتر دا ئاڤڕی ل دۆر ڤی بابەتی هەنە و ناڤێ زاخۆ د هندەك هۆزانا دا هاتییە، كو پاشی دێ ئاڤڕییێ دەینە وان ژی.

نالبەند و ناسناڤ

ئەحمەدێ نالبەند هەر چەندە ناسناڤێ وی یێ هۆزانێ (موخلص)ە؛ بەلێ نوکە پتر هەر ب (ئەحمەدێ نالبەند) دهێتە نیاسین. هەکە نێڕینەکێ ل ناسناڤ و پاشناڤێت وی بکەین؛ دێ بینین ئەو ل دەڤەرا زاخۆ پتر ب (ئەحمەدێ ڕویسی) هاتییە نیاسین. کو ئەوی دوازدە سالێت ژیانا خۆ ل دەڤەرا گولییا برینە سەر؛ نەمازە ل گوندێ ڕویسێ. لەوا هاتن و چوونێت وی د ئەوان سالا دا پتر بەر ب گوندێت دەڤەرا قەزا زاخۆ و باژێرێ زاخۆ بووینە و مانا وی ل ناڤ مالێت خەلکێ زاخۆ کو د هۆزانێت خۆ دا بەحس لێ دکەت؛ دیدەڤانێ ڤێ گوتنێ نە. ڤێجا ئەو دەم بووراندن چ ب خۆشی بن؛ یان ژی پترییا وێ نەخۆشی بن.

هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند، مافێ خەلکێ زاخۆ ژ وێ پویتەپێدانا وان بۆ وی؛ ل سەر ملێت خۆ ڕاکرییە و کۆمەکا هۆزانێت جوان و دلخۆشکەر پێ ڤەهاندینە. وی د وان هۆزانا دا گەلەک ئەو قەنجی و سەرەدەری بەحسکرینە؛ بێی دێرەکا هۆزانێ ب خرابی و نەکامی بەحس بکەت. هەکە پێداچوونەکێ د دیوانا وی دا بکەین کا ب ڕەنگەکێ گشتی

چ ل دۆر خەلكێ دەڤەرێت دیتر نڤیسییە؛ دێ بەروڤاژی یا زاخۆ دەركەڤیت، چنكو تنێ هۆزانەك ل دۆر خەلكی نڤیسییە ئەو ژی ب شێوازەك فەلسەفی و گرێدایە ب چاندنێ ڤە. ژ ڤێ چەندێ خویا دبیت، كو نالبەند یێ حەق بوو ناسناڤێت (ڕویسی) و (زاخۆیی) بۆ خو بهەلبژێریت.

ناسناڤێ ڕویسی

نڤیسەڤان (سەعیدێ رەزڤان) كو ل دۆر باژێرێ زاخۆ و خەلكێ وێ، دو پەرتوك چاپكرینە؛ دەمێ ل دۆر نالبەندی دئاخڤیت؛ دبێژیت: "هەر چەندە ژ دایكبوونا وی نە ل زاخۆ بوویە؛ بەلێ ئەو گەلەك یێ ل زاخۆ ژییای، ئو دهێتە هژمارتن ئەو ئێك ژ كەساتییێت بەرچاڤ و وەكو كوڕێ وی باژێری بوو. ل زاخۆ ژی پتر ب ناسناڤێ پێ هاتییە نیاسین (مەلا ئەحمەدێ ڕویسی) بوو"[1]. ئەحمەدێ نالبەند ل گوندێ ڕویسێ یا خاندی،

١- سعيد الحاج صديق زاخوي: لمحات من التراث والأساطير في زاخو للفترة ١٩٠٠- ١٩٦١، دهوك - ٢٠١٠، ص١٨. خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، پارت دوو، دهۆك – ١٩٧٢، بپ٤.

هەر ژبەر هندێ دگۆتنێ (ئەحمەدێ ڕویسی). پشتی خاندنێ؛ مەلاتی ژی گەلەک سالا هەر ل وێرێ یا کری[1].

ژ وان ناسناڤێت هۆزانڤانی ل وێ دەڤەرێ ل سەر ناڤێ خۆ زێدەکرین؛ ناسناڤێن: (زاخۆئی)، (خشخاشی)، (بێگوڤی)، (سویلی)، (شیلانی)، (بۆصەلی)، (کەشانی) و (ڕویسی) نە، بەلێ ناڤێ ئەو پێ ب ناڤودەنگ کەڤتی، ناسناڤێ (ڕویسی) یە.

د هۆزانەکێ دا دبیژیت:

هەر دەبـــرە یـــا حەلالە　　بـۆ ڤـی (مەلائێ ڕویسـی)
خـودان عـیلم و کەمـالە　　خـۆش قەنـدیلە طەئیسـی
فەتـــوا تە دای بەطـــالە　　تە بر ئەڤ حەق ژ پیسی[2]

یان ژی دەما دبێژیت:

گۆت: ئەی (مەلائێ ڕویسی)　　ئەڤ شـۆلە نـی قەومـی یە
تــو ل بەر تاقــا ڤەدنویســی　　نــزانم مەعنــا چـــی یە

١- خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، پارت ئێک، دهۆك – ١٩٧٠، بپ٤.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، (کۆمکرن و تویژاندن)، پێداچوون و ڕاستڤەکرن و سەرپەرشتیا چاپێ: رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، بەرگێ (٤)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٤٨٠.

مـن هـزر كـر جەحسويسـى   هێژ حەقێ تە تێ نى يە[1]

د هۆزانەكا ديتر دا دبێژيت:

ئەز (ئەحـــــــمەدێ ڕويســــــى) مە
هەر دەم ژار و برســـــــــــــى مە
ژبەر كـــوردا نـــــان ترســـــى مە
ب ئنجيـــــــل و قورئانـــــــــا[2]

هەروەسا د هۆزانا (حەسەن حاجى) دا، خۆ ب ئيمامێ گوندێ ڕويسێ دايە نياسين، دەما دبێژيت:

ئيمـــــامێ ڕويســـــيانم بەســـــە رويســـــى
نيهـــايەت ئەز گونەهكـــارم ژ پيســـــى[3]

١- هەمان ژێدەر، بەرگێ (٤)، بپ٣٨٤.
٢- هەمان ژێدەر، بەرگێ (٥)، بپ٣٧٠.
٣- هەمان ژێدەر، بەرگێ (٥)، بپ٣٧٠.

گوندێ ڕویسی

ڕویسێ ئەو گوندە یێ نالبەند لێ بوویە زاڤا و بنەکۆکا مالداریێ لێ دانای، نێزیکی ماوەیێ (١٢) دوازدە سالان ئەو ل وێرێ بنەجهـ بووبوو، لەوا ب ڤی ناسناڤی هاتە نیاسین. ئەحمەدێ ڕویسی، بەلێ مخابن ژ مالئاڤاییا هەڤژین و زارۆکێت وی، ئەوی ئەو وار بجهـ هێلا و قەستا دەڤەرێت دیتر کر.

ل ڤی دەمێ ئەو ل وێرێ، سەرەدانێت وی بۆ باژێرێ زاخۆ د بەردەوام بوون، ژبەر هندێ ژی گەلەك دۆست و نیاس و هەڤال ژێڕا پەیدا بوون. هەمیا ب ئەحمەدێ ڕویسی ئەو دنیاسی و حەز ژێ دکر.

پشتی تەنگاڤی نەمایی و بەرە بەرە تەناهی ل دەڤەرا بەهدینان بەلاڤبوویی؛ نەمازە ل ئامێدییێ یا کو ژ هەمی قەزاییێت دی، دەڤەرا بەهدینان ئالۆز و تێکچوویی تر بوویە، ئەحمەدێ ڕویسی (نالبەند) ڤەگەڕییا و ئێکسەر چوو نەڤ گولییا و ل گوندێ ڕویسێ ئاکنجی بوو. ل ڤێرە بەرێ بنیاتێ یێ مالدارییێ

و خێزانێ دانا. پاشی ژنەک ئینا ناڤێ وێ (فەهیما کچا سەید ئۆسمانێ خشخاشی) بوو[1].

گوندێ ڕویسێ؛ گوندەکێ تێر پەز بوو، (ڕویسێ) پەزی ناڤ و دەنگییا خۆ هەبوو ژبەر هندێ دبێژنێ (ڕویسێ)، ئەڤ گوندە دکەڤیتە سەر سێ ڕێکێت سەرەکی، ئەو ژ گوندێت گەلەک کەڤنە، بەلێ مخابن دەسپێکا ئاڤاکرنا وێ نەهاتە زانین. ب دیتنا کەسێت دانعەمر؛ دبێژن بەری زایینێ هاتییە ئاڤاکرن.

دەورێ زانا و کەسێت ل ڤی گوندی خاندی، وەکو زانایێت دینێ ئیسلامێ و ناڤ و دەنگێ وان و شاگردێت مەدرەسەیا وێ یا دینی یا پێشچاڤە. ل دویڤ ژێدەرێت دیرۆکی؛ ل سەر دەمێ میرگەها بەهدینان، ڤی گوندی ناڤدارییا خۆ هەبوویە، میرێ بەهدینا سوڵتان حەسەنی (١٤٧٠- ١٥٣٣) مەدرەسەیەکا دینی ل ڤی گوندی ئاڤاکر، ل دویڤ دا؛ میر زوبەیر پاشایی (١٧٠٢-١٧١٢)، ئەڤ مەدرەسەیە نووژەنکرییەڤە. د دەمێ خۆ دا سەنتەرەکێ رەوشەبیری بوو، ژ جهێت جودا جوداڤە، فەقی و سوختەیێت دینی قەستا مەدرەسەیا گوندێ ڕویسێ دکر.

تخوبێ گوندی؛ ژلایێ رۆژهەلاتی ڤە، دەڤەرا نزدۆر و کێستەنە. ژلایێ رۆژئاڤایڤە، گوندێ کەشانێ یە. ژلایێ ژۆریڤە،

---

[1]- صادق بهاالدین ئامێدی: هۆزانڤانێت کورد، کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا- ١٩٨٠، بپ٥٤٣.

گوندێ سویلێ و ئێكمالێ نه. ژ لایێ ژێریڤه، گوندێ شویدنێ یه. سەرژمێرییا خەلكێ وێ، یا سالا ١٩٥٧ێ، ١٧٣ كەس لێ دژییان، سالێت ١٩٧٦ و ١٩٨٨ێ دوو جارا گوند هاتییه خرابكرن[1].

١- ئینسكلۆپیدیا پارێزگەها دهۆكێ، بەرگێ حەفتێ، توركیا _ ٢٠١٧، بپ٣٥٥.

ناسناڤێ زاخۆیی

ئەحمەدێ ڕویسی، گەلەک پاشناڤ بۆ خۆ دانابوون، چ ل ڕێزا دویماهییا هۆزانێ ناسناڤ نڤیسی بیت؛ یان ژی گەلەک جارا ل دویماهییا هندەک هۆزانا؛ دا گەلەک ناسناڤا برێز کەت. ئەوی خۆ ب خەلکێ هەمی دەڤەرا بەهدینان هژمارتییە؛ ژبلی وەکو شاعرەک؛ ناسناڤێت دینی ژی بۆ خۆ دانایینە.

هەکە پێداچوونەکێ د دەستخەتێت وی دا بکەین، دێ بۆ مە ئاشکرا بیت کو ناسناڤێ (زاخۆیی) ژی بکارهینایە. ئەڤ ناسناڤە؛ یان پاشناڤە دو جارا ڤ بەر چاڤێ مە کەڤت. کو پتر د میناکێ دەستخەتان دا بەرچاڤ دبیت.

د ڤان دەستخەتێت ل خارێ دا؛ کو سالا ١٩٥٢ێ نڤیسییە، کۆمەکا ناسناڤان بۆ خۆ نڤیسینە:

"أحمد مخلص العمادي البامرني البيدوهي الروسي البيگوڤي الخشخاشي الدهوكي الزاخوئي الفصيح البليغ شاعر

الأكراد أسود الجبال قتال الرجال في معمع الهزال المجتربون بذلك سابقا ولاحقا عند المنصفين المحقين..."[١].

د دەستخەتەکا دیتر دا؛ چەند ناسناڤێت دی زێدەکرینە و هندەک تنێ بۆ لێکئینانێ نڤیسینە. ناسناڤێ (زاخویی) ژی ئێکە ژ ئەوان ناسناڤان:

"أحمد مخلص القدرتي الترابي المائي الناري الهوائي النقشبندي الخالدي الكردي الجبلي البيگوڤي الخشخاشي الزاخوئي السولي الشيلاني الآدمي الإسلامي المحمدي فقي الشمالي العمادي البامرني البيدوهي الروسي النقشبندي الدهوكي المروني الگلي النزدوري البوصلي الكيستەكي ... والسلام"[٢].

١- دەستخەتێت هۆزانێت ئەحمەدێ نالبەند(ڕویسی) ل کتێبخانەیا رەحمەتی (طاها مایی).

٢- دەستخەتێت هۆزانێت ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ.

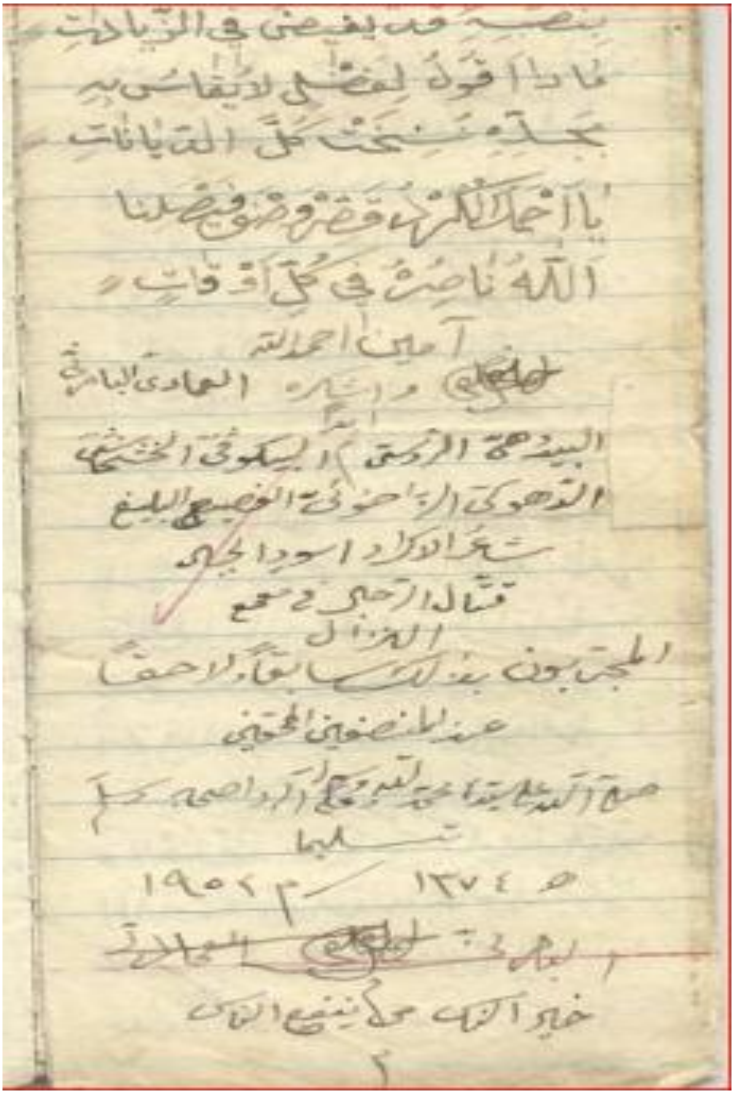
بنصيبه قد يقتضي في الزيادات
فما اذا قوة لنفسي لا يقاسي به
بجاه من نحن كل القيادات
يا احمد الكرد قصّر و ضوّ فيض لنا
الله ناصرك في كل اوقات
آمين احمد الله
و انشاء العمادي الباتيفي
السيد محمد الزمتي ام البيكوني الختمي
الدهوكي الباحوزي الفصيح البليغ
شاعر الاكراد اسود الجبال
قتال الرجال في جمع
الابطال
المحبوب بين الناس سابقا و لاحقا
عند المنصفين المحبين
صلى الله على سيدنا محمد النبي و على آله و اصحابه و سلم
تسليما
١٣٧٤ هـ / ١٩٥٥ م
البهديني العمادي
خير الكتب ما ينفع الناس

دەسخەتێ ئەحمەدێ نالبەند و ناسناڤێت زاخۆیی و ڕویسی

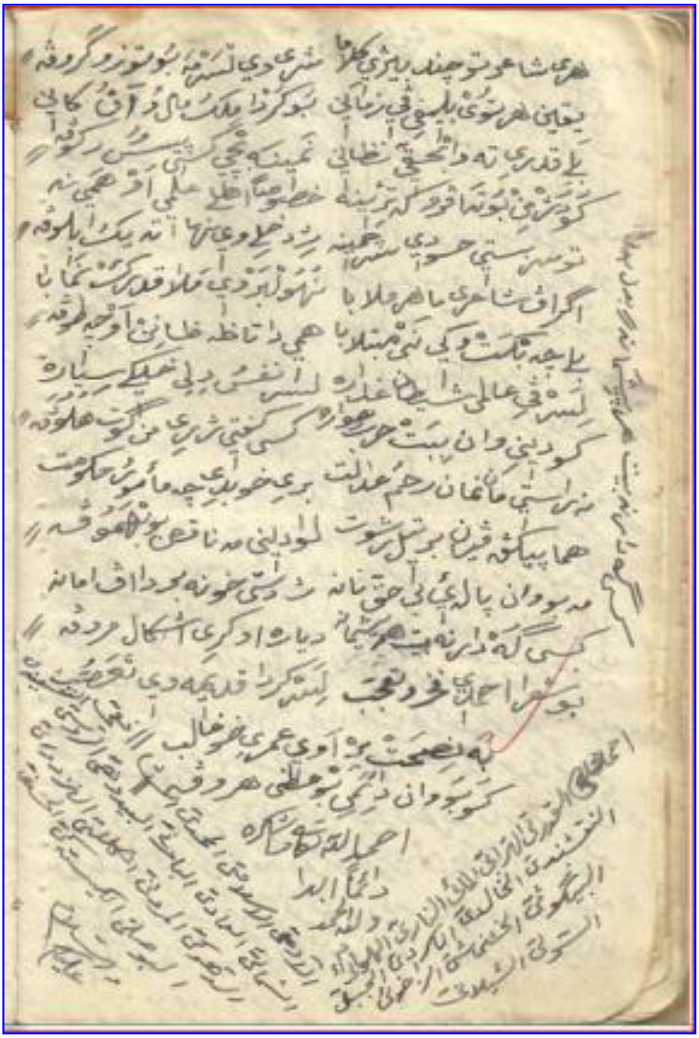

دەسخەتێ ئەحمەدێ نالبەند و ناسناڤێت زاخۆیی و ڕویسی

باژێرێ زاخۆ

قەزا زاخۆ ل باکۆرێ رۆژئاڤایێ کوردستانا باشۆرە و ل دویرترین دەڤەرا باکۆرێ عیراقێ یە، نێزیکی ١١٤ کیلۆمەتران ژ باکۆرێ میسل و ٥٨ کیلۆمەتران ژ باژێرێ دهۆك (سەنتەرێ پارێزگەها دهۆکێ) یا دویرە[١].

زاخۆ باژێرەکێ کوردستانێ یە، دکەڤیتە ناڤبەرا چیایێ بێخێرێ و خامتیرێ دا، نێزیک خالا توخیبی یا (ئیبراهیم خەلیل)ییە. ڕوبیارێ خابویرێ د ناڤ زاخۆ ڕا دبۆریت، پرا دەلال دیارترین خالا نیاسینا زاخۆیە.

هەمی دیتن و بۆچوون بۆ ناڤکرنا زاخۆ ل سەر ڤەڕێژێت دیرۆکی و زمانڤانی هاتبوونە ئاڤاکرن و نێزیکییەك ژی ل ناڤبەرا وان دیتن و بۆچوونان هەیە، نەخاسمە کو پتریا وان پشتا خۆ ب دیرۆکێ، پاشی ب ژیواری و هندەك جاران ژی ب رویدانێ گەرمکرینە، هەر بۆ نموونە ل سەر وان بۆچوونان:

١- م. وەصفیە محەمەد شێخو سندی: کورتیيەکا دیرۆکی ل سەر رەوشا کارگێری و جڤاکی ل زاخۆ... (ڤەکولین)، ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، بەرگێ حەفتێ، ٩ _ ٢٠١٧، بپ٢٠٦.

"ناڤكرن ژ دەستە پەیڤا كوردی (زێ خوین) ئانكو (رویبارێ خوینێ) هاتییە سڤككرن وەك ئاڤڕی بۆ رویدانەكا گرنگ یا ل وی جهی چێبووی و خوین لێ هاتییە رێژتن، هەروەسا قەشە (أنستاس ماری الكرملی)[1] گۆتییە كو پەیڤا (زاخۆ) ڕامانا وێ (سەركەڤتن)ە، ئانكو پەیڤا (زاخۆتا) رامانا وێ (سەركەڤتن)ە، تشتێ پشتەڤانییا ڤێ ڕامانێ دكەت پەیڤا (زاخ) یا زمانێ كوردییە كو ڕامانا وێ (هێز و موكۆمی)یە، د ڤی ئاراستەیی دا هۆزانڤانێ كورد ئەحمەدێ نالبەند دبێژیت: (چوومە زاخۆ زاخ مە دا خۆ)، ئانكو (چوومە زاخۆ و ل وێرێ من خۆ گورج و گشت كر و ب هێز كەڤتم)"[2].

قەزا زاخۆ باژێرەكێ ب ناڤودەنگە ژ لایێ دیرۆكی ڤە، چەندین رویدانێت دیرۆكی لێ قەومینە، گەلەك جاران تخویب و گرێدانا وێ ب دەستهەلاتێت حوكمدارڤە هاتییە گوهاڕتن، ژ

١- **أنستاس ماری الكرملی (١٨٦٦- ١٩٤٤):** ل باژێرێ بەغدا ژ دایك بوویە، دەرس ل مەدرەسە یێت (آباء الكرملین) خاندینە و بوویە سەیدا، سالا ١٨٨٧ چوویە بەلچیكا و فەرەنسا بۆ خاندنا دینی بوویە. گەلەك باوەرنامە وەرگرتینە و زڤرییە عیراقێ ڤە، گەلەك پەرتوك نڤیسینە و چاپكرینە، ل دۆر كوردان بابەت و پەرتوك نڤیسینە. كوركیس عواد: الأب أنستاس ماري الكرملي- حیاته ومؤلفاته ١٨٦٦- ١٩٤٤، بغداد – ١٩٦٦.

٢- م. وەصفیە محەمەد شێخو سندی: كورتییەكا دیرۆكی ل سەر رەوشا كارگێری و جڤاكی ل زاخۆ... ژێدەرێ بەرێ، بپ٢٠٨.

لایێ خاندن و زانا و پێشڤەچوونا زانستێ دینی ڤە، کۆمەکا زانایێت کوردا لێ خاندییە و دەرس داینە فەقەیان.

دیارترین زانایێت دینی ژ وانەبێژ و مەلاییێت مزگەفتێت زاخۆ، ئەڤە بوون: مەلا یونسێ زاخۆیی، مەلا ئەحمەدێ کوڕێ عەبدلخالقێ ئاکرەیی و گەلەکێت دیتر[١].

١- هەمان ژێدەر، ، بپ٢٢٥.

١- دیتنا شاعری ل دۆر باژێر و خەلکێ زاخۆ

ل دۆر باژێرێت کوردستانێ، نەخاسمە ل دەڤەرا بەهدینان، هۆزانڤانی گەلەك هۆزان پێ ڤەهاندینە. چ ل سەر جوانی و کار و کریارێت ل وی باژێری دهاتنەکرن، یان ژی ل دۆر کەسانێت وێ، ئەڤێت ڕۆلەکێ بەرچاڤ د هەر بیاڤەکێ ژیانێدا لێ گێڕایی.

أ- باژێرێ زاخۆ

د هۆزانا (چوومە زاخۆ بۆ تەماشە) یا کو د بەرگێ ئێکێدا هاتییە بەلاڤکرن، تێدا ل دۆر باژێرێ زاخۆ دپەیڤیت، کو ئەو ژ دو تاخان پێکهاتییە و هەر دو تاخ هەڤبەری ئێك کرینە ژ لایێ ژیان و جوانی و هندەك کریارێت وان.

هەروەسا تاخێ دی بەروڤاژی تاخێ ئێکێ یە. تاخەك ساخ لێ مری نە و تاخێ دی مری لێ ساخن، ب تەخلیتەك فەلسەفی چوویە بابەتی، کەسێت ڕێبەر و زانایێت وان دەردکەڤن نەشەهرەزا.

نالبەند گازندێ ژ وان دکەت، کو بۆچی کەسێت نەشەهرەزا گرتینە وەکو شڤانەکێ نەچوو بیتە ناڤ ئاقارێ گوندی و تخویب و جهێت چەروانێ نەزانیت، دێ چەوا شێت پەزی بەتە چەروانی؟ گەلەك بابەتێت دیتر، بۆ نموونە، دبێژیت:

چوومە زاخۆ بۆ تەماشە، من نەظەرکر بوون دو تاخ

تاخەکی کانوون و سارە، تاخەکی گەرمە و تەباخ

تاخەکی هەڤڕان نەهێران، تاخەکی ئاش لێ نەبوون

هەر شەڤ و ڕۆژا دگەڕهان دائیما پڕ بوون مزاخ

چوومە تاخێ ساخ تژی لێ عەقلێ وان هەمیای مری

چوومە تاخێ کێم مری لێ عەقل و عالەم هەردو ساخ

من نەظەر کر هۆ ب تەفەکور ئەو چ حال بوو مونعەکس؟

من ب ئیلهامێ وە زانی هێژ نەکر ساخا کەزاخ

لــەو رەزێ مریــا تــری دا بــڕی بـــوون دەحـــل و دڕ

ساخ لسەر ئاخێ نڤستن سۆت ل وان پشت و کماخ

من سوئال کر ما نەدیت بوون ڤان چو هۆستا بۆ رەزا؟

شەهرەزا بن بۆ کەزاخێ هندەکا گۆت ئاخ و ئاخ

ساخ ب عەقلێ خۆ غوورورن، شەهرەزا نابن چو شۆل

چی کەسێ دیت بێرەکا ڤێ ئو بخۆ گرتن کەڕاخ

رەز بڕین و دەحل هێلان گول چنین و ما ستری

چوون مزەیتێ ڕەز نە شین بووی پێکڤە لێ کور و نەساخ

من تەعەجوب کر ژ عەقلێ ڤی زەمانی هندەکا

کا چەوا تێت بەر حسابێ ئەڤ پەزێ بێ دری یۆ داخ

ئەو کەسێ لزوزان و دەشتا خۆش نەگەرهای کر شڤان

وی نەدیت بوو غەیری زویرکا بۆ پەزی ئو گرتە کاخ

ئەو دەما پاویز گهشتێ مان دو سێ کاڤڕ گوڕی

پەز مر و ڕوون ڕشت و حەلها سۆت لفا هریۆ شلاخ

ئەی گەلی مریا بزانن چاڤ نەدەن ساخا چو جار

وان نەزانی کیشکە کۆچەر هندە بورین وەقت و چاخ

هوون نەظەرکەن شەرتی پشت و دەق و داخ و ڕێ بناس

پڕ مروڤ مان بێ عەشیرەت بێ مروڤ و بوون ئوجاخ

(ئەحمەدا) شۆلا تو بێژی ئو کەسێ فەهمێ نەکەت

ئەو مروڤ حەیوان صیفاتن وەی خوزی لێ بان دو شاخ[1]

د هۆزانا (طفت شرقاً ثم غرباً..)، هۆزانڤان د پێگۆتنەکێ دا ل دۆر باژێرێ زاخۆ دەما بۆ خۆ ل ژنکەکێ دگەرییا، وەسا ئاشکرا دکەت کو چوویە زاخۆ، هێز و شیان داینە خۆ، پاشی چوویە دهۆکێ، بەلێ ئاڤ ل جۆکا وی نەهاتییە و دەستڤالا زڤرییەڤە:

طـفـــت شـــرقـــاً ثم غـــربـــاً بـــل جنـــوبـــاً والشـــمال

ئەز بۆ خۆ ل ژنکا دگەرهام، دا لمە هەل بیت یەك شەمال

چـــوومـــە زاخـــۆ زاخ مـــە دا خۆ پێـلـــە یا خۆ پیـــرەمێـر

ئەو چیـائێ بەفـــر لێ کـــەت هنـــدە وی وەقت و مـــەجال

چوومە دهۆکێ کەتمە شۆکێ ئاڤ ل جۆکا من نەهات

بیـــژن و ناڤـــنجی و کـــچ ئـــەز ل نـــك وان تـــرش و تـــال[1]

١- خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، پارت دوو، دهۆك – ١٩٧٢، بپ١٤. طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (١)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ١٢٧.

د هۆزانەکا دیتر دا، ل دۆر داوەتەکا سندییا دئاخڤیت و چەند مژار تێکەل کرینە، خۆشییا دەنگێ دهۆل و زڕنا و داوەتا تێکهەلی و زادێ بەرفرەهـ، باژێرێ زاخۆ دەستێ وێ د سترانێ و مۆزیکێ دا یێ درێژ بوو و نوکە ژی یێ درێژە، پێشکەڤتنا وێ د بیاڤێ سترانێ دا دکەنە بناسێت خۆڕستێ زاخۆ و دەڤەرێت بسەر وێڤە یێت جوگرافی، کو دەشت و چیا و رویبار و گرن"[٢]. ب بۆچوونا دینی، دبیت ئەڤە کارەکێ حەرام بیت، هۆزانڤانی گەلەك مژار تێکەلکرینە و ب رەنگەکێ فەلسەفی بەرچاڤکرییە:

مطـریەك چـو بـوو بـاژێری لـبەر زویـر

بەزی بوون داوەتێ چەندەك گر و هویر

دهـۆل دانـا ئـو زڕنـا پـڤ کـر و گـۆت

چ خۆش ئـاوازن و خۆش تێل و تەنبـویر

١- خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، ژێدەرێ بەرێ، بپ١٤. طاها مایی: باغێ کوردا- ژێدەرێ بەرێ ، بەرگێ (٤)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٢٠٢.

٢- وەصفیا محەمەد شێخۆ: رەوشا جوییێت زاخۆ ژ دویماهییا سەردەمێ ئۆسمانییا هەتا دگەهیتە سالا ١٩٥١ێ، (ڤەکولین)، گۆڤارا (دیرۆك)، هژمار (٢) پاییزا ٢٠١٣، بپ١٦٨.

وەكـــى ســـندى بـــزانن داوەتـــا هـــۆ

هەمى سەركول و پێخاس دێ بەزن دویر

عەجەب نینە كو صەحرا كریە ئـافی

وەكـى جـارى بـین سـەر زێ ئو خـابویر

لڤێ سوكا كو گوندور لێ گهشتین

خودان عەقلانە نە بازار كرنە سەرتویر

نـــزانم ئەو چ قـــوتە دگەل تە هۆســـا

ب یەك لوقمە تژى بوون مەعدە ئو عویر

تـــۆ ئیـــرۆ لەو شـــڤانێ هنـــدەكا بـــوى

لەوا گۆپالێ تە ئێ بن تیژە ئو ستویر

تە تەنبـــوورا خـــۆ دانـــا بـــوو ل زاخـــۆ

ڤەدانـــا دەنگـــى و ئـــاوازا چـــوو جزیـــر

كەســـێ پـــێلەك دو ئەو داوەت قوتـــانێ

لسەر تەختى هەمى بون حاكم و میر(١)

١- طاها مایى: باغێ كوردا- ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (١)، بپ ١٤٠.

د هۆزانەکا دی دا، کو دانسالێ پاییز و زڤستانێ یە، خەلك قەستا جهێت گەرم و دەشتێ دکەن، دیارە ئەو ل گوندانە و جهەکێ نەخۆش، کو ژیان ب زۆری لێ برێڤە بچیت و هۆزانڤان یێ دەستڤالایە ژ هەر تشتێ پێدڤی، هەر ژ رەزڤانییێ و چاندنێ یێ بێبارە، بەلێ ئەو نەشێت سەرەدانا زاخۆ بکەت و هەڤال و دۆستێت وی هەین ژی، وەسا دیارە چ پویتە پێنەکرییە و ئەو ژبیر کرییە و چ بۆ وی ڤرێ ناکەن، دبێژیت:

نهـۆ ئەول مە زۆزان چـوو بـۆ دەشـت خـۆر

نەشـێم بـێم زاخـۆ ئەز بـێ ئەمرەکێ زۆر

ژ غەیـری نـان و دەو، سـەرتوك و ماسـتی

مە نیـنە تشـتەکێ دی مـاینە مەقهـور

مە تـونەنە خیـار و سـێڤ و مژمـژ

نە فێقـی زەرزەواد و کەسـپ و گونـدور

تەحەمـل نیـنە مە ب نـان و گـرارێ

بڤـێ گازنـدەئێ ئەز بـوو مە مەعـزور

بچووکـــا زارە زارە ل نـــاڤ تراشـــا

بـۆ فێقـی مژمـژا یـان سـێڤەکا سـۆر

ئەزێ چ بێـــژم چ فێقـــی نیـــنە بابـــا

چ مـالا خـۆ خـراب کەم بەسـە عورعـور

وەکـی دایکـا بچووکـا هـۆ گولێ بـوو

ئەوێ ئـــاڤرو لمـــن دان بـــوویە پورپـــور

هەرێ باشـــە چـــو فێقـــی ل هێـــرە نیـــنە

جەمـا رابـوون ئوصـول و عـادەت و تـور؟

هەنە ل زاخۆ تە بێ حەد دۆست و ئەحباب

هەمی ئڤرۆ بکەیف و شەوق و مەسرور

ئەون تو ژبیرکری لناڤ کەیف و سەیرێ

ب یەك لەحـــزە خیـــالا تە نەمـــا ل دۆر

ئەگەر هەر خـۆ بهەلاڤێـژی شـەڤ و رۆژ

ژ نـك وان بـۆ تە نـاهێن قەت چـو ئـابور

تـو هەر بێـژە کـو ئەز دۆسـتم، وە نیـنە

دیـــار نیـــنن عەلامەت بـــۆ تە ســـەر شـــۆر

وەكـــی بـــۆ تە هەبـــا دۆســـتەك ل زاخـــۆ

یەقین دا ڤێقیەكی ڤرێكەت تو مەشهور

تەیـــا گـــۆتی هەنە مـــن دۆســـت و رەزڤـــان

خـــودان نـــاڤ و مریـــدن دل تـــژی نـــور

بەرێ خـــۆ ددەم ڤـــرێ نـــاكەن چـــو تشـــتا

دیـــارە لـــبەر دلـــێ هەمیـــا تـــو ســـاتور

وەكـــــی ئیـــــرۆ ســـــەرێ تە وان ڤیابـــــا

دیـــاری دا گهـــن مـــالا تە مەجبـــور

رەجەب یوســـف مـــحەمەد صـــالح و ئـــاخ[1]

ژیـــۆ رەبـــێ مەزن بـــون پـــالە مەئجـــور

ســـەلاما مـــن ل ســـەر جـــوملە مریـــدا

تـــژی عەســـمان و عەردا ژێـــر و هەم ژور

١- **رەجەب، یوسف، محەمەد، صالح:** خودانێت ڤان ناڤان كو خەلكێ زاخۆ نە، نە هاتنە نیاسین.

ئەگەر ئەو راســت دۆســتن مــن نەهــێلن

دلـێ مـن هەر ب حوببـا وان ڤە مەجـرور

نـــزانم ئەو چ حـــوببە مـــن ژ وان هەی؟

ئەزێ (بـامەڕنی)[1] یۆ ئەو (زاخـۆ)ئێ دور

بنەقشـێ مـن نەقـش بـوون لەو مـن و وان

ژ یەك دو موحببەتـا هەی هنـدە یـا زۆر

خودێ هەر زێدە کەت ڤـێ نیعمەتا چاك

ل سـەر مە فەیضـی دائـیم شـبهی خـابور

تـو خـۆ تەرکە ل بەر بـارانێ (ئەحـمەد)

دلێ دۆستا تە موحببەت لـێ نەچو ژۆر[2]

د ڤێ هۆزانێ دا، هۆزانڤانی ڤیایە گازندێ ژ دۆست و نیاس و هەڤالێت خۆ ل زاخۆ بکەت، کو حالێ وی و زارۆکێت وی پەریشانی یە، نەخاسمە وەختێ فێقی و کەسکاتییە. چ د مالێ

١- **بامەڕنی**: بامەڕنێ گوندەکێ ناڤدارە، نوکە سەنتەرێ ناحییێ یە سەر ب قەزا ئامێدییێ ڤە ل پارێزگەها دهۆکێ یە، جهێ ژیارا هۆزانڤانی بوویە. ب بڕیارا هژمار (١١٩٧) ل رۆژا ٢/١٩/٢٠٠٠ێ بوویە ناحیە.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا- ژێدەرێ بەرێ ، بەرگێ (١)، بپ١٦٩- ١٧٠.

دا نینە بدەتە زارۆکێت خۆ، لەوا نەچار بوویە ل سەر ئەزمانێ هەڤژینا خۆ؛ گازندەیا ژ وان دۆست و هەڤالا بکەت و گەلەك خۆ شکاندییە و خۆ کریە (ساتور)، ئەو کەسێ چ شۆل و کەسپا بۆ خۆ و زارۆکێت خۆ نەکەت و هەرێ بەتال بیت، تنێ ل کولانا بگەرییێت. هەروەسا دیارکرییە کو ئەو خەلکێ گوندێ (بامەڕنێ) یە و نزا ڤیانا وی یا چییە هەڤبەری زاخۆییان؟

د هۆزانەکا دی دا، دەما (شێخ غیاسەددینێ نەقشەبەندی)[1] یێ بامەڕنی، وەغەرا داوییێ کری، نالبەند هۆزانەکێ ب ناڤێ (حەمد و مەدحە، شوکر و نیعمەت لائیقێ رەبێ موبین) پێ دڤەهینیت کو دۆستێ نێزیکێ ئەحمەدێ نالبەند بوو. ئاشکرا دکەت کو ل خەلکی هەمییێ بوویە گرین و هندە ژ عاجزییا خەندقین:

جولەمێرگ و وان و باشکالا موصیبەت تێ پەڕی
پێکڤە بەهدینی هەکاری بێ سەروبەر بوون گرین

١- **شێخ غیاسەددین نەقشەبەندی (١٨٩٠- ١٩٤٤)**: ژ مالباتا شێخێت بامەڕنێ نە، کوڕێ شێخ بەهائەدینێ نەقشەبەندی یە، سالا ١٩٣٠ ل ئەنجوومەنێ نوینەرێت عیراقێ ببوو نوینەرێ قەزا ئامێدیێ و ل سالا ١٩٣٥ نوێنەرییا بۆ هاتە نویکرن،. هۆزانڤان و رەوشەنبیر بوو. د ناڤبەرا وی و نالبەندی دا نامە و هۆزان هاتینە نڤیسین. **بەرێخۆبدە**: صادق بهاالدین ئامێدی: هۆزانڤانێت کورد، کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا-١٩٨٠، بپ٤٨٤.

سپنە ئو ئەطرافێ شەهر و زاخۆ ئامێدی و گولی
جوملە بەرواری خراب بوون کەڤتنە بەحرێ خەندقین(١)

هەروەسا ل جهەکێ دیتر ژ وێ هۆزانێ ل دۆر گەهشتنا جابا وەغەرکرنا شێخ غیاسەددینی بۆ زاخۆ و رەخ و ڕوویێت وێ، ژبلی دەڤەرێت بەرواریيا و ئامێدییێ و بامەڕنێ، کەڤتینە نالین و شینییێ، هەتا کو چیایێ (مەتینا) ژی مایە هشک و بێ ئاڤ و ژ وێ خەما مەزن سەرێ خۆ چەماندییە:

جاب گها زاخۆ چ جابە سۆتن و قەهر و عەزاب
مێر و ژن ژ قەهرێ بڕژتن خارجی ژ حوزنێ پەقین
جوملە بەرواری ژ واری بوونە مەحرووم و جودا
چەندی ئامێدی بهۆژتن قوت و ئاڤ نالین و شین
شبهی گوئینێ دنالن ئەهلێ بامەڕنێ دەوام
ئەڤ چیائێ ناڤ مەتینا هشك ئاڤ و سەرنخوین(٢)

نالبەندی هەردەم ب چاڤەکێ ڤەکری بەرێخۆ دایە باژێرێ زاخۆ و خەلکێ وێ، چ جارا وی ئەو خەلک کێم نەدیتییە و پەسن و مەدحێت وان کرینە، وی خۆ دیتییە هەبوونا وی فەرە بۆ

١- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٣)، بپ٤٥٢.
٢- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(٣)، بپ٤٥٥.

زاخۆ و خەلكێ وێ، ڤيايە هندەك سوحبەت و بەحسا بكەت، هەكە دلێ خەلكی ژی بهێليت، كەس نەفرەتا لێ نەكەت؛ چونكی وەكو نێرگزەكا گەش و بێهن خۆشە، قەستا زاخۆ كرييە دا تێر بخۆت و ڤەخۆت، هەروەسا د بياڤێ دينی دا ئاشكرا دكەت كو يێ شەهرەزايە د هەر دو ڕێبازێت دينی (نەقشەبەندی و قادری) دا، ل وی سەردەمی ژی هەر دوو ڕێباز ل دەڤەرا زاخۆ دهاتنە پەيرەوكرن. هەروەسا بەحسی كچا خۆ (گولبهار)ێ دكەت؛ كو ئەو هێلايە ل مال، د هۆزانا (ئەز ژ ڤی وەجهێ ڤەحەديس ڤە) دا، دبێژيت:

ئەز ژ ڤی وەجهێ ڤەحەديس ڤە نهۆ موعتەبەرم

هەر دكەم حەمد و شوكور بۆ تە خودان ئيرۆ سەرم

ئەی گەلی ئەهلێ حوضورێ من ل زاخۆ هەيە بەحس

بۆ موحيبەت ژ ئەهالی گەلەكێ فەرض و فەرم

نەفرەتێ كەس ژ مە نەكەن چونكە ئەزم نێرگز گول

دائيما بێهنخۆش و ڕەنگ گەش و تول و تەرم

من (بهار)ا خۆ ل مال ئڤرۆكە هێلايە ل پاش

هاتمه زاخۆ دا دگەل یار و برا خۆش بچەرم

چ ئوصول و چ فەن و دین و طەریقا هەنە لێ

هەر دووا تازە دزانین وە نە ژێ بێ خەبەرم

هوین ئەگەر دەعوا بکەن ئیرۆ ئەمین شەمس و بەدر

نێ ژ من هاتە کەمالا وە ئەصل ئەز قەمەرم

هوون ئەگەر دەعوەکەرن بوینە حکومەت ژ کەمال

ئەز ب سەرێ بابێ وەکەم ئەز بۆ هەوە خۆش نەفەرم[1]

ئەحمەدێ نالبەند، دەرهەقا رێکا سۆفیاتییێ نەخاسمە رێکا نەقشەبەندییێ، دبێژیتە خەلکی کو خۆش رێکە بۆ خۆ بگرن، چونکی ئەو ژی ل سەر رێکا نەقشەبەندییێ بوو:

طەریقا نەقشەبەندی خۆش طەریقەت

خوزیکا وی کەسێ گرتی طەریقەت

١- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(١)، بپ٢٧٨-٢٧٩.

هەروەسا دبێژیت: کەرب و کینێ ژ من نەڕاکەن. ددەتە ئاشکراکرن کو هەر تشتێ وی گۆتی؛ گولی، گۆئی، سلێڤانەیی ئو زاخۆییان گوهێ خۆ دایە وی و عیبرەت ژێ وەرگرتینە و چ درەو تێدا نینە. ئەوێت هێشتا ئەو رێک نەگرتی؛ ددانیت خشیم:

درەو نیــــنه خــــودێ یـــــه عالمــولغـەیـب
عینادێ ژ من نەکەن نابیت چو موهلەت
گولی و گۆئـــی، ســـلێڤانەئی ئو زاخـۆ
چ یا من گۆت بخۆ ژێ گرتە عیــبرەت
خشـیم بـوون ئەڤ طەریقە هێژ نەگرتی
وەکی گرتی ل وان بو شیر و شەربەت[1]

وەکو شیرەت و پەند ددەتە وان و بۆ ئاشکرا دکەت ئەڤا ئەو بۆ وانا دبێژیت؛ بۆ کەسێ دیتر نەگۆتییە، ئەرێ ما کێ دیتییە ئێکی دوڕێت خۆ بەلاش دابنە خەلکی. هەروەسا حەزژێکرنا خۆ هەڤبەری زاخۆییا بەرچاڤ دکەت کو کەسەکێ راستە و تنێ قەنجی و باشییا وان دڤێت:

بـکەن ســـەعیا مـــەزن یـا ئەهلـێ زاخـۆ
خوزیکا وی کەسـێ پڕ شەوقی دا خۆ

١- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(١)، بپ١٢٢.

مـن ئەڤ چەنـدە ژیـۆ کەس دی نەگۆتە
وە دیتــە دورِ بـــەلاش ئـێکـــی فـــرۆتە
نەحەددێ مـن بـوو ئەڤ بەحسـە نەعـادەت
بەلێ مە دگەل هەوە راستە صەداقەت[1]

هەروەسا د هۆزانا (حەسەن حاجی) دا، پشتی ناڤێ فەقی و مریدا؛ چەند جارا ناڤێ باژێرێ زاخۆ ئینایە و دبیژیت:

وەکـی وە کـــەس ل زاخــۆ مـــن نەدیـتە
کەسـێ بـکەت ئیعتیراضـێ ئەو فەلیـتە

کەســێ ل زاخــۆ وەکــی وە ڕوتـبە نیـنە
ل قەلبـێ وە ڤـــەبوو ل زکـری خـزینە[2]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٤٢٧.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٣٥٧.

ب- خەلكێ زاخۆ

١- مالباتا رەزڤانا

ئەڤ مالباتە دهێتە نیاسین کو د ناڤ واندا هندەک خودان دەنگێن زەلالن، وەکی ئەحمەدێ عەلیێ رەزڤان و کورێ وی عەلی ئەحمەدێ رەزڤان[1] خودان دەنگێت خۆش و دژوارن. سروودێت دینی دگۆتن؛ یان ژی هەلبەستێت مەلایێ جزیری و ئەحمەدێ خانی و ئەحمەدێ ڕیسی دگۆتن، هونەرمەند ئەیاز یوسف ژ ڤێ مالباتێ یە[2].

ل دۆر ڤێ مالباتێ؛ د هۆزانەکێ دا، نالبەند دبێژیت:

تەیا گۆتی هەنە من دۆست و رەزڤان

خودان ناڤ و مریدن دل تژی نور

١- رەحمەتی عەلی ئەحمەدێ رەزڤان؛ خودان دەنگەکێ خۆش و زەلال بوو، د سەرەدانەکێ دا بۆ مالا وی د سالێت نۆتان دا، چەند هەلبەستێت مەلایێ جزیری ب دەنگێ خۆ یێ خۆش بۆ مە خاندن.

٢- سعید الحاج صدیق زاخوي: لمحات من التراث والأساطیر..، ژێدەرێ بەرێ، ص١٦.

ئەحمەدێ نالبەند یێ داخبار بوو ب خەلکێ زاخۆ ڤە و دانسالێ بوهارێ و هەتا سەرێ هاڤینێ گەلەك جارا قەستا زاخۆ دکر، ل نك مالباتێت رەزڤانا دبوو مێهڤان، ژ بیستانەکی قەستا ئێکێ دی دکر. حەتا ل ناڤ بیستانێ (حاجی رەجەبێ عەبۆ)ی، یان یێ (محەمەدێ عەبۆ)ی و (عەلیێ رەزڤان) دما. دەمێ خۆ د ناڤ داروباری و تراشا دا دبره سەری، دویر ژ بەر چاڤێت خەلکی، قەلەم و حبردانك و کاغەزێت وی ڤێ بوون و یا د سینگێ خۆ دا؛ دەردئێخست. هەتا نوکه ژی هندەك ژ مالباتا رەزڤانا هۆزانێت وی ژبەرن. هەر چەندە ئەڤ مالباتە د قەدرگر و مێهڤان حەوین بوون، بەلێ هۆزانڤانی ل سەر ئەزمانێ وان، ب تایبەت یێ ژنکا، هۆزانەکا ڤەهاندی و وەسا ئاشکرا دکەت، کو وی بێهنا وان یا تەنگ کری و مانا وی ل وێرێ، یا بوویە جهێ نەخۆشییێ[١].

د هۆزانا (هیڤیا مە خودێ و هندەك رەزڤان) دبێژیت:

صالح مە گولێ بی گۆت مەدینـا

قەولێ مە مەلا گولان و نیســـــان

گازندە کرن خەجیجا و فـاتـمـا

وی لمە خالی کرن کلۆز و هونبـان

ئەڤە چ مەلایە ل مە بوویە مێهڤـان

١- سعيد الحاج صديق زاخوي: لمحات من التراث والأساطير..، ژێدەرێ بەرێ، ص١٦.

هـاڤين ل مه كر خـهم و زڤـستان
شــيڤا وى بتنێ گرار و دۆ قـازان
يــهقيــن ئـهڤــه بــهلا خــودێ يه
چــهنـد ساله ل مه بوويه مێهڤــان
وهك جــارهك دى لــمـــه بــزڤـرت
بـهختــێ مه دياره هـات گرێـدان[1]

ئهڤ هۆزانه ب كێماسى ڤه يا هاتى بهلاڤكرن، بهلێ د ديوانا (باغێ كوردا) دا، ب شێوازهك ديتر هاتييه، د وێ هۆزانێ دا نالبهند دبێژيت:

گازنـــده كـــرن خهجــيج و فاطمـــا
خـــالى كـــرنه كولـــۆز و هنبـــان
وهى دائــــــێ ئهڤه بهلا خـــــودێ يه
بـون حهبـس لــمه مهزهلــك و ســهريان
ئهم خاســمه خــودان عهيــال و مـــالين
شـــهكرا مه خــلاس و دان و ههڤـــڕان
وهى دائــــــێ ههوار و ســـــهد ههواره
ئهڤ فتنهچــى يه لــمه بــويه مێڤـــان
ئهو چهنـــدێ شـــڕه نهزڤـــرى يه مـــال

١- ههمان ژێدهر، ص١٦.

یا فەرزە ل وی بکەینە فەرمان
زك مەشك چو دەم تژی نەکریە
شیڤا وی تنێ گرار و دو قازان
نانێ کو بخوت نەهات حسابێ
هاڤین لمە کرە غەم و زڤستان
هندی بدەنێ چو نینە تێر بون
نێ وەختە کو زاخۆ بێتە بەردان
ئەڤ تۆڤ کەسە نێ بەلا خودێ نە
لازم مە هەبن معاش و هەیڤان
خێرخاز کو نەمان ئەڤی دمرێخن
مالێت مە هەمی بۆ خو کرن خان
جابێ بدەنە حوکمەتا مە
ڤی حەبس بکەن نەهێتە بەردان
دا ئەم ژی بۆ خو رەحەت ببین باش
کەس وەك مە بڤی دزی نەحەسیان
ئێکی نە حەواندە هندە یێ شڕ
خەلکێ عەقلن ئو ئەهلی عیرفان[١]

١- طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٣)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٢٥٦-٢٥٧.

ئەو ناڤێت د ناڤ هۆزانێ دا هاتین، یێت مالباتا رەزڤانانە. (مەدینا)، دایکا حەجی صالح محەمەد عەبۆیێ رەزڤانە. (خەجیجا)، هەڤژینا رەجەبێ رەزڤانە، (فاطما) هەڤژینا عەلییێ رەزڤانە، کو هەمی ژ ئێك مالباتن و هۆزانڤان بۆ دەمەکێ درێژ مایە ل سەر گوهێت وان، زێدەباری کۆمەکا دی یا فەقییان کو رۆژانە خارن ددایێ[1].

مالباتا رەزڤانا ل زاخۆ، ژ دۆستێت نێزیک یێت ئەحمەدێ نالبەند بوون، گەلەک جاران بۆ دەمەکێ درێژ مایە ل ناڤ مالێت وان دا، د هۆزانێت خۆ دا ئاشکرا کرییە؛ کو (عەبدلکەریم) یێ ژێ سلە، خۆ ژێ دویر ئێخستییە و حەز دکەت لێ ڤەگەریتەڤە، عەبدلکەریم کورێ حسێنێ عەبۆیێ رەزڤانە[2] کو ژ مانا وی ل ناڤ دەست و پێت وان، ئەو تەنگاڤ کرینە و کابانیێت مالێ د پشت ڕا، گازندە ژێ کرینە.

ژبەر نێزیکیا عەبدلکەریم و ئەحمەدێ ڕویسی دگەل ئێکدا؛ لەوا هۆزانڤانی کۆمەکا هۆزانێت خۆ دابوونەڤ وی دا بۆ بپارێزیت و ئەوی ژی ئەو هۆزان گەهاندنە سەیدا خالد

١- سعید الحاج صدیق زاخوي: لمحات من التراث والأساطیر في زاخو، ژێدەرێ بەرێ، ٢٠١٠، ص١٧.

٢- هەمان ژێدەر، بپ١٨.

حسێنی دەمێ وی دەست ب کۆمکرنا هۆزانێت نالبەندی کری[1]. د هۆزانەکێ دا ئاشکرا دکەت:

هەوار و سەد هەوارە — لبەر عەرشێ ئیلاهی
هاڤینە و هەر مە سارە — شوبهی رۆژێت نەساهی
دوژمنێ من دل خارە — ئاشت نابیت ب ساناهی

عبدالکریم ئێ سلە — ناهێتە ناڤ دوکانا
ئەو ژ من دل کولە — من چ دچییە ل کولانا؟
ئاشتبوونا وی موشکلە — نادەت من قەت دو نانا

یا ڕەبی تەکبیر چی یە؟ — دلێ وی ل من ڤەگەڕهیت
من گۆت دۆستەك صافی یە — حەتا عالەم ڤەوەرهیت
هەر قەنجی شەئنێ وی یە — محببەت وی ناوەرگەرهیت[2]

١- خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، پارت دوو، دهۆك – ١٩٧٢، بپ٤.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(٥)، بپ١٧٩.

ئاشكرايه كو ئاش گرێدايه ب دەرامەتێ چاندنێ ڤە، ئانكو كريارەكا پێكڤە گرێدايه، لەوا دێ بينين نالبەندێ هۆزانڤان جارەكادى، د هۆزانەكا ديدا (هێژ ل زاخۆ نەڕسين جەهـ، گەنما دانه گولى) نڤێسييه و تێدا هەر ل سەر چاندنێ ل دەڤەرا زاخۆ ئاخفتييه:

هێژ ل زاخۆ نەڕسين جەهـ، گەنما دانه گولى

دەخلێ سەد سالى نەشين بوون و دو سالى قەبلى

ئەم دو سەد سالى كەڕاخى نه ل سەر گێڕانه جو

وە كەڕاخ هات و نەبر جو چ حەقەك لێ حەصلى؟

تەڤڕ و بێر هەر دو ددەستێ (كەرەمێ ڕەزڤانى)[1]

چاندى باغێ مه تنێ يەك سەعەتێ ئەو شوغلى

نەكه چل جارى وە هات عاملەكێ بێ چاره

خەبتى بدەست و تلا ئوجره دەهى وى نزلى

١- **كەرەمێ ڕەزڤان:** مالباتا رەزڤانا ب ناڤودەنگن ل زاخۆ، پتريا وان ژ ئێك مالباتن، ئەوێ هۆزانڤان بەحسێ وى دكەت دبيت (عەبدولكەريمێ كوڕێ حسێنێ كوڕێ عەبۆ)ى بيت، كو ئەو ژى يێ كەڤنه و گەلەك هۆزانێت نالبەندى ژبەربوون. **بەرێخۆبده:** سعيد الحاج صديق زاخوي: لمحات من التراث والأساطير في زاخو..، ژێدەرێ بەرێ. ، ص١٩.

مە نەدا فلسەك و پالێ مە نەكر تەقصیری

سالەكێ هەر بتنێ باغێ مە چاند و كەملی

عەجەبا ئوجرە نەخاری بكەتن شۆلی تەمام

پالەئێ ئوجرە بری شۆل نەكر و ب حەق حەبلی

مژمژ و خۆخ و تری زەركر و سۆر بوون سپی

لەو حولیك ڕەش قەمەرن كەسكە مە باغ ئێك نەقلی[1]

د ڤێ هۆزانێدا، ناڤێ (كەرەم)ێ ڕەزڤان هاتییە كو ڕەزڤانی ژی كارەكێ پیرۆزە و دبیت شەهرەزایی و شیانێت هەمی كەسا نەبن. ب كورتی بێی كو هەمی هۆزانێ ڤەكولین، گەلەك بابەت تێدا هاتینە ڤەكرن و ناڤێت كەسا و جها تێدا هەنە، هەمی پێكڤە جوانی و ڕندییا باژێرێ زاخۆ بەرچاڤ دكەن.

ل دویماهییێ ئەم ژی دگەل نالبەندی دبێژین:

خودان داڤا نەبوو قووەت وەكی وان

لـــبەر تەیـــرا بەلاڤ كەن تـــومكەكێ هـــویر

١- طاها مایی: باغێ كوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند،ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ١٠٦.

پەيـــالەك دايە مـــن شـــيرێ هەوائـــى

دگەل مەى ئەز مەزن بـــووم مەســـت و مەشـــهوير

كەســێ دورێ بخۆ هەلگـرت و پيڤـا

چەوا ئەو رازيــــنە ب شــــەش مــــالێ بەريــــوير

هـەرێ ئەحمەد كەلامێ تەى عەجيبە

تە دل بەحــــرە بەيـــان صــــەحرا قەلەم شـــير[1].

٢- حەجى محەمەد

ئەحمەدێ نالبەند، بەحسێ كەسەكێ دى دكەت ب ناڤێ (حەجى محەمەد)!!، كو هەڤالێ وييە و ديار دكەت كو سالێ دو- سێ جارا وى دبينيت، ئانكويا وێ، نالبەند سالێ دو- سێ جارا سەرا زاخۆ دايە و ئەو ددیت، ئەڤەژى ل دويڤ نڤيسينا ديرۆكا هۆزانێ بۆ سالا ١٩٣٩ێ ڤەدگەريت. د هۆزانا خۆ دا دبێژيت:

ئيـــــرۆ مە هەيە ل زاخــــۆ يەك يـــــار

هەر ســــال دبيـــنم ئەز دو ســـێ جـــار

١- طاها مايى: باغێ كوردا..، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (١)، بپ١٤١.

ظـــاهر حەجيـــيە، خەفـــى موريـــدە
ئەخـــلاق درڕ و صـــيفەت ســـەعيدە
دينـــدارە قەوى ئەو خـــۆش كەســـوبە
هەردەم بـــۆ خـــودێ ب طـــرس و تـــوبە

ل جهەكێ دى ناڤێ وى دئينيت:

وى نـــاڤێ شـــەريف (حەجـــى مـــحەمەد)
لەو بـــوويە مـــوحببەت شـــعر ئەحـــمەد
ئەو يـــــارێ مـــــنە دروســــــت و صـــادق
ئەز بـو وى محبـب و دۆسـت و عاشـق[1].

٣- ئيقبال محەمەد جقسى

ئێقبال كچەكا زاخۆيى يە، هێشتا د ژييەكێ گەنج دا بەرى لاوينيا خۆ ببينيت وەغەر كرييە. نالبەندى هۆزانەكا جوان پێ ڤەهاندييە و بەحسى دايكا وێ تێدا دكەت و خەما وێ يا گران ب وەغەر كرنا كچێ. د هۆزانێدا وەسا ڤەهاندييە، كو

١- ماهر عبدالرحمن صديق بروارى: ئەحمەدێ موخلص، وەزارەتا رەوشەنبيرى، دهۆك – ٢٠٠٤، بپ٥٢١- ٥٢٢.

کچ ل سەر شوارێ (جهێ شویشتنا مەیتی) دگەل دایکا خۆ دئاخڤیت. کچکێ ناڤێ وێ (ئێقبال محەمەد جقسی یە)[1]، ل دەستپێکا هۆزانێ نالبەندێ ڕویسی دئاخڤیت و دبێژیتێ:

ئـــــەزێ هــــار و ئەزێ دیـــــنم

....

حەتـــــا حەشـــرێ تەنـــابینم

تـــو دەرمانـــــا نەساخـــــانی

هـلـــــۆ دایـــــێ هـلـــــۆ ژارێ

بیکـــا جانـــا ل ســـەر شـــوارێ

ل هنـــــداڤ بگـــــرن هیـــزارێ

....

ئەڤـــێ نـــارێ ئەڤـــێ بیـــکێ

کفنـــی ڤەکـــــە و مـــــاچیکێ

مـەلـــەك هاتـــــن بەراهیکـــێ

ل هەمیـــا بـــی شەهیـــانی[1]

١- سعید الحاج صدیق زاخوي: لمحات من التراث والأساطیر في زاخو..، ژێدەرێ بەرێ، ص١٨.

د هۆزانەکا درێژ دا ب ناڤێ (وەرن گوهـ دەن غەما مرنێ)، نالبەندی بەحسی مرنێ و گرانییا غەم و نەخۆشییا وێ کرییە. ئەڤ هۆزانا بەری نوکە، پشکەکە ژ وێ هۆزانێ. د چەند دێرەکا دا ئەحمەدێ نالبەند دبێژیت:

خــودێ فەرمـــان لمـــن راکـــر
کـــو ئەڤ لاوێ مە هنـــداکر
چ (ئێقبـــال) بـــوو مە بەربـــاکر
چنـــی ســـێڤا مە، ڕەزڤـــانی
ئەجەل هـــات و قـــەلـــەم لێـــدا
لمـــن بـــر ســـۆرگولا ســـپێدا
نهـــۆ بـــاب مـــا د قەهرێـــدا
شـــــوکوردارم ژ رەحمـــــانی[٢]

پاشی دبیژیت:

هـلـــــۆ ڕابـــــە دەلالا مـــــن

١ - ژێدەرێ بەرێ، ص١٨.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(٢)، بپ١٢٠.

کولیلکـــــا دەرجەلالا مـــــن

خرابکـــر نـــێ تە مـــالا مـــن

حەرام پاشـــــی تە کابـــــانی

ئەزا هـــــارم ئـــــەزا دیـــــنم

دەم و گاڤـــــا رەحەت نیـــــنم

حـەتـــا مرنـــێ تـــــە نـــابینم

تـــو دەرمانـــــا مە خەســـــتانی

هلـــــۆ دەیکـــــــێ هلـــــۆ ژارێ

کەچـــا جانــــا لـــبەر شـــارێ

لهنـــــــداڤ بگـــــره هیـــــزارێ

بـــکەن بەر قوتـــک و فیســـتانی

هلـــۆن فکـــرن ئەڤـــێ بـــویکێ

ڤـــەدەن کفنـــی ئـــو مـــاچیکێ

مەلەک هاتــــــن بـــــەراهیکێ

ل حوریـــا کەیـــف و شـــەهیانی[1]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(٢)، بپ١٢٣- ١٢٤.

ئەڤە هۆزانەکا زێدە دلسۆژە، قووناغ قووناغ یا وەغەرکرنێ و شویشتنا جەنازەی و کفنکرنێ و ڤەشارتنێ تێدا ئازراندییە؛ چنکو هۆزانڤانی ژی ئەو شەربەتا وەغەرکرنا زارۆکان؛ ئانکو عەیالێ خۆ ڤەخارییە و تامکرییە وێ خەما گران. لەوا گەلەک کێنج و کارتێکرن ل هۆزانڤانی کرییە.

٤- لەیلێ

ناڤەڕۆکا هۆزانا (خودێ لەیلێ عەفو کەت ئەو صەبوورە) ل دۆر پیرەژنەکا زاخۆیی یە ب ناڤێ (لەیلێ)، یان ژی ناڤێ دروست (لەیلا)؛ ئەو ژنە یا کو گورەکا جوان و نەخشاندی کرییە دیاری بۆ هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند، د هۆزانا خۆ دا گەلەک پەسن و مەدحێت وێ گورێ دکەت.

هەروەسا ددەتە ئاشکراکرن کو لەیلێ نە تنێ تەڤنکەرا گورا بوویە، بەلێ ل وی سەردەمی؛ گەلەک زارۆک ل سەر دەستێ وێ ژ دایک بووینە؛ ئانکو کارێ (داپیرک)ییێ ژی دکر. پاشی بۆ مە دیار دبیت لەیلێ ژنەکا ب ناڤسال ڤەچوویە و وەکو دایکا خۆ هەژمارتییە و دبێژیتێ (دایکا مە لەیلا)، د هۆزانا خۆ دا نالبەند دبێژیت:

خــودێ لەيلــێ عەفــو كەت ئەو صــەبووره

چــو حــيلا لــێ نەكەت شــەيطانێ كــوره

دگەل مـن بێ سـەبەب وێ قەنجييەك كـر

ڤرێكــر بــۆ مە گــورەك پــا چ گــوره

سـپی یێ وێ شبهی بەفرا ئێك شـەڤی بوو

شــەفەق وەســا ڤەدا تە دگۆت كــو نــووره

رەخ و رەخ جــوملە زنجيــر و گــول بــوون

ڕەشــێ وێ شــبهی قيــری نەقشــێ هــووره

چ گـــورەك تـــازەيە يـــا فەنەری بـــاش

ل نيڤێ گولەكا هەی كەسك و سۆره

نەكــورت و نەدرێــژ و نەفرەهــ بــوو ئەو

وەســا يــا ب قايــدەيە هــۆ بــێ قوســووره

هەرێ لەيلــێ تە مــنەت كــر ل ســەر مــن

وەكــی تەيــری ژ پــرا حەشــرێ ببــوره

هەڕە نـــاڤ جەننەتـــا بـــاقی رەحەت بە

بەحەشــتێ بــۆ تە هەر كەيــف و ســووروره

ل نـــاڤ بـــاغ و جنينـــا خـــۆش بـــگەرهە

کـــو دا دوژمـــن ژ قەهـــرێ ببـــنە کـــورە

ل زاخـــۆ کـــێم ژنـــك شـــبهی تە باشـــن

خـــودان خێـــر و خـــودان تەرتیـــب و تـــورە

ئەگەر چاکیـــا بەیـــان کەم نـــاخلاس بـــن

حســـابا قەنجـــی ییێـــت تە زێـــدە زورە

دیـــاری گورەکـــا تـــازە تە دا مـــن

جزائـــێ تە خـــودێ بـــدەت ئەو غەفـــورە

تە قەت چـــاکی نەدیـــتە ژ ڤـــی فەقیـــری

تە قەنجی دگەل کرین قەبرێ تە کورە

بەحەشـــتە خۆشـــە روهـــنە هنـــدی حەســـکەی

مـــری بێـــژن ئەڤە بـــاغە نەگـــوڕە

ل پـــێش چاڤێـــت مە ئەو چـــاکی دەوام مـــا

دوعـــا بـــکەم بـــۆ تە ئیـــرۆ وەعـــد و دورە

تـــو دا پیرکـــا بچوکێـــت زاخۆیـــانی

لەوا هەمیـــا بـــتە هەر خۆشـــی و غـــوروورە

ئەڤـــێ گـــورێ ســـەرێ پیـــرا مە ڕاكـــر

كـــو قەلبـــێ وێ وەكـــی شیشـــێ بلـــورە

چ بێـــژم بـــۆ تە ئەی دایكـــا مە لەیـــلا

موبـــارەك بـــن تە ئەڤ رێـــز و ئومـــورە

تە ژی گـــورە موبـــارەك بیـــتە شـــاعر

كـــو شـــعرا تە كـــرە شـــەكر و كـــوورە

وەیـــا خۆشـــە وەیـــا بتـــامە وە دلخـــاز

ب گوهـــدانێ مە دیـــت ڕەقســـین ســـڤورە

چ تشـــتێ مەدحەكـــار بیـــت شـــاعرێ پـــاك

چ بەحـــرەك بـــێ بـــنە بـــێ ڕێـــك و بـــوڕە

وەكـــی ئەحـــمەد تـــو ساخ بـــی ســـاخە عـــالەم

پەقـــین دوژمـــن ژ قەهـــرا پـــورە پـــورە

ســـەرێ كـــوردا هەمـــا ئڤـــرۆ ب تە ڕابـــوو

كـــو شـــعرا تە فتـــارە و هەم ســـوحورە

خـــودێ عـــومرێ تە پێلیـــت بـــۆ مە كـــوردا

نەیـــارێ تە وەكـــی كەلبـــێ عەقـــورە

کەســـێ شـــعرێت تە دیتـــین خانـــدبن هەر
ل پـــاش حەمـــدا خـــودێ بـــۆ تە شـــەکورە
کەســـــێ بێژیـــــت خرابیـــــا تە درەو کـــــر
ئەگەر خۆ شـەهدەیێ بدەت شەهدە زۆرە[1]

٥- خالدێ ئەسعەد

دەما د هۆزانەکێدا دگۆتە زاخۆییا بزاڤێ ل دینێ خۆ بکەن، ل دویماهییا وێ دگەل کەسەکی ب ناڤێ (خالدێ ئەسعەد)ی دئاخڤیت کو ئەو هەرۆ هندەک شعرێت وی بۆ مریدا بخوینیت؛ چنکو ئەو یێ ژ وان دویرە:

بـــــرادەر خالـــــدێ ئەســـــعەد بـــــزانە
دەڤـــــێ مـــــن لالە کاغـــــەز تورجمـــــانە
هـــــەرۆ بەعضـــــەکێ شـــــعرێ بخـــــوینە
گەلەک یا ب فایدەیە خۆشـە و شـرینە[2]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ(٤)، بپ٣٢١- ٣٢٢.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٤٢٧.

دەمێ بەحسێ مریدا دکەت، ناڤێ پێنج (خالد)ان نڤیسییە، دبیت ئێک ژ وان هەر ئەڤ خالدە بیتن:

مریــدێــت بنــاڤ خــالــد ئــەو بــوون پـــێـــنج

هەمی شێرەمێرن گەلەك باش و قەنج

❊ ❊ ❊

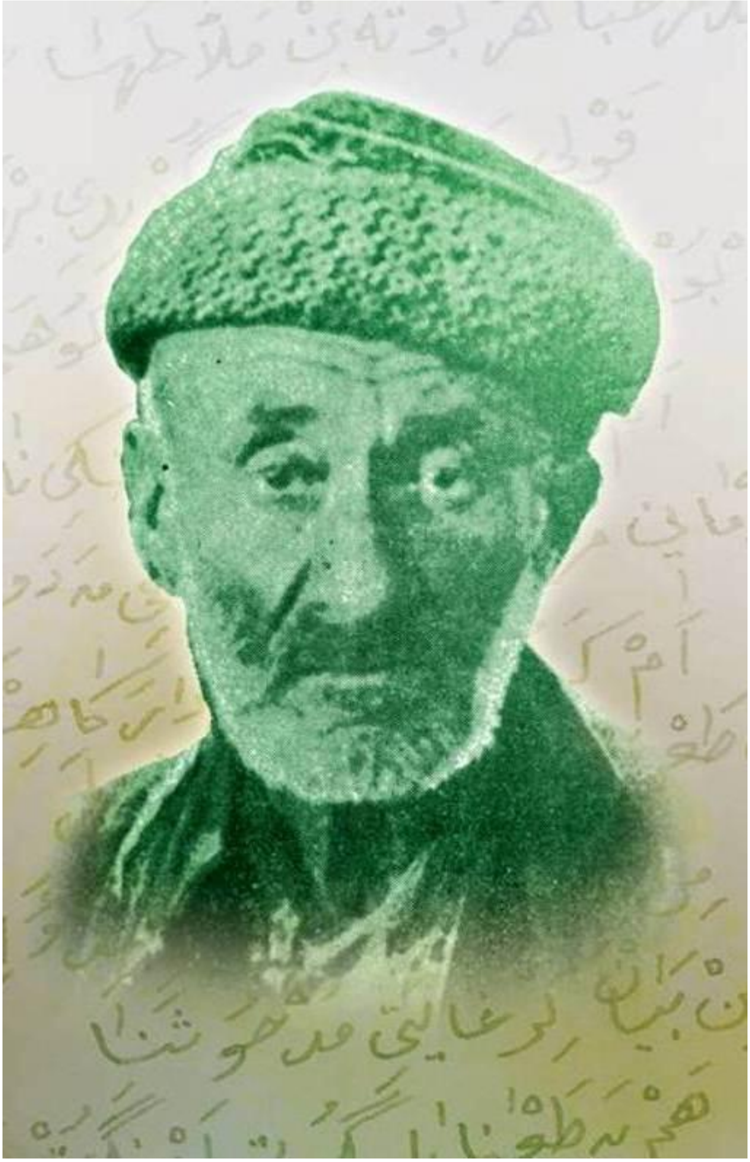

پشـکا دویێ

أ- خەلکێ زانا

١- فەقی و مرید

٢- زانا و شێخ

٣- مەلا

٤- مەلا نورەدین

ب- خەلکێ ئاسایی

١- مەهدی

٢- محەمەد عەلی

أ- خەلكێ زانا

د هۆزانێت خودا، ژبلی بەحسێ خەلكی زاخۆ، ناڤێ خەلكێ دیتر ژی گەلەك ئینایە كو ل وی باژێری بووینە، چ وەكو شۆل و كەسب و كار، یان ژی ژبۆ پێدڤیاتییا ژیانێ و خاندنێ.

١- فەقی و مرید

د هۆزانەكێدا ناڤێ گەلەك كەسا ئینایە، ل زاخۆ نە و نە خەلكێ وێرێ نە، تنێ بۆ خاندنێ چوینە وێرێ دا ل بەر دەستێ سەیدایێت زانا و شەهرەزا بخوینن.

ب ناڤێ (یا طالبي العلم في زاخو/ داخازكەرێت زانستی ل زاخۆ) هۆزان ب ئەزمانێ عەرەبی و كوردی ل دویڤ ئێك نڤیسییە، هۆسا دەست پێدكەت و ناڤێ وان كەسان د هۆزانا خۆ دا قەید كرییە، كو ئەوان فەقییا وی سەردەمی ل باژێرێ زاخۆ دخاند و هەر ئێكێ ناڤ و ناسناڤێ وی دنڤیسی، نالبەند د هۆزانا خۆ دا دبێژیت:

یــا طــالبي العلــم فــي زاخــو لكــم أدب

كــأن كلكمــو عــال لــه النســب

وليـــــنكم مـــــا رأيــــت مثلــــه ابـــدا

وحـــبكم ســـكر فـــي بـــالي او عنـــب

فمـــن رآكـــم بهـــذه الصـــورة الحســـنه

قـــد زال شـــك عنـــه الكـــرب والنصـــب

وســـعيكم فـــي علـــوم الـــدين اســـعدكم

لـــذاك قلـــب الأعـــادي ظـــل يرتقـــب

ســـدتم بهـــذا علـــى الأمثـــال فـــي المـــدن

ولا يشـــابه هـــذا الفضـــل ماكســـبوا

ووصـــــفكم بـــــالتقي جـــار ومشـــتهر

وحـــبكم فـــي قلـــوب النـــاس ينجـــذب

كبيـــركم (أحمـــد الـــدولي) وأعلمكـــم

ذكـــاؤه مثـــل نـــار الـــنفط يلتهـــب

وحلمـــه زاد عـــن حـــد البيـــان لـــه

بـــه لقـــد فـــرح النـــاس إذا صـــحبوا

و(الســـيد العاصـــي) ورد فـــى حـــديقتكم

وفـــي محافـــل اهـــل العلـــم منتخـــب

ان (البروژكـــــي عبداللـــــه) ســـــيدنا

بـــه لقــد ســعد الأكـــراد والعـــرب

والشـمس للعلـم (شـمس الـدين) والملـل

كأنـــه كـــان كنـــزاً او هـــو الـــذهب

ان (الســـيد علـــي) العـــالي مراتبـــه

عـــن كـــل مـــاكره المعبـــود مجتنـــب

(السـيد الكـولي) مثـل الـدرّ فـي الصـدف

فـــي نـــار حبـــه قلـــب النـــاظر الخشـــب

(سلام)ـــهم ســـلم الانســـان مـــن يـــده

ومـــا رأيـــت عـــن الاحســـان ينقلـــب

ان المســـمى شـــهر الصـــوم ذا (رمضـــان)

منـــه الكمـــأة لقـــد خـــافوا وقـــد هربـــوا

و(يـــونس) أنـــس النـــاس بصـــحبته

والنـــاظرون اليـــه الســـعد قـــد جـــذبوا

و(يـونس الثـاني) فـي الشـجعان كالأسـد

وصـــدره الشـــام للانفـــاع او حلـــب

(محمـــــد) خـــــادم الســــادات خــــاتمهم

مـــن خوفـــه قلـــب مـــن عـــاداه يضـــطرب

هم اهل صدق كل من بالصدق خالطهم

بهــــــذا علـــــى اقــــــرانهم غلبــــــوا

و(يـــونس الدوســـتكي) الخـــادم الفطـــن

أمـــين خـــدمتهم فـــى كـــل مـــا طلبـــوا

فمــــــن أســـــــاء بجهــــــل فـــــيهم الأدب

يعفـــون عنـــه ومـــا لامـــوا ولا غضـــبوا

وفـــي كـــل واحـــدهم وصـــف ومـــنفعه

وهـــم جميـــع صـــفات الخيـــر قـــد نهبـــوا

فلـــن اطـــول اخلاقـــا لهـــم كملـــت

اذا بـــالتقي بأهـــل الفســـق قـــد قطبـــوا

واحمــــد للـــــه فـــــي الـــــدارين شـــــاكره

باللـــه تنكشـــف الأهـــوال والكـــرب

* * *

فەقيێـت زاخـۆ عەجەبيـا خـۆش فەقـى نە

شـــەمالدان و چرائيێـــت ڤـــى جهـــى نە

شـــــەڤ و رۆژا ب تەحصـــــيلێ مـــــژويلن

بەرێ وان ل تشـــتەكێ بـــێ نەفـــعە نيـــنە

ژ حەدی زێـــــدە بـــاش و خـــۆش مـــرۆڤن

چەوا حەز كەی وەســـــا مەرد و ســــەخينە

گەلەك ژێ طـــالبن ئەهلـــی كەمـــالن

ئـــو هنـــدەك بـــێ ميثـــالن مـــوبتەدينە

بـــۆ مەتنـــا خانـــدن و كرنـــا مطـــالەی

خـــودان ســـەعی و خـــودان غيـــرەت قەويـــنە

هەڤـــالێ وان چ كەس بيـــت ســـــەرفەرازە

ژ وەصـــفێت خـــۆش مروڤـــی مـــونتەهينە

وەكـــی وان پـــڕ ئەدەب مـــن كەس نەديـــتە

نەكـــو هنـــدەك وەنە بەلكـــی هەميـــنە

ژ ئەوەل (ئەحـــمەدێ دولـــی) نەظـــەر كەن

بـــۆ ذاتـــێ وی ئەكـــابر موشـــــتەرينە

ئەوێ ژێ مـــونتەهی بـــوی (ســـەيد ئەحـــمەد)

وەكـــی شــــەكرێ وەســـانێ ڕوو شـــرينە

(بەرۆژکی سەید عەبدواللاهـ)[1] ژ شێرە

د حەربا دا یەقین کو صەف درینە
وەکی (سەید عەلی) کێ دیتە فەقییەك
نەشێم مەدحا بەم هندی تژینە
بۆ (شەمسودینی) شەمسێ عەقل و عیلمی
نە لازم مەدحە ئەو عالەم حەبینە
کەمالا مەرتەبا (سەید سەلامی)
ژ حەدی دەرڤەیە حەز کەی ببینە
جەمالا (سەیدێ کولی)[2] عەجیبە
کولیلکا هەیڤا نیسانێ تەقینە
نەظەرکەن (یونسێ نەجلێ رەشید)ی
ژ لاوینی هەرێ ب کەیف و کەنینە
ئەوێ بناڤێ ئەوێ هەیڤا (رمضان)
یەقین کە بێ عناد و کەرب و کینە

١- **بەرۆژکی سەید عەبدواللاهـ**: باوەرناکەم مەلا عەبدوللایێ بەرۆشکی بیت.

٢- **کولی**: ناڤێ گوندەکی یە، ل دەڤەرا سلێڤانەییان. بشير سعيد عبدالرحمن: بهدينان وعشائرها – دراسة تاريخية، ط٢، دهوك- ٢٠١٤، و٢٨٤. ص٢٩٦.

بـۆ (يـونس دوسـتكى) پيـرۆزە تەحصـيل

بـۆ خەلكـى چەنـدێ خێرخـاز و ئەميـنە

(محمـد) كەڤـتە دويمـاهيێ بـۆ چاكييـا

دەوام بـــۆ عـــالەمێ وەج قەتيـــنە

ئەدەب پاشـــى ئەڤـــان ذاتـــا حەرامە

كەسێ سـامع تـو خەلكـى پێ بحەسينە

بەرێ خـۆ بـدەن ئەڤـێ كەيـس و فەصـالێ

چ خـۆش ذاتــن ژ لاوچــاك و ســپەهينە

لســەر وێ خانــدنێ دائــيم دەم و گــاڤ

ل مەرعـــائێ پەرتوكـــا وان چەريـــنە

ب نيسبەت وان، فەقيێت خەلكى چو نينن

هەمــى بــێ نــاڤ و وەصــف و بەرزەبيــنە

حەقــێ دينــى ئەوان زانــى ب حەقــيقەت

ژ عيلمـــى دەرئێخســـتن وان خـــزينە

جهـێ ئەو لـێ ديـانەت لـێ موكـوم كـر

موبــارەك بيــت ل وان ئەڤ حــال و ژيــنە

غــولامێ وانه (ئەحــمەد) چەنــدێ ســاخە

وەكــــى مـــر هيڤـــى خەيرولـــراحمينه

ب حەمــد و شــوكر و منــنەت هەر مــژوله

قوســـيرييا وى ئەوە ئـــێ ســـت ديـــنه

خودێ ب رەحما خۆ ئيصلاح كەت بۆ دينى

بـــۆ شـــعرێ دارەكـــا پـــاك ئەڤيـــنە[1]

ئەڤ ناڤێن د ڤێ هۆزانێ دا هاتين، هندەك ژ وان بوينه زانايێت ناڤدار و ل دەڤەرا زاخۆ و دەوروبەر خزمەتا دينى و خەلكێ دەڤەرێ كرييە ب وان زانين و زانستێت ئەوان وەرگرتى.

مه بزاڤكر هندەك ژ وان فەقى و مريدا بدەينه نياسين، بەلێ مخابن ژێدەرێت پێدڤى ل بەر دەست نەبوون كو ب رێيا وان، ئەڤان زانا و خزمەتكارێت دينى بنياسين. هەكە يێن سەردەمێ وى بن دەما سەرەدانا زاخۆ دكر، نەهاتينه نياسين، چونكى هەكە يێت بەرى هينگێ بن، وەكو (سەيد عەبدوللايێ بەرۆژكى)، ئەڤە هەكە (مەلا عەبدوللايێ بەرۆشكا سەعدينى)[2]

١- طاها مايى: باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٥)، بپ٢٤٤- ٢٤٥.

٢- **مەلا عەبدوللايێ بەرۆشكا سەعدينى** (؟ -١٩٢٠): ئەوى د دەستنڤيسەكا خۆ دا سالا ١٨٨٥ز كو ل گوندێ ئەترووش نڤيسييە، ناڤێ خۆ هۆسا ب رێز كرييە: (سەيد عەبدوللاهـ كورێ شێخ محەمەدحەسەن كورێ سەيد

بیت، دێ دویر کەڤیت چونکی ئەو ل سالا ١٩١٨ چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ، هندەک ژی دبێژن سالا ١٩٢٠ وەغەر کرییە. ئو مە گوهـ لێ نەبوویە ئەو هاتبیتە زاخۆ ژ بۆ خاندنێ[١].

قەیدکرنا ناڤێن فەقییا د ناڤ هۆزانا خۆ دا، هەر وەکو هۆزانڤان ڕاپورتەکا ڕۆژنامەڤانی بۆ مە دنڤیسیت، ئێک ئێکە فەقییا ددەتە نیاسین، هەر چەندە ئەم نەشیاین ئەڤان فەقییا بنیاسین، لەوا فەرە ناڤێت وان ب رێز بکەین، بەلکو ڤەکۆلەرەک ل دەڤەرێ بکاریت ل دویڤ بچیت و وان بدەتە ئاشکراکرن، فەقی ژی ئەڤەنە:

محەمەد کوڕێ سەد ئەحمەد کوڕێ سەید زوبێر کوڕێ سەید عەبدولعەزیم کوڕێ سەید عەبدولغەنی کوڕێ سەید شێخ شەمسەدین بریفکانی)یە.

زانا و خودێناس بوو، شەهرەزایەکێ ناڤدار بوو ل گوندێ بەڕوشکا سەعدینی، ئیمام و خوتبەخوین و سەیدا بوو دگەل برایێت خۆ شێخ محەمەد و شێخ ئەحمەدی ل مزگەفتا بەڕوشکێ. د زانستێت شەریعەتی دا سەیدایەکێ بێ هەڤڕک بوو، حەتا رۆژا وەغەرکری هەر ل گوندێ بەڕوشکێ وی مەدرەسەیەک ڤەکربوو و دەرس لێ ددان. **بەرێخوبدە**: گۆڤارا (نیژەن)، هژمار (٦) بهارا ٢٠١٦، بپ٥٦. بشير سعيد عبدالرحمن: بهدينان وعشائرها – دراسة تاريخية، ط٢، دهوك- ٢٠١٤، ص٢٥٦.

١- محفوظ العباسي: إمارة بهدينان العباسية، الموصل – ١٩٦٩، ص١٨١. الدكتور مسعود الكتاني: المساجد والمدارس والعلماء والمخطوطات في إمارة بادينان – العمادية، دهوك – ٢٠١٠، ص٢٥٦.

١. ئەحمەدێ دولی
٢. سەیید ئەحمەد
٣. بەڕۆژکی سەیید عەبدوللاهـ
٤. سەیید عەلی
٥. شەمسەددین
٦. سەیید سەلام
٧. سەیید کولی
٨. یوونس ....
٩. یوونسێ دوویێ
١٠. یوونس نەجلێ ڕەشیدی
١١. رەمەزان ....
١٢. یوونس دۆستەکی
١٣. محەمەد .... (خادم).

هۆزانڤانی د هەر دو پارچە هۆزانا دا، ب ئەزمانێ عەرەبی و کوردی، ئەڤ ناڤە قەید کرینە.

د هۆزانەکا دیتر دا ب ناڤێ (حەجی عەبدلرەحمان مریدێ ئەوەل)، هەر ل دۆر قەیدکرنا ناڤێن فەقی و مریدا، ل بەراهییێ ناڤێ (حەجی عەبدلرەحمان)ی دئینیت کو ئەو مریدێ ئێکێ یە

و گەلەک مەدحێت وی دکەتن، کو ئەو بوویە ئەگەر مرید ببنە کەسێت باش و کارێ خێرێ و باشییێ دگەهیننە خەلکی:

حەجـــی عەبـــدلرەحمان مریـــدێ ئەوەل
ســـــەلاما ل ســـــەر تە دکەم بـــاش ژ دل
سـەبەب تـوی مریـد ئڤـرۆکە بـوونە بـاش
چ شـۆلەك گەلەك نەفعەیە خێـر و بـاش
هەڤـــال بـــۆ تە چێبـــوون ل بەحـــرا دوڕا
ل ســـینگی هەمـــا هەلـــدبن ســـەد چـــرا[1]

چەوا ناڤێت فەقییا ئێک ئێکە ئینانە خارێ، وەسا ناڤێت مریدا ژی قەید کرینە، هۆزانڤانی ئاڤڕی دایە ناڤێ (٦٢) شێست و دو مریدان.

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، دهۆك – ١٩٩٨، بپ٤٠٩.

ئەحمەدێ ڕویسی (نالبەند)، خەلکێ زاخۆ پالدەت ئەو بچنە سەر ڕێکا نەقشەبەندییێ و گوهـ نەدەنە خەلکی کا چ دبێژن:

گەلــی خەلکــێ زاخــۆ ئەمــانەت ل وە
خەبــاتێ بــۆ خــۆ بــکەن حەقــیقەت هــووە
ب ســەهلی هەڕن ســەر ڕیــا مەقصــەدێ
کەسێ طەعنەکێ لێ بدەت گوهـ نەدێ
مریــد ل زاخــۆ شێســت و دو ڕابــوون چەلەك
بــۆ ڕەبــێ مــەزن عەســـــکەرن ئەهلــێ چەك
ســــەلاما دکـــم ل ســــەر وان هەمــــا
نەصـــیحەت ئەڤە تشـــتەکێ دی نەمــا

ئەڤە ژی ناڤێت مریدا هەر وەک د هۆزانێ دا هاتین، هەر ناڤەکی چەند هژمار لبەرە، ئانکو ئەو هند کەسن، وەکو (خالد = ٥)؛ ئانکو پێنج کەسا ناڤێ وان (خالد)ە:

نـــــاڤ	هژمارا کەسا
١- خالد	٥
٢- محەمەد	٧
٣- ئەحمەد	٤
٤- حەسەن	٣
٥- حوسێن	١
٦- طاها	١
٧- خضر	١
٨- یووسف	٥
٩- صالح	٢
١٠- عەزیز	١
١١- رەمەزان	١
١٢- شەعبان	١
١٣- رەجەب	٣
١٤- حەمید	٢
١٥- جەمیل	٣
١٦- عەبدوللاھ	٢
١٧- صەبری	٢

١٨-	صەديق	١
١٩-	نەجم	١
٢٠-	جەلال	١
٢١-	یوونس	١
٢٢-	شەفيق	١
٢٣-	عيسا	١
٢٤-	مووسا	١
٢٥-	عەلى	١
٢٦-	سەعدى	١
٢٧-	عەبدلقادر	٢
٢٨-	دەروێش	١
٢٩-	تەعبير	١

ئەڤە ژى دەقێ وێ پارچەيا هۆزانێ يە ئەوا ناڤيت مريدا تێدا هاتين:

مريـــدێت بنـاڤ خـالـد ئـــەو بـــوون پـــێـــنج

هەمـــى شـــێرەمێرن گەلەك بـــاش و قەنـــج

هەنە حەفت محمد ئو چار ئەحمەدن

ل سەر ڤێ طەریقێ خودان مەقصەدن

حەسەن سێ حوسەین ئێک طاها و خضر

ژ شەیطانی ناهێن دگەل وان چوو تڕ

هەنە پێنج یووسف دو صالح عەزیز

ژ وان ئێکە شەیطان پەڤی ئەو غلیز

ڕەمەزان و شەعبان سێ کەس رەجەب

حەمید دو جەمیل سێ ب فەضل و ئەدەب

دونە عەبدللا دو صەبری صدیق

نەجم ئێك جەلال ئێك یوونس شەفیق

هەنە دو دی عیسا ئو موسا نە ئەو

عەلی ئێکە سەعدی نەغەفلەت نەخەو

دونە عەبدلقادر ئو دەرویش باش

ژ هەمیا مە تەعبیر ئێخستە پاش

ب دەفـــتەر ئەڤە شێســـت و دو هـــۆ دتەمـــام

شــــەیطان و ئنســـــان وان هەنە نەمـــــام

شـــڤانن ل ســـەر وان دەوام هەر دو شـــێخ

ل سەر کافرێ لەعنەتێ شەڕ هەلێخ[1]

پشتی چەند دێرەکا، هۆزانڤان ناڤێ سەیدایێ وان ژی دبێژیت کو (مەلا سەعید)ە:

گەلی خۆش مریدا هەمی هوین عەگید

وە سەیدا ل سەر ڤێ ڕێ (مەلا سەعید)[2]

ل دویماهییا هۆزانێ، نالبەند ل (حەجی عەبدلرەحمان)ی دزڤڕیتەڤە، کو ژبلی ڤان مریدێت ڕێکا نەقشەبەندییێ، ئێکێ ڕێکا (قادری) ژی؛ ژ گوندێ (دارهۆزان)ێ هەیە، پاشی ناڤێ مەلا عارفی و مریدێت ناڤێ وان د پارچا ئێکێ دا نەهاتی، دئینیت:

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٤١٤- ٤١٦.

٢- هەمان ژێدەر، بپ٤١٦.

حـەجـی ڤـێت بـــزانـی تـو هـەر ئـــەولـی
نەبێـــژە ب عەدلـــێ تە کـــر غـــافلی

یەك قـادری ل مەسـکەنێ (دار هـۆزان)[1]
گەهشـتە مـرادێ چـو تەخمـین نەمـان

مەلا عـــارفێ گـــۆئی عوســـمان ســـەلیم
خودێ لسەر هەمیا فەیض بەخشی یە قەدیم

غـــــولامێ وە مە ئەز ب رۆژ ب شـــــەڤ
دوعا بکەن ژبۆ مـن ب قەلـب و ب دەڤ[2]

١- **دار هۆزان:** دار هۆزان: گوندەکە ل ناحییا رزگاری سەر ب قەزا زاخۆ ڤەیە، گوندەکێ کەڤنە و بۆ بەری سەردەمێ دەولەتا ئۆسمانییا دزڤریت، دکەڤیتە لایێ دی یێ رووبارکی (جەلالێ ئاڤێ) کو دبێژنێ (خرابۆك)، ب دویراتییا (٦کم) ژ سەنتەرێ ناحییا سندی دەرکارێ یێ دویرە، پشتی پێکهاتنا بەیانا ١١ی ئاداری ١٩٧٠ێ و پێکئینانا ناحییا رزگاری، ئێخستییە سەر وێ ناحییێ، خۆجهێت وێ موسلمان و مەسیحی نە. نوکە نێزیکی (٥٠) مالباتا لێ هەنە. ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، بەرگێ حەفتێ، ؟ _ ٢٠١٧، بپ٣٩٠.
٢ - طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٤١٧.

ئەحمەدێ ڕویسی، بەردەوام پشتەڤان و مەدحەكارێ مریدا بوویە، وی هەردەم ئەو هاندانە ژبۆ وەرگرتنا زانینێ و خزمەتكرنا دینی؛ ل جهەكێ دی سلاڤ دكەتە هەمی مریدا:

سەلامێت من ل سەر جوملە مریدا

شەڤ و ڕۆژ و دەم و سەرسال و عیدا[1].

د هۆزانا (حەسەن حاجی) دا؛ ناڤێ گەلەك مریدا د ڤێ هۆزانێ دا هاتییە كو هندەك ژ وان ناڤا هەر ئەو ناڤن یێت د هۆزانا دیتر دا هاتین، ئەڤ مریدە ژی دبیت پترییا وان خەلكێ زاخۆ بن، ژ وان ناڤا:

١. حەسەن حاجی
٢. خالد (٢)، دو كەس ب ڤی ناڤی هەنە.
٣. محەمەد كوڕێ ئیسماعیل ئەفەندی
٤. محەمەد كوڕێ خودێ ژێ رازی مەلا قاسم
٥. عەبدوللا
٦. دەروێش
٧. صۆفی یوسف
٨. صەدیق

١- طاها مایی: باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٤٢١.

٩. سەلیم
١٠. حەمید
١١. صۆفی تەعبیر
١٢. صالح
١٣. شەفیق
١٤. نەجم
١٥. ئەحمەد.

دبیت ئەڤ ناڤە تەمامییا ناڤێت هۆزانا بەری نوکە بن؛ چنکو ڤەهاندن و ڕستنا هۆزانێ گەلەک نێزیکی ئێکە و ناڤەڕۆکا وێ ژی هەر ئێک مژارە.

هۆزانڤانی د هۆزانا خۆ دا ئەو ناڤ هۆسا داڕێژتینە:

حەسەن حاجی دو خالد وان ژ کەڤنی
سەلام نەسجن لسەر بن شوبهی تەڤنی
برا خالد دگەلتە من خیطابە
لەوا من بۆتە رێ کر ئەڤ کیتابە
نەصیحەت بۆ خودێ من لێ نڤیسا
ژبۆ یارێت طەریقێ دل طەئیسا
فەصیح بۆ وان کەلامێ من بخوینە
سەلامێن من ل سەر هەمیا بگهینە

شـــەڤ و رۆژا ل شـــولا خـــۆ دموكـــۆم بـــن
ژ غەيـــرى وان جهـــن ئەو دێ گەنـــم بـــن

پاشى دبێژيت:

مه دەســت هاڤێــت ســەلاما لســەر رەفيقــا
ئەوان دوڕا يەواقيتـــــــــا عەقيقـــــــــا
ڤە بيللاهـــــى ئەزێ ژ هەميـــــا خەريـــــبم
ژ هەجـــــرا وان ل مـــــالێ غەم نەصـــــيبم
وەكيلـــــێ مەســـــجدێ مەلا مـــــحەمەد
هەرۆ ســەد جــار ســەلاما لــێكه بــێ حەد
مـــحەمەد نەجلـــێ ئيســـماعيل ئەفەنـــدى
ســـــەلام لێـــبن برائـــێ نەقشـــەبەندى
مـــحەمەد نەجلـــێ مەرحـــوم مەلا قاســـم
لســـەر وى ئەز هەمـــى گاڤـــا موســـەلم
ل عەبـــدوللاهى بـــــن بـــــارەك ســـــەلاما
گەلەك زكـــرى بـــكه ژ قەهـــرا نەفامـــا
شەڤ و رۆژ مەرحەبا ئەى دۆستێ دەروێش
سەلام سەرتە لسەر زكرێ تۆ پێشكێش
كەكـــێ مەلا حوســـەينى صـــۆفى يوســـف
ســـەلاما لـــێكه وى ل شـــەيطانى كـــر تـــف

سـەلام بـێن سـەر عەزیـزێ مـن صـەدیقە
عەجیـب خۆشـە ل زکـرێ وی سـەلیقە
دکەم سـەد بـار سـەلاما لسـەر سـەلیمی
شـــەرابا دل کـــولا نەرم و حەلیمـــی
ســـەلاما هەر بـــکە لســـەر مەلا عـــارف
حەرام پاشـــی وی زکـــر و مەعـــارف
سـەلاما مە لسـەر حەمیـدێ خـۆش مریـدە
ل مەیـــدانا زکـــر کرنـــێ عەگیـــدە
ب نصیحەت من سەلام کر صۆفی تەعبیر
تۆ پێرە ل ئاشی قەلبێ زکرەکێ هویر
بچـــووکێ تـــوبەدار یـــارێ مە صـــالح
ســـەلاما ل وی دکەم وی دیـــتە ئـــیفلح
سـەلاما لسـەر شـەفیقی ئەز دکەم بـاش
ل زکـرێ قەلبـێ لازم خـۆش ببیـت ئـاش
نەجـم خـۆش مێـرە وەقتـێ کەڤـتە زکـری
سـەلام بـۆ تە ل زکـرێ چـاك تە بـۆ کـری
بـــرا ئەحـــمەد ســـەلاما ئەز دکەم هەر
دەم و گـاڤـا لسـەر تە تـو بـکە بـاوەر
ئەمـــانەت بیـــت ل وە ئەهلـــێ جڤـــاتێ

٢- زانا و شێخ :

ئەحمەدێ نالبەند د ناڤ هۆزانا خۆ دا (ئەز غولامێ هیمەتا شێخ ئەحمەدی)، ناڤێ چەند زانایەکا قەید کرییە، کو ئەو ل زاخۆ دژین و خزمەتێ دکەن، یان ژی خەلکێ وێ نە، ئێك ژ ئەوان ناڤا کو گەلەك کێنج و کارتێکرن ل سەر هۆزانڤانی هەی، ناڤێ (شێخ ئەحمەد)ەکی دئینیت، د هۆزانا خۆ دا دبێژیت:

ئەز غـولامێ هیممەتـا (شـێخ ئەحـمەدی)

سـەییدێ نـورانییە روحـا دلـی

ئەو ل زاخـۆ سـاکنە هـیممەت بلنـد

لەو دوکانـا وی ل جـادا ئەولـی

چونکی هەوجەی وی دبن ئینسان گەلەك

دا کـو حاسـل کەت مـرادا مەعتلـی[١]

ژ پەیڤێت وی ئاشکرایە، کو شێخی پێدڤییاتی و شۆلێت گەلەك کەسان قەتاندینە، هۆزانڤانی ژی جارەکی خۆ هەوجە کرییێ بۆ ڤەگوهاستنا کەلوپەلێت خۆ ژ زاخۆ بۆ ناڤ دەڤەرا گولییا، کو هینگێ ل گوندێ رویسێ دژییا، شێخی هندەك فەقی داینە دگەل و تشتێت وی هەتا گوندێ کەشانێ بۆ برینە:

١- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٣٥٨.

وی ئەمـــر دا صـــۆفیا مـــن هەلگـــرن

ئەز خودانـێ هنـدە تشـــتا و ڤـی طلـی

هیممەتـا وی هنـد ئەسـەر کـر بـێ ڤەمـان

ئەز بـرم حەتـا (کەشـانێ)[1] بخۆش دلـی

صـۆفیا خـاترا خـۆ خاسـت و کـر فیـراق

حـــاملەك دی بـــۆ مە هـــات والحاصـــلی

تشـتێ مـن هەلگـرت و حەتـا هـاتە مـال

رەنگێ من خۆش بوو زەلال وەك زەنگلی

هیممەتـــا شـــێخی وەســـا شـــۆل تـــازەکر

پـێ بەشـوش بـون خـارجی هەم داخلـی[2]

١- **کەشانێ:** گوندێ کەشانێ سەرب ناحیا باتیفا ڤەیە ل ڤەا زاخۆ، ل سالا ١٢٠٠ێ بەری میر و پاشاتی ل کوردستانێ هەبن، هاتییە ئاڤاکرن. ل دویڤ سەرژمێرییا سالا ١٩٥٧ێ، (٣٠٨) کەس ل ڤی گوندی دژیان، ل سالا ١٩١٩ێ ژلایێ لەشکەرێ بەریتانیاڤە و سالێن ١٩٧٦ و ١٩٨٨ێ ژلایێ لەشکەرێ رژێما عیراقێ ڤە هاتبوو خرابکرن. **بەرێخۆ بدە:** ئێنسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، بەرگێ حەفتێ، تورکیا _ ٢٠١٧، بپ٣٦١.

٢- طاها مایی: دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٣٥٨.

هەرووەسا ل دۆر رەوشت و باشیا شێخی، وەسا دیار دکەت کو ب تبعەتێ خۆ وەکی میسلیانە:

سەییدێ وەلیا مە هەر خو حەوجە کر

قەت کەسێ بۆ من نەکر ئەو حاملی

من نەزانی شێخ وەسا پڕ هیممەتە

وەی تە قوربان بن هەمی سندی و گولی

ئەز حەتا مرنێ غولامێ بەر دەری

من بەری هینگێ دکر بێ عاقلی

خانەدانێ پاك ئەصل ئو خۆش بەشەر

هەر تنێ شێخ ئەحمەدە عار موصلی

چی کەسێ خۆ هەوجەکەت دێ فایدە کەت

دا غەما تە بخون خو نە تو وێ جاهلی(١)

١- دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٣٥٨.

د هۆزانەکا دیتر دا ب ئەزمانێ عەرەبی ل بن ناڤێ (یا أهل زاخو لك البشرى إلى الأبد)، کو مزگینییێ ددەته خەلکێ زاخۆ کو خودێ مەلایەکێ خودان علم بۆ وان فرێکرییە، شانازییە بۆ مللەتێ کورد کو زانا و کەسێن ب ڤی رەنگی د ناڤ دا هەبن، ئەو شیا ب جامێری و حەلیم و نەرمییا خۆ، دینی ل دەڤەرا زاخۆ بەلاڤ کەت؛ نەخاسمە ب فەتوا و پشتبەستنا وی ل سەر قورئانێ:

یـا أهـل زاخـو لـك البشـرى إلـى الأبـد

أغنـــاكم اللـــه بالاحســـان والمـــدد

لكـــم إمـــام بـــه نلـــتم مقاصـــدكم

بـالعلم والحلـم فهـو اليـوم معتمـدي

راعـــوه كـــل وقـــت مـــن صـــلاحته

حتـــى تفوقـــوا علـــى الأغبـــار بالرشـــد

هـــذا أبـــو الفضـــل بحـــر العلـــم والـــدرر

هـــذا ســـراج أضـــاء الكـــل فـــي البلـــد

هـــذاك ذوا الشـــرف العـــالي مراتبـــه

يحبـــه كـــل راع غيـــر ذي الحســـد

أحيـا العلـوم تمامـا بعـدما أندرسـت

حتـى اقـول بـلا ريـب كمجتهـد

كـم اجـزّ العلمـا يمنـا ومنفعـة

وكلهـم عنـده فـي الحـب كالولـد

لـيس يخلـو عـن التـدريس والعمـل

ويفتـي فـي العلـم بـلا عـدد

يعامـل النـاس بـالرفق ليصـلحهم

ويغـيضُ مـن اللـين علـى أحـد

هـذا التقـي النقـي العـالم الفطـن

عـلاّمـة الوقـت هـذا الحـين والأمـد

يشـجع الطـالبين العلـم ان كسـلوا

ويخـدم العلـم بـالروح وبالجسـد

لـه وقـار كضـوء الشـمس فـي الآفـق

وهيبـة العلـم فيـه هيبـة الأسـد

طلاقـة الوجـه يرضـي النـاس حـين رأوا

كشارب من مياه الثلج والبرد

بث الديانة في زاخو وفي الجبل

حتى حلاحب هذا الدين للمرد

هذا هو الفخر للأكراد ملتنا

لنا فتاويه في الأحكام وكالسند[١]

ئەڤ زانایە کو حەتا ڤی ڕاددەی یێ شەهرەزا و خودان زانین و زانست کییە؟ چنکی هەکو نالبەند هۆزانەکێ ب ئێکی چێ دکەت، تێهنا وی ب هۆزانەکێ ب تنێ ناشکێت و چەند هۆزانا پێ دڤەهینیت.

هەروەسا گەلەك جارا ب ئەزمانێ عەرەبی ژی هەستا خۆ هەڤبەری وی کەسی دەردئێخیت، ل دویماهییا هۆزانێ بۆ مە ئاشکرا دکەت، کو ناڤێ وی (ئەحمەد)، لەوا ناڤێ وی ژی ئەحمەدە، دبێژیت:

الحب في العلماء خير من العمل

بعد الفروض بأمر الواحد الصمد

١- دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٥)، بپ٢٦٣- ٢٦٤.

يـــا (أحمـــد) أنـــت أســـتاذ العلـــوم لنـــا

إذا وقعـــت مـــن الأوزار خـــذ بيـــدي

إنـــي ســـميك أســـمي (أحمـــد) أنـــا

كمسـرف فـي الـذنوب غيـر مقتصـد[1]

د هۆزانەکا دی یا ب ئەزمانێ کوردی (چوومە زاخۆ جارەکێ من دیت مەلایەك حافظێ علمی)، ددەتە ئاشکراکرن و ئەو چوویە زاخۆ و مەلایەکێ (حافظێ علمی) دیتییە، هۆسا پێدا دچیتە خارێ و گەلەك مەدح و پەسنێت وی مەلای دکەتن و تێدا ئاڤرینێ ددەت کو ئەو ژ باب و دایکەکا باش چێبوویە، هەروەسا ناڤێ کۆمەکا زانا و پەرتوکان، وی سەردەمی ل مەدرەسەیێت دینی دهاتنە خاندن هیناینە، کو فەقا و موستەعیدا ئەو ژبەر دکرن، هندەک ژ وان زانا و پەرتوکان: الناقل والراوی، ابن الحجر، قاضی البیضاوی، الشامل، الحاوی)؛ هۆزانڤان دبێژیت:

چوومە زاخۆ جارەکێ من دیت مەلایەك حافظێ علمی

چ علمێ لازمێ دینی، خودێ بیلجوملە ئەو دا وی

١- دیوانا باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٥)، بپ٢٦٣-٢٦٤.

قەوی شەرعی بوو وەزعی بوو موحەدث بوو موفەسر بوو

د صەرف و نەحو و علمێ هەیئەتێدا ناقل و ڕاوی[1]

بەدیع و مەنطق و ئاداب و حیکمەت وی د قەلبیدا

موصەووەر بوون وەکی ئبن ئەلحەجەر[2] ئو قاضی بەیضاوی[3]

ژ فەیضا دین موکوم یا وی نەفەس وەقتێ کو بەردابان

یەقین دا پێ شفا ببن نەساخ و تاوی و باوی

کەسێ هاتبا حوضورێ کو بریندارێ ژ غەفلەت با

١- **ناقل و ڕاوی:** (ڕاوی)، ئەو کەسە یێ ژ ئیمامەکی ژ هەر دەهـ ئیمامان حەدیسەکێ (نەقل- ناقل) ڤەدگوهێزیتەڤە سەروژنوی بۆ خەلکی دا ڤەدگێڕیتەڤە، چنکو هەر ئیمامەکی کۆمەکا سوختەیان (قوتابی) هەبوون دەرس ل نك وان دخاندن.

٢- **ئبن ئەلحەجەر (١٣٧١– ١٤٤٩ز):** ناڤێ وی شەهابەددین عەسقەلانییە، زانایەکی مەزنێ شەریعەتییە، ل ناڤا مسرێ و یەمەنێ و حیجازێ و شامێ ژبۆ خاندنێ و وەرگرتنا زانستێت شەریعەتی گەریایە. پویتە دایە حەدیسێ و (صەحیحا بوخاری) شرۆڤە کرییە د پەرتوکا (فتح الباری) دا.

٣- **قاضی بەیضاوی (٦٧٥ – ٦٩١مش):** ناڤێ وی عەبدللا کوڕێ عومەرێ شیرازی یە، هاتیە نیاسین ب (ناصر الدین ئەلبەیضاوی)، خودانێ ب ناڤودەنگترین پەرتوکا شرۆڤەکرنێ یە (انوار التنزیل وأسرار التأویل).

ب دەرمانێ نەصیحەت دان، بەرضی دبو ئەو ژ برینا وی

عیلم صوحبەت حیلم تەبعەت شرین هەیئەت نەبو غەفلەت

هزار ئەهلێ هیدایەت بون ل نك وی غافل و غاوی

ب صورەت گول بدین کامل بەژن سنبل نوطق بلبل

عەزیزێ خاص و عاما بو کەسێ نابیت حسابا وی

ئەوی ئەصلێ موبارەك بوو ژ بابێ نیسبەتا پاکە

ب ڤان وەصفا مەعلومە ئەهل و(الله) دایکا وی

هەبوون ئینسان گەلەك کامل د عیلمیدا بەلێ هۆسا

ژ بۆ وەصفا کەمالا هۆ کەسێ نەدبوو وەکی یاوی

هونەر ئەو بوو ب قەلبێ خۆ تە ئەڤ عیلمێ هۆ پەیداکر

تو وی لسەر شەرع و تەفسیر و حەدیسا شامل[1] و حاوی[1][2]

١- **شامل:** گەلەك پەرتوک ب ناڤێ (الشامل) هەنە، پەرتوکێن شرۆڤەکرنا حەدیسێ نە، هندەك ژی ل دۆر زانستێ حەکیمییێ نە. وەکی پەرتوکا (الشامل في الطب) یا ئبن ئەلنەفیسی، پەرتوکەکا مەزنە کربوو وەقف بۆ خەستەخانا مەنصووری ل قاهیرە، ژ ڤێ پەرتوکێ تنێ هندەك پەرەگرافێن

د وی دەمی دا، دبیت چەند زانایەك هەبن ب وی ناڤی، ئێك ژ وانا (شێخ ئەحمەدێ ئاكرەیی) بوو، كو ب دیتنا من بەحسێ شێخ ئەحمەدێ كوڕێ عەبدلخالقێ ئاكرەیی یە، وی دەمی ئەو ل زاخۆ بوو. هەروەسا ناڤەك دی ژی هەیە ب (مەلا ئەحمەد)، نزانین كا هەر ئەو ئەحمەدە یێ نالبەندی ب (شێخ) بناڤكری، ئان ژی ئێكێ دیترە!!، شێخێ ناڤدار ل وی سەردەمێ كو هۆزانڤان دچوو باژێرێ زاخۆ، شێخ ئەحمەدێ ئاكرەیی لێبوو.

چونكی مەلا ئەحمەد ل زاخۆ ئەوێ سەیدایێ (مەدرەسەیا دینی)، ئەوا ل سەنتەرێ قەزایێ بوو و هژمارا قوتابیێت وێ دگەهشتە (١٤) قوتابییا د ماوەیێ سالێت ١٨٩٩- ١٩٠٠ێ دا[٣]،

وێ ل پەرتوكخانا (بۆدلیان) ل ئكسفۆردێ ل بن هژمارا (٥٣٦- ٥٣٩)ێ دا هەنە.

١- **حاوی:** ناڤێ پەرتوكەكێ یە د زانستێ نۆشداریێ دا ژ نڤیسینا (محەمەد زەكەریا ئەلرازی)یە، ئنسكلۆپیدیایەكا نۆشدارییە د هەمی پێزانینێت ل دۆر قەلەوییێ ل وی سەردەمی. هەروەسا (حاوی) ناڤێ پەرتوكا (جەلالەدین ئەلسیوطی)یە. كۆمەكا فتوانە ل فەقهێ و زانستێن شرۆڤەكرنێ و حەدیسێ و نەحوێ و گەلەك بابەتێن دیتر.

٢- دیوانا باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٣٧٢-٣٧٣.

٣- وصفية محمد شيخو السندي: زاخو في العهد الملكي ١٩٢١- ١٩٥٨، دهوك – ٢٠١٤، ص٤٧.

ئەڤ مەلا ئەحمەدە چێ دبیت (مەلا ئەحمەدێ عەباسی)[1] بیت ئەوێ ئیمام و سەیدا ل مزگەفتا مەزن یا زاخۆ، گەلەكێ ب تەقوا بوو، ب باشی بەحسێ وی دهێتەكرن و وەك كەسەكێ نموونە بكار دهینن[2]. هەكە سەحكەینە دیرۆكا وان سالێت ل سەری هاتین، ئەڤە نە ئەو شێخە یێ نالبەند بەحسێ وی دكەت، چونكی نالبەند پشتی سالێت پێنجییا یێ چوویە زاخۆ و ئەڤ هۆزانە یا نڤیسی.

١- **مەلا ئەحمەدێ عەباسی:** مەلا ئەحمەدێ عەباسی، زاخۆیی، ب ناسناڤێ (سەیدا) دهاتە نیاسین. وی ل نك زانایێن دەڤەرا بەهدینان و سۆران خاندییە، زانایەكێ شەهرەزا بوو، ل زاخۆ بنەجە بوو ل مزگەفتا مەزن وەكو ئیمام و خوتبەخوین، حەتا وەغەر كری، گەلەك كەسان لبەر دەستێ وی خاند و ژێ فێر بوونە زانستێن شەریعەتی.

٢- سعيد الحاج صديق زاخويى (سعيد الرزڤان): زاخو الماضي والحاضر، الطبعة الثانية، دهوك – ٢٠١٩، ص٢٨٣.

ئەرێ شێخ ئەحمەدێ ئاکرەیی

یێ کەنگی یە؟

د ژێدەرێت باوەرپێکری دا هاتییە نیاسین: مەلا ئەحمەد ئەفندی، کورێ مەلا عەبدلخالقێ ئاکرەیی، زانایەکێ تێگەهشتی و تبعەت نەرم بوو، ل دویڤ هەمی جۆرێت زانین و زانستی دگەرییا، ب شەهرەزایی وەردگرتن، ل ئاکرێ دەست ب خاندنێ کر، پاشی بەر ب هەولێر و کەرکووکێ و کۆیێ چوو، باوەرنامەیا زانستی ل سەر دەستێ (مەلا محەمەد ئەفندی کۆیی/ مەلای گەورە)[1] وەرگرت. ل گوندێ بارزان بوو سەیدا و

١- **مەلای گەورە (١٨٧٦ - ١٩٤٣ز):** مەلا محەمەدێ کۆیی، ناسناڤێ وی (مەلای گەورە)، کورێ عەبدللاهێ کورێ ئەسعەدێ جەلیزادەیە، ژ مالباتەکا ناڤدارە ل دەڤەرا کۆیێ ل کوردستانێ عیراقێ. ل سەر دەستێ بابێ خۆ فێری زانستێ مەلاتییێ بوو، سا ١٩١٢ێ بوو موفتییێ باژێرێ کۆیێ، چار سالان ئەندامێ جڤاتا ویلایەتا میسلێ بوو، پاشی بوو قازی ل کۆیێ. زمانێ کوردی و عەرەبی و فارسی و تورکی دزانین. گەلەك پەرتوک هەنە، ب زمانێ عەرەبی (١٤) پەرتوک دانایینە و ب زمانێ کوردی ژی (٦) پەرتوک نڤیسینە، وەکی (تەفسیرا قورئانێ) ب زمانێ کوردی، دیوانەکا هۆزانان ب زمانێ کوردی هەیە، عەقیدەی ئیسلام، فڕی فڕی قەل فڕی، و هندەکێت دیتر. ممتاز حەیدەری: مەلای گەورە – مەلا محەمەدی کۆیی، هەولێر – ١٩٧٣.

دەمەكێ كورت ما ل وێرێ، پاشی چوو بازێرێ ئامێدیێ ل سەردەمێ جەنگا جیهانی یا ئێكێ، نێزیكی سالا ١٩١٧ێ ژ وێرێ چوو گوندێ سپیندارێ ل دەڤەرا بەرواری ژێرییا ل دویڤ داخازییا خەلكێ گوندی، حەفت سالا خزمەتا خەلكێ گوندی و زانینێ دكر، پاشی ل دویڤ حەزا خەلكێ زاخۆ قەستا وێرێ كر و گەلەك پشتەڤانییا وی دكر، هەتا سالا ١٩٥٨ێ چوویە بەردلۆڤانیا خودێ[١].

هەر چەندە هۆزانڤان د هۆزانەكێ دا بەحسی دوكانێ دكەت و جهێ وێ دەستنیشان دكەت، ب هزرا من مەجازە بۆ مزگەفتێ و شولێ خەلكی ل وێرێ دڤەتینیت.

ئەز غـولامێ هیممەتـا شـێخ ئەحـمەدی

سـەییدێ نـورانییە روحـا دلـی

ئەو ل زاخـۆ سـاكنە هـیممەت بلنـد

لەو دوكانـا وی ل جـادا ئەولـی[٢]

١- ملا محمد سعيد ياسين البريفكاني: فضلاء بهدينان، اعداد: مسعود محمد سعيد البريفكاني، دهوك – ١٩٩٧، ص٤٠- ٤١. محفوظ العباسي: إمارة بهدينان العباسية، الموصل – ١٩٦٩، ص١٨٣.

٢- دیوانا باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٣٥٨.

٣- مەلا

د هۆزانا بەحسێ مریدا دا دکر، ناڤێ (مەلا سەعید)ەکی دئینیت، کو ئەو سەیدایێ وان مریدا بوو:

گەلی خۆش مریـــدا هەمــی هــوین عەگیــد
وە ســــەیدا ل ســــەر ڤــێ ڕێ مەلا ســــەعید[1]

د هۆزانا ل دۆر مریدا، ناڤێ (مەلا عارفێ گۆئی) هاتییە، پاشی دو ناڤێت دیتر؛ دبیت ئەو ژی مرید بن، هۆزانڤان بێژیت:

مــــەلا عـــــارفێ گـــۆئی، عوســــمان ســــەلیم
خــودێ ل ســەر هەمیــا فەیض بەخشــی یە قەدیــم(٢)

د هۆزانا (حەسەن حاجی) دا؛ ناڤێ مەلا عارفی هاتییە؛ کو ب هزرا مە ئەڤ هۆزانە ژی مژارا وێ هەر نێزیکی مژارا هۆزانا دیترە؛ هۆزانڤان دبێژیت:

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٤١٦.
٢- هەمان ژێدەر،س بپ٤١٧.

سەلاما هەر بکە ل سەر مەلا عارف

حەرام پاشی وی ذکر و مەعارف[1]

چەند ناڤێت دیتر ژی هەنە، وەکو مەلا حوسەین، مەلا قاسم، نالبەند هەر د ڤێ هۆزانێ دا دبێژیت:

محمد نەجلێ مەرحوم مەلا قاسم

ل سەر وی ئەز هەمی گاڤا موسەلم[2]

ل جهەک دی دبێژیت:

کەکێ مەلا حوسەینی صۆفی یوسف

سەلاما لێکە وی ل شەیطانی کر تف[3]

هەروەسا ناڤێ (مەلا محەمەد)ەکی هاتییە کو ئەو وەکیلێ مزگەفتێ یە، هەڤالێ نالبەندی یە و سلاڤا بۆ وی ڤرێ دکەت:

وەکیلێ مەسجدێ مەلا محەمەد

هەرۆ سەد جار سەلاما لێکە بێ حەد[4]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٣٥١.

٢- هەمان ژێدەر، بپ٣٥٠.

٣ - هەمان ژێدەر، بپ٣٥٠.

٤- هەمان ژێدەر، بپ٣٤٩.

٤- مەلا نورەددین (١٩٣٢- ٢٠٠٣):

ئێک ژ وان کەسێت هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند هۆزان پێ ڤەهاندین؛ (مەلا نورەددین)ەکە، ب دروستی نەهاتییە نیاسین کیش مەلا نورەددینە! وی سەردەمی (مەلا نورەددین)ەک هەبوو، خەلکێ گوندێ بێشیلکێ یە[١]، ل بەر دەستێ مەلا ئەحمەدێ ئاکرەیی و چەند زانایێت دیتر خاندییە، ب هزرا من دێ ئەڤە هەر ئەڤ مەلا نورەددینە بیت.

مەلا نورەددین کوڕێ مەلا حەسەنێ سندی یە، سالا ١٩٣٣ێ چاڤێن وی ب دونیا ڕوهن کەڤتینە، ل نک بابێ خۆ دەست ب خاندنا زانستێت شەرعی کرییە، پشتی بابێ وی وەغەرکری، دایکا وی قورئان نیشا دایە، برایێ وی (مەلا ئەحمەد)ی چاڤدێری لێکرییە. چوویە ل مەدرەسەییێت دینی خاندییە، ل دەف مەلا ئەحمەدێ ئاکرەیی و مەلا سەعیدێ ئەرمشتی و مەلا طاها دەشت ماسەکی و گەلەکێت دی ل زاخۆ و میسل. پاشی چوویە شنگالێ ل سەر دەستێ مەلا حسێنێ مارۆینسی خاندییە، پاشی چوویە هەولێرێ ل نک مەلا عەلی لەیلانی، هەروەسا چوویە

١- **بێشیلک**: گوندەکە دکەڤیتە ژێرییا ناحییا دەرکارێ (شەرانش)ب دویراتییا ٢٨کم، عەردێ وێ هەمی گر و بەتەنن، ناڤێ وێ ژ (بێ – شل) هاتییە وەرگرتن؛ ل بەر ئاڤا خابویرییە، ملکێ وێ ژ ئاستێ ئاڤێ بلندترە و ئاڤ ناگەهتێ، و چاندنا وێ دێمییە، **بەرێخوبدە**: ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، بەرگێ حەفتێ، ٩ _ ٢٠١٧، بپ٢٦٩.

کەرکووکێ و سورییێ، ل دویماهییێ سالا ١٩٥٠ ژ سوریێ زڤرییەڤە بۆ بنەجها خۆ بازێرێ زاخۆ ل نک مەلا ئەحمەدێ ئاکرەیی ئیجازە مەلاتییێ وەرگرتییە.

سالا ١٩٦٠ێ چوویە خۆلەکا پەروەردەیێ ل میسل؛ ل گوندێ نوردینا[1] بوویە مامۆستا، سالا ١٩٦١ێ حکومەتا عیراقێ نەخۆشی بۆ چێکرن و نەچار بوو گەهشتە ناڤ ریزێت پێشمەرگەی، سالا ١٩٧٠ێ پشتی رێککەڤتنا بەیانا ١١ی ئاداری؛ زڤراندە سەر شۆلێ وی و پاشی هاتە خانەنشین کرن. پشتی سەرهلدانا بهارا ١٩٩١ێ؛ بۆ ئیمام و خوتبەخوینێ مزگەفتا (قادۆ)ی ل زاخۆ، حەتا ل رۆژا ٢٠٠٢/١/١٨ێ چوویە بەردلوڤانییا خودێ[2].

مەلا نورەددین ئیمام و خوتبە خوین و هۆزانڤان و نڤیسەڤان و مێژوونڤیس و شۆرشگێر بوو، خزمەتا مللەتێ خۆ ب هەمی باوەری کرییە و گەلەک پەرتوک دانایە. وەک: کنز اللغات في معجزات سید البشر؛ چاپبوویە. مەولویدا نەبەوی؛ نەهاتییە

١- **نوردینا**: ناڤەک عەرەبی یە، ژ (نور) ب رامانا رۆناهی و (دین) ب رامانا ئایین هاتییە وەرگرتن، دکەڤیتە دووراتییا ٦کم باکۆرێ رۆژئاڤایێ سەنتەرێ ناحیا دەرکارێ. گوندەکێ چیایی یە، سالا ١٩٤٧ مزگەفت لێ هاتییە ئاڤەکرن. و سالا ١٩٥٩ مەدرەسە لێ هاتییە ڤەکرن. سالا ١٩٧٨ رژێما بەعس گوند خرابکر و خەلکێ وێ ئینانە کۆمەلگەها دەرکارێ. **بەرێخوبدە:** ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، ژێدەرێ بەرێ، بپ٣٠٨.

٢- جاسم عبد شلال: علماء قدموا الی الموصل من الکرد ومن کردستان ١-٢، دهوك – ٢٠١٢، ص٣٥٥.

چاپكرن. داستانەك ب هۆزان ل دۆر مێژوویا كوردی؛ نەچاپكرییە. ژ دیرۆكا ناڤدارێت كورد؛ نەچاپكرییە. ژبەر كو مەلا نورەددین خەلكێ زاخۆیە؛ لەوا مە ئەڤ هۆزانە ئینانە ناڤ سوحبەتێ، هەر چەندە رویدان و جهێ مەلای گوندێ سویلێ یە.

ل دۆر مەلا نورەددینی؛ هۆزانڤان ئەحمەدێ ڕویسی دو هۆزان ڤەهاندینە، د هۆزانا ئێكێ دا (ل نورەدینی من هەر دەم سەلامە) ژ دۆستێ خۆ ژنەكێ دخازیت بۆ پەیدا كەن. ژ بەر وی شۆلا ئەحمەدێ ڕویسی پێ هەی؛ مەدحێن وی دكەتن، چنكو دۆستەكێ وی یێ كەڤنە و حەقێ ل سەر وی هەی. حەسیدیێ پێ دبەت كو مەلا یێ ب ژنە و ئەو یێ بێ ژنە:

ل نـــورەدینی مـــن هەر دەم ســـــەلامە

مەلائـــێ صـــۆفیانە خـــۆش ئیمـــامە

ئەوی حـــالێ مە یـــێ زانـــی چ دەردە؟

ژنەك م ژ وی دڤێـــــــــــــتن ئەز بەلامە

كچەك بێ نەخت و مەصرەف مـن ژوی دڤێت

وەكـی ب ڕاسـتی كو ئەو دۆسـتێ تەمـامە

ئەگەر بۆ مـن عەمەل كەت فایدە كر وی

(یـــری خیـــرا الـــی یـــوم القیامـــة)

ئەگەر نە دێ ژ وی سـل بـم هەر و هەر

بـلا بزانیـت کـو سـلی یـا مـن چ قـامە

ئەڤە مـن گـۆت و کەیفـا وی مەلایە

خوزیکـا وی کەسێ کچکـا خـۆ دا مە

کەسێ وەك مـن نەلازم سـل بـکەت کەس

کـو حەریـا مـن هەرۆ یـا ب ئینتیـزامە

ئەزم شـاعر ئەزم مـاهر ئەزم ئـاگر

ژ ڤـێ شـعرێ بـزانن کـا چ تـامە؟

نەبێـژن یـارییە هـوین مـن دنیاسـن

چ حەقە تـو ب ژن و شـاعر زەلامە؟

چـو لەومـا مـن نەکەن شـۆلا م گـۆتی

کو ئەحمەد بۆ وە خۆش عەبد و غولامە[1]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٥)، بپ١٧٨.

هۆزانا دیتر (ئەمێت هاتینە عیدا نورەددینی)، هۆزانڤان ئاشکرا دکەت بۆ پیرۆزکرنا جەژنێ (عەیدێ)، یێن لێ بوینە مێهڤان و ژێ دخازیت تشتێت خۆش بۆ وان بینیت؛ وەکو دەروێشەکێ چو تشت لبەر نینە بۆ خارنێ؛ هەر مەدحێن وی دکەت، کو کەسەکێ روی شیرینە و زانایە، خۆ دبینیت نەزان و بێ عیلم و تەقوا، بەلێ د هۆستاکارییا ڤەهاندنێ دا ئەو ناگەهتە ئەحمەدێ ڕویسی. ل وی دەمی هەر وەک ئاڤرێ پێکری ئەو ل گوندێ سویلییا[1] بوینە و شاعر و چەند کەسەکێت دی پێکڤە چووینە جەژنا مەلا نورەددینی:

ئەمێـــت هـــاتینە عیـــدا نـــورەددینی

نەبێـــژی بـــۆچی دینـــی ناشـــرینی

کـو ئەڤ شـەددا ل سـەر دالـێ دنڤیسـن

ل ڤـێ وەزنـێ نیهـایەت دا بخـوینی

ل ذاتـــێ تە ئەم ئیـــرۆ بـــوینە مێڤـــان

چ تشـتێ خـۆش هەیە لازم تـو بینـی

١- **سویلێ:** گوندەکە، ناڤێ وێ ژ سیلاڤێ هاتییە، پتر ژ ٤٠٠ سالایە هاتییە ئاڤاکرن، دکەڤیتە تخوبێ ناحیا باتیفا، روبەرێ گشتی یێ گوندی ٥١٥٣ دۆنەمە. ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، ژێدەرێ بەرێ، بپ٣٥٥.

ئەزم دەروێش تشتەك نینە مە ل پێش

تو وی عالم تو قەویێ ڕوو شرینی

وەلەو ئەز جاهلم بێ عیلم و تەقوا

د شعرێدا تو هەڤكووفێ م نینی

تو ترسا مە ژ دلێ خۆ دەر نەئێخە

ئەگەر حەزكەی ل ڤان سەركا تو ڕینی

ئەزم شاعر و ئەزم ماهر و ئەزم ئاگر

دڤێت گوشتێ قەلەو بۆ مە بكەلینی

ئەگەر قەدرێ من و سویلییا تو بگری

یەقینە دێ سەرێ خۆ بمن هەلینی

من و سویلییا ئەگەر دلخۆش بكەن هوین

پەزێ خۆ تازە دێ ل ڤارا چەرینی

هلۆن لەزكەن تەعاما بۆ مە بینن

كو ئەم دێ ئڤرۆ كەینە چویڤ حەشینی

پەلاڤا بلێنن و ڕەكا بقەلینن

دگەل چائێ هەما فەرضە تو بینی

نەبێژە صۆفی ئڤرۆ خۆش عەشیرن

ئەزێ خورتم دڤێت وان پێ بحەسینی

کەسێ بێ دلیەکا من قەت نەکرییە

هەمی حەژ من دکەن بێ کەرب و کینی

هەما ژ ذاتێ ئەز سل بم بزانە

یەقین دێ رۆندکا لمن داوەرینی

لمن هشیار بە قەدرێ من بزانە

تو هندی رۆژەکێ ل ڤارا بمینی

نەبێژە ئەز خودان عیلم و فەقی مە

ژ من کویڤی نەکە دا وا برەڤینی

فەقێت تە من دناسن ئەز ج حالم

هزار هۆسا نەشێن من تو بجەمینی

گولا باغێ هەمی فەقی و مەلانم

ب وێ روتبـــێ بـــرا دڤێـــت مـــن ببینـــی

خەلات کەن ئیرۆ موختارێ مە سویلییا

نەلازم مـــــن ب قەهـــــرێ بلڤلڤینـــــی

هەرێ ئەحـــمەد بڤـــی تەرزی نەهـــێ مە

تـــو دێ نـــانێ نەیـــارا لـــێ برینـــی[1]

ل دویماهییا هۆزانەکا دی (سەلاما من ئەڤا هات بۆ مەعازی) کو داخازا وی هەر ژنە، دگەل گەلەک مەلا ئاخڤتییە، ل پارچەیا دویماهییا وێ، دگەل مەلایێ (سندی) دئاخڤیت. کو مەرەما وی ب (سندی) هەر مەلا نورەددینە، چنکی بەحسێ گوندێ سویلێ دکەتن:

بترســـە ئەی مەلائـــێ بـــاش و ســـندی

تـــوی عـــالم ئەزم ئـــێ بـــاش و جونـــدی

ئەزێ ل ســـویلێ بمێڤـــانی لمەصـــیفی

خـــودێ رزقـــێ تەژی ئینـــایە گونـــدی

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٤)، بپ٥١٤- ٥١٥.

ئەگەر بۆ مـن نەكەی شۆلا مە داخـاز

بـــزانە تـــو ژ ئەڤـــی واری مە هنـــدی

كـو ئەز هەر بـو تە دائـيم مەدحەكـارم

حساب ناكەی تو مە ل رێزا كولندی[1].

* * *

ب- خەلكێ ئاسایی

ل دۆر كارێ خەلكی و بەرهەمهینانا دان و دكاكا و بەرهەڤكرنا وان بۆ خوارنێ، هەروەسا هەبوون و نەبوونا ئاشان، نالبەندی بەحس لێكرییە، چ مەرەما وی پێ ئاشێت گەنم هێرانێ بن، یان ژی ب مەرەمەكا نە ل سەر ڤی كاری ئینا بیت، د بەرگێ دوییێدا؛ د هۆزانەكێدا، (خودێ بۆ جوملە ئینسان ئاشەكێ دای) ل دۆر ئاشی دبێژیت:

خـودێ بـۆ جـوملە ئینسـان ئاشـەكێ دای

نەگێڕایە هەتـا نە ب دەسـتێ هۆسـتای

١- طاها مایی: باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٥)، بپ.١٨٠.

هەمی ل زاخۆ خودان ملکن، بەلێ دێم

ژ غەیری هندەکا کانیا ل سەر زای

مە گۆتێ ئەی برا زەڤیا وە شێڤە

ئەوان گۆت من نەخێر، مە مێژە کێلای

وەکی ئەز چوومە ناڤ من لێ نەظەر کر

تنێ داڤەك نە ڕستە ئاخ و سەد ئای

ب عیبرەت من وە تەخمین کر کو بۆچی؟

مە زانی تۆڤ ڕەشاند و دایە بەر بای[1]

۱- مەهدی

د هۆزانەکا دیدا ب ناڤێ (مەهدیەك داخل بوو زاخۆ لەو خزینە دەرکەتن)، بەحسێ کەسەکی ب ناڤێ (مەهدی)یەکی دکەت هاتییە زاخۆ و ب هاتنا وی خزینە ڤەبوینە، پاشی چوونا هندەکا بۆ حەجێ و ڕێ بەرزەکرن و دەردەسەرییێت ڕێکێ، دبێژیت:

۱- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (۲)، بپ۳۲.

مەهدیەك داخل بوو زاخۆ لەو خزینە دەركەتن
تابعێت شۆلا حەقی بن هەر ب ناز و نیعمەتن

هندە تەیرك لێ دخەو بوون قیمەتا وان دەرهەمەك

ئەو ژ خەو ڕابوون نەهۆ بازینە عالی قیمەتن

پاشی دبێژیت:

چون د مەركەب دا بۆ حەجێ وان سحارێ دا ڕێ

مەغرەبێ ئەو چون حەجێ شێرێ ویقار و قووەتن

پشتی چەند مالكێت دی:

ئەو دەلیلێت مەكەهێ بن بۆ غەریبا بوون دەلیل

دێ مەناسك وان تەمام بن شەهرەزائێت عادەتن

شول نەدیتی شول نەكرئێ ڕێ نەدیتی سەهوەكر

نیڤ حەجی میقاتی هێلان دێ دەلیل وی ژ ڕێ بەتن

حەتا ل دویماهییێ دبێژیت:

ئەڤ نەصیحەت یا م گـۆتی عالەما بقەنجی مە دۆتی

تـە ب تنێ عـەقلـێ فرۆتـی شـەرتـێ شـۆلی نیـەتن

لەفظ و دەڤ ئەو بەر هەوانە تۆمکێ بەر تەیر و کەوانە

خۆش خـزیـنـا بـەرخـەوانـە ڕابـە فـایـدەی نـادەتن

(ئەحمەد)ا چەندێ عەجیبی لەفزێ خۆش مەعنا غەریبی

مەتنەکێ ئاسێ یە ئەمما شەرح کر من ئەو مەتن[1].

د ڤێ هۆزانێ دا، مروڤ وەسا هزر دکەت، کو رێبەر و شەهرەزایێ حەجاج ب ڕێ ئێخستین بۆ حەجێ ببەت، نەشەهرەزا بوویە، بەلێ د هۆزانەکا دیتر دا، ئەڤ مژارە پتر دایە ئاشکرا کرن و بەرچاڤکرن، ئەو ژی کەسێ ب وی کاری ڕابووی، تەشقەلە ل حەجییا کرینە و پشتی ژ زاخۆ دەرئێخستین، ل نێزیکی گوندێ (ترکژا) [2] ل دەرێ گەلیێ زاخۆ، بجهـ هێلاینە، نالبەند دبێژیت:

---

١ - طاها مایی: باغێ کوردا- ..، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (١)، بپ٣٣٣.

٢- **گوندێ ترکژا:** گوندەکێ کەڤنێ ب ناڤودەنگە ل دەڤەرێ، دکەڤیتە دەرێ گەلییێ زاخۆ دەما ژ ئالییێ بەرۆژی ڤە، ب دویراتییا نێزیکی (١٣کم)

شڤان ڤێت ئەهلێ كار و شەهرەزا بیت

نەبەســـە بــەردەت و پـــاژۆتە مەرعـای

دز و گـورگ و قەچاغ دێ ژێـك بـژینن

دەما جەمعێ شـڤانی گیسکەکا مای

تــو بــێ ســەر قــافلە نــاچی حیجــازێ

حەتـا ئیرۆ تـو هێشـتا پـێ نەحەسـیای

ئەوی گـــۆتێ ئەزم ســـــەر قـــافلێ ڕێ

تـو بریــە (تـرکـژا) هێـلای و لـێ مـای

بەرێ خۆ بدێ مەکەهـ چەندە ژتە دوورە

تو ڕێ نابەی چو قوناغ دی، ل صەحرای[1].

ژ باكۆرێ رۆژئاڤایێ ناحیا باتێلێ. دیرۆكا ئاڤاكرنا گوندی ل سەر دەمێ داود ئاغای، نێزیكی سالێت ١٦٨٠- ١٧٥٠ێ ئەڤ گوندە هەبوو. ناڤێ گوندی، پشتی قڕكرنا بوولیكەكا توركا ل دەرێ گەلییێ زاخۆ و سەركەڤتنا باشسوارێن دەڤەرێ، لەوما ناڤێ گوندی بوو (ترك – كوژا) و پاشی بۆ سڤككرنێ بۆ (تركژا). **بەرێخوبدە:** ئینسكلۆپیدیا پارێزگەها دهۆكێ، بەرگێ هەشتێ، ؟ _ ٢٠١٧، ٤٩٦- ٤٩٧. بشير سعيد عبدالرحمن: بهدينان وعشائرها – دراسة تاريخية، ط٢، دهوك- ٢٠١٤، ص٢٨٤ و٣٢١.

١- طاها مایی: باغێ كوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٣٣.

٢- محەمەد عەلی

د بەرگێ دوویێ دا[١]، هۆزانەک هەیە کو ب دیتنا نڤیسەڤان هێرش کەمال رێکانی ئەو هۆزان نەیا تەمامە. ژبەرکو د دەستخەتەکێدا وی پتر دیتییە و ل دویماهییا وێ هۆزانڤان نالبەندی ناڤێ کەسەکی دئینیت کو (محەمەد عەلی) یە، هۆزان پێگۆتییە. ب راستی ژی د دیوانێ دا هۆزان نەیاتەمامە و دگەل هۆزانەکا دی تێکەل بوویە[٢].

ب بۆچوونا کاک هێرشی ئەڤ هۆزانە "ژ وان شعرێن کو نالبەندی بۆ کەسێن بەرنیاس و هەڤالێن خۆ هنارتی ئەڤ هۆزانەیە کو بۆ محمد عەلی (ناڤەکی) ل سالا ١٩٣٧ کرییە دیاری، ئانکۆ هەمان سالا ڤەهاندن و هەم یا دیاریکرنێ یە و ل دووماهیا وێ ناڤێ زاخۆ هاتییە. ل ڤێرێ دیار دبیت یان ئەو محەمەد عەلی ل زاخۆ بوویە، یان نالبەندی ئەڤ شعرە یا ل زاخۆ ڤەهاندی، ما کی نابێژیت یێ گوللی نەبیت:

سلام علیك محمد علي ملء البلد و الگَلي[٣]

١- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٢٢٣.

٢- طاها مایی: باغێ کوردا، ژێدەرێ بەرێ، بەرگێ (٢)، بپ٢٤٢.

٣- هێرش کەمال رێکانی، ژ گولێن باغێ موخلصی (مەلا ئەحمەدێ نالبەند)، دەستخەتە، نەهاتییە چاپکرن.

ڤـەرێـــژ

ژ ڤەرێژا ڤێ ڤەکۆلینێ، پشتی کو مە پێداچوونەك د هۆزانێت هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەندیدا کرین، بۆ مە بەرچاڤ بوو کو هۆزانڤانی دەمەکێ ژیانا خۆ ل بازێرێ زاخۆ بوراندییە، جارا ئێکێ وەکو فەقی قەستا بەر خاندنێ کرییە دگەل کۆمەکا فەقییێت دیتر، بەلێ نەبرییە سەری و زڤرییە ناڤ مالباتا خۆ ل بامەڕنێ. پاشی جارەکادی ژبۆ خاندنێ چوویە بازێرێ دهۆکێ.

ل دەمێ ئەو ل زاخۆ، وی د ناڤ هۆزانێن خۆ دا، گەلەك بەحسێ بازێرێ زاخۆ و خەلکێ وێ کرییە، چ ب ناڤ یان ژی ئاڤڕی دابنێ، ئەم دشێین ب کورتی چەند خالەکا دەستنیشان بکەین وەکو ڤەرێژا مژارێ:

١. هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند ئێکەمین کەسە وەکو هۆزانڤان پشکداری د فیستەڤالەکێ دا کر بیت و هۆزان خاند بیت کو ل بازێرێ زاخۆ بوویە.

٢. ژ وێ پشکا بوراندنا ژیانا خۆ ل باژێرێ زاخۆ، ئەو شیایە گەلەك خەلکی بنیاسیت و تێکەلییێ دگەلدا پەیدا بکەتن، نەخاسمە مالباتا رەزڤانان.

٣. ژ تێکەلییا وی دگەل فەقا، گەلەك ژ وان ب ناڤ داینە نیاسین، چ وەك سەیدا و زانا بن، یان ژی ئەوێن فەقی و دگەل وی دا دخواند.

٤. نەکامییا خەلکی زاخۆ دکەت، ب تاییەت دەمێ بەحسی چاندنێ دکەت، چ چاندنا داروباری و کەسکاتی بیت، یان ژی مەرەما وی ب چاندنێ تاعەتێ خودایێ مەزن بیت کو د هندەك هۆزانا دا ب شێوازەك فەلسەفی ئەڤ بابەت ڤە گەلەك ڤەکولایە.

٥. مەدح و پەسنێت زانایەکی ب ناڤودەنگ و خودان عیلم و زانست دکەت، کو شێخ ئەحمەدێ ئاکرەیی یە.

٦. هندەك رویدان و سەرهاتی د هۆزانێت خۆ دا قەید کرینە، وەکو چوونا حەجێ یا هندەك حەجییا و برێڤە ئەوێ رێبەرێ وان خۆ لێ بەرزە کری.

٧. گازندەكرن ژ دۆست و هەڤالێت خۆ كو چ پویتە پێنەكرییە و ئەوێ دەست ڤالا و زارۆكێت وی تشت دڤییان.

٨. قەیدكرنا ناڤێت فەقا و مەلا و شێخا؛ ژبلی خەلكێ ئاسایی یێ زاخۆ، وەكو دیرۆك ناڤ بەرزە نابن و مروڤ دزانیت وی چاخی كێ ل وێرێ دخاند.

پاشبەند:

أ- دەستخەت

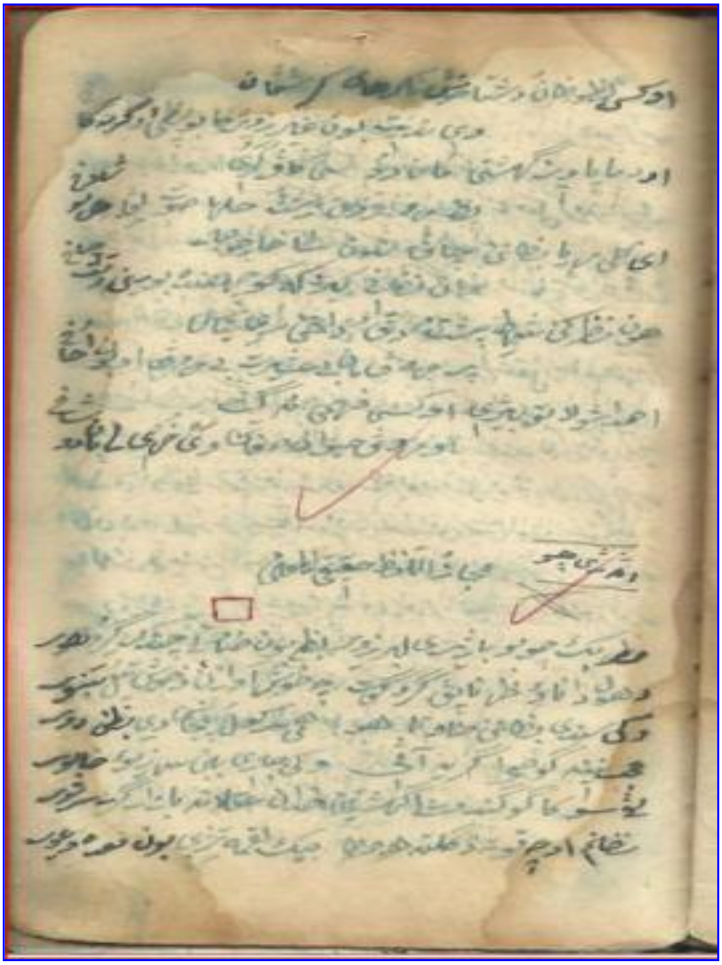

هۆزانا (مطربەک چوو بۆ زاخۆ...)

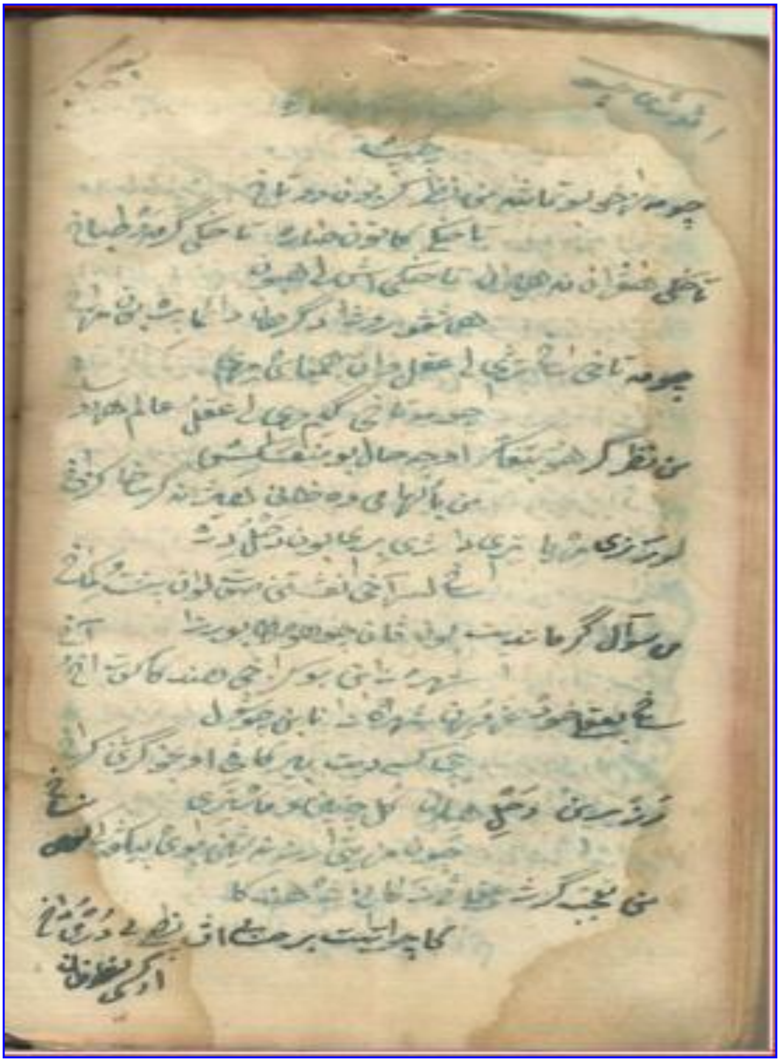

هۆزانا (چوومە زاخۆ بۆ تەماشە ...)

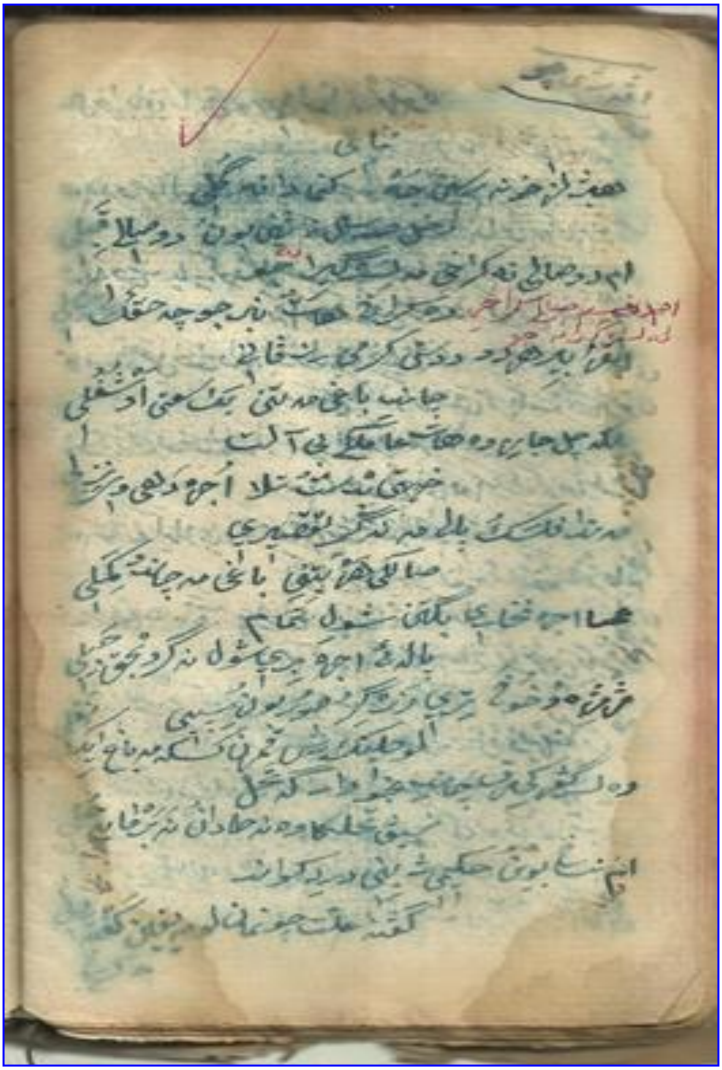

هۆزانا (هێژ ل زاخۆ نەڕسین جەهـ ...)

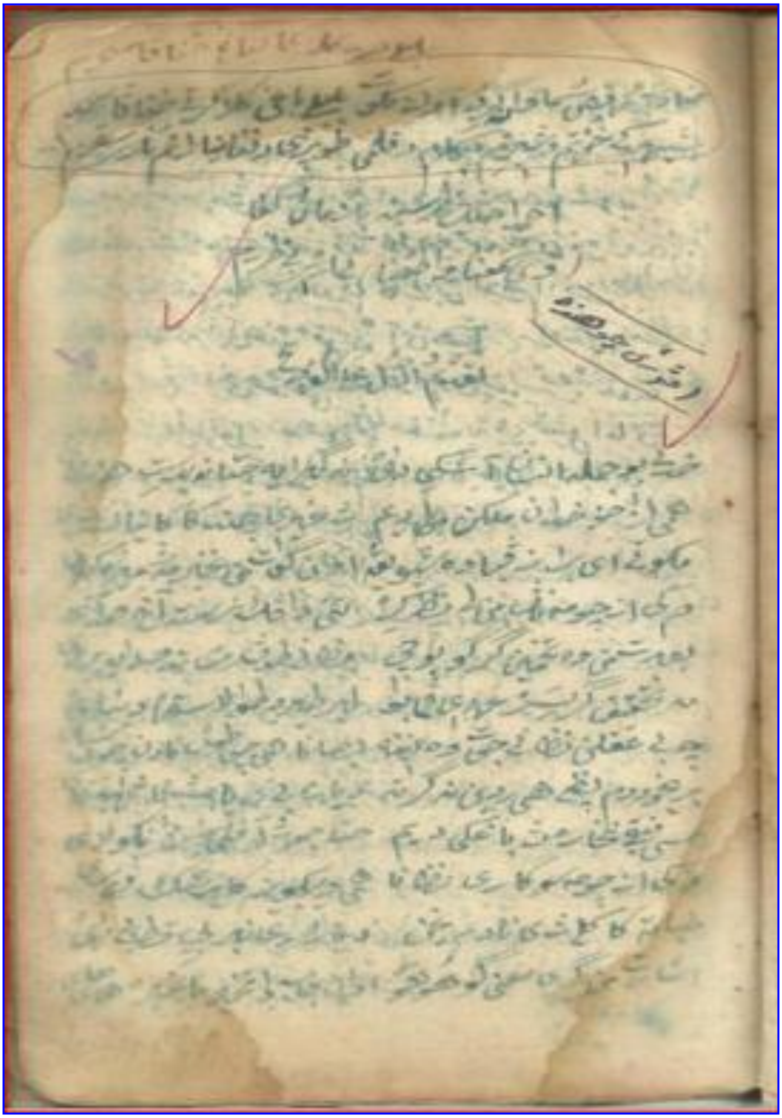

هۆزانا (خودێ بۆ جوملە مروڤا ئاشەکێ دای ...)

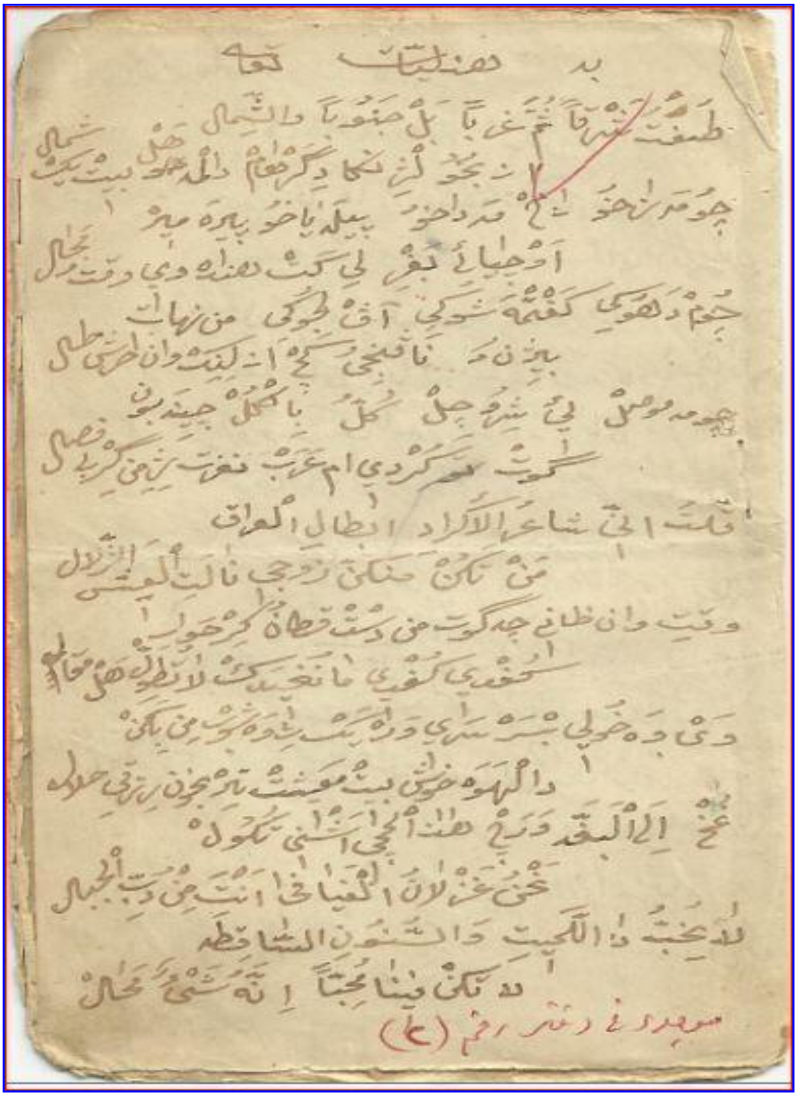

هۆزانا (طفت شرقا ثم غربا ...)

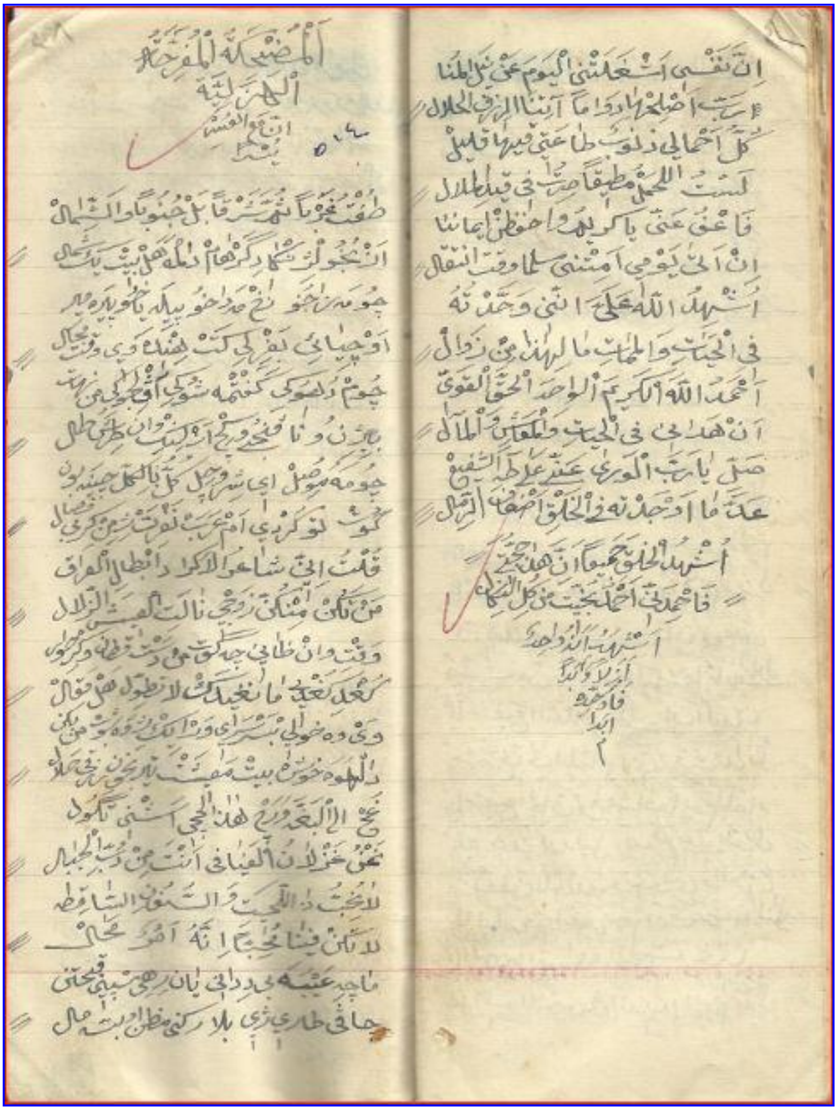
اِنَّ نفسی اشغلتنی الیوم عن نیل المنا
ربِّ اصلحها وما آتینا الرزق الحلال
کلّ اعمالی ذنوب ما عنی فیها قلیل
لست اللحمل مطیقاً من فی قید الملال
فاعف عنی یا کریم واحفظن ایماننا
ان اتی یومی امتنی سلماً وقت انتقال
اشهد الله علی انّنی وحده
فی الحیات والممات ما لهذا من زوال
احمد الله الکریم الواحد الحق القوی
ان هدانی فی الحیات وبلغنی المآل
صلّ یا رب الوری عشر علی طه الشفیع
عدّ ما اوجدته فی الخلق اضعاف الرمال

المضحکة المفرحة
الهزلیة

طفت شرقاً ثم غرباً قابل جنوباً والشمال

هۆزانا (طفت شرقا ثم غربا ...)، دانەیەکا دی

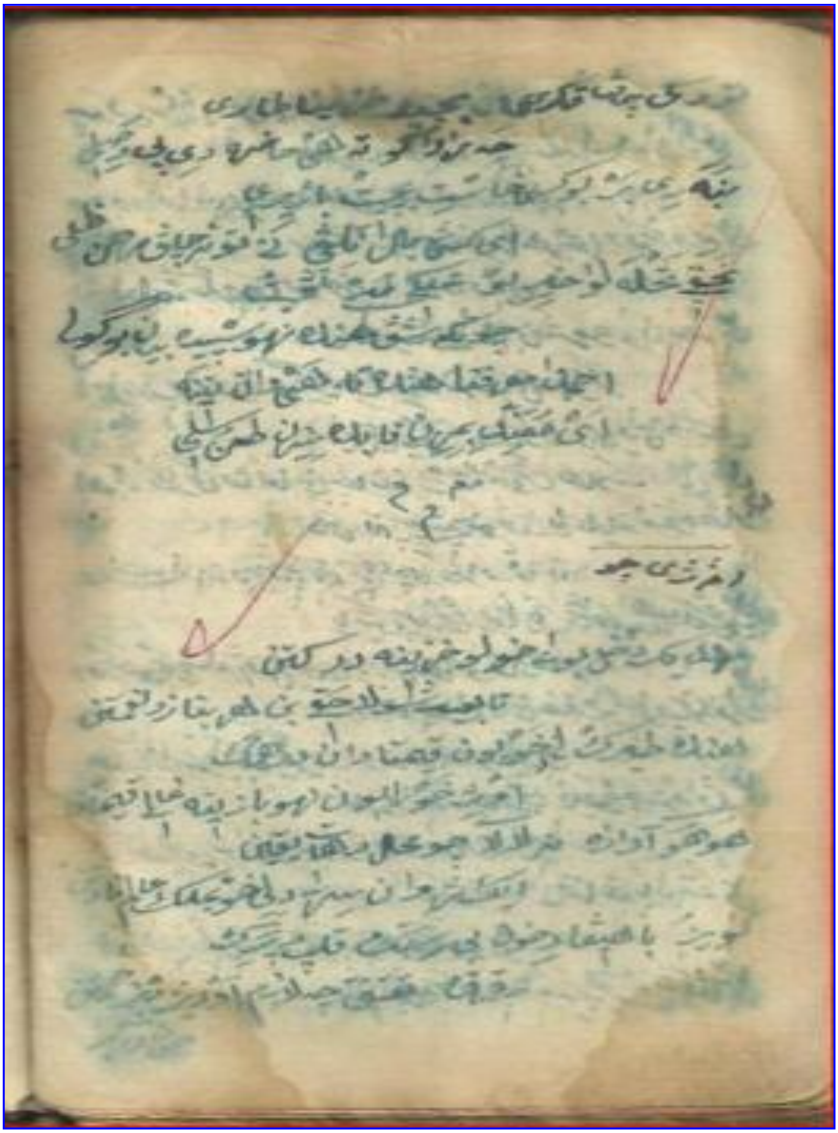

هۆزانا (مەهدییەک داخل بوو زاخۆ ...)

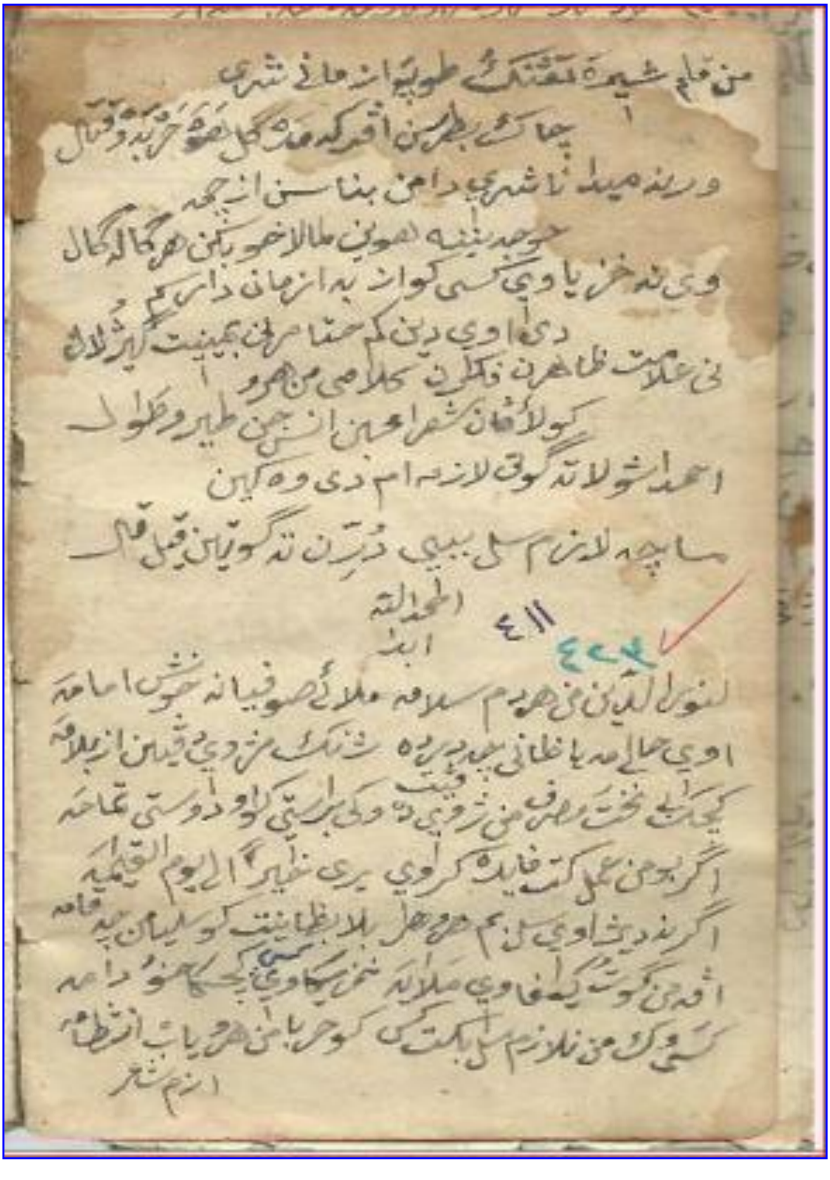
من علم شیعرێ [illegible] ملانی شری
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
احمد [illegible] لازم ام دی وه کین
[illegible]
الحمد لله
ابد
٤١١
٤٢٤
لنور الدین من هردم سلاڤه ملای صوفیانه خوش امامه
[illegible]
[illegible]
اگر [illegible] الیوم القیامه
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

هۆزانا (ل نورەددین من هەردەم سلاڤە ...)

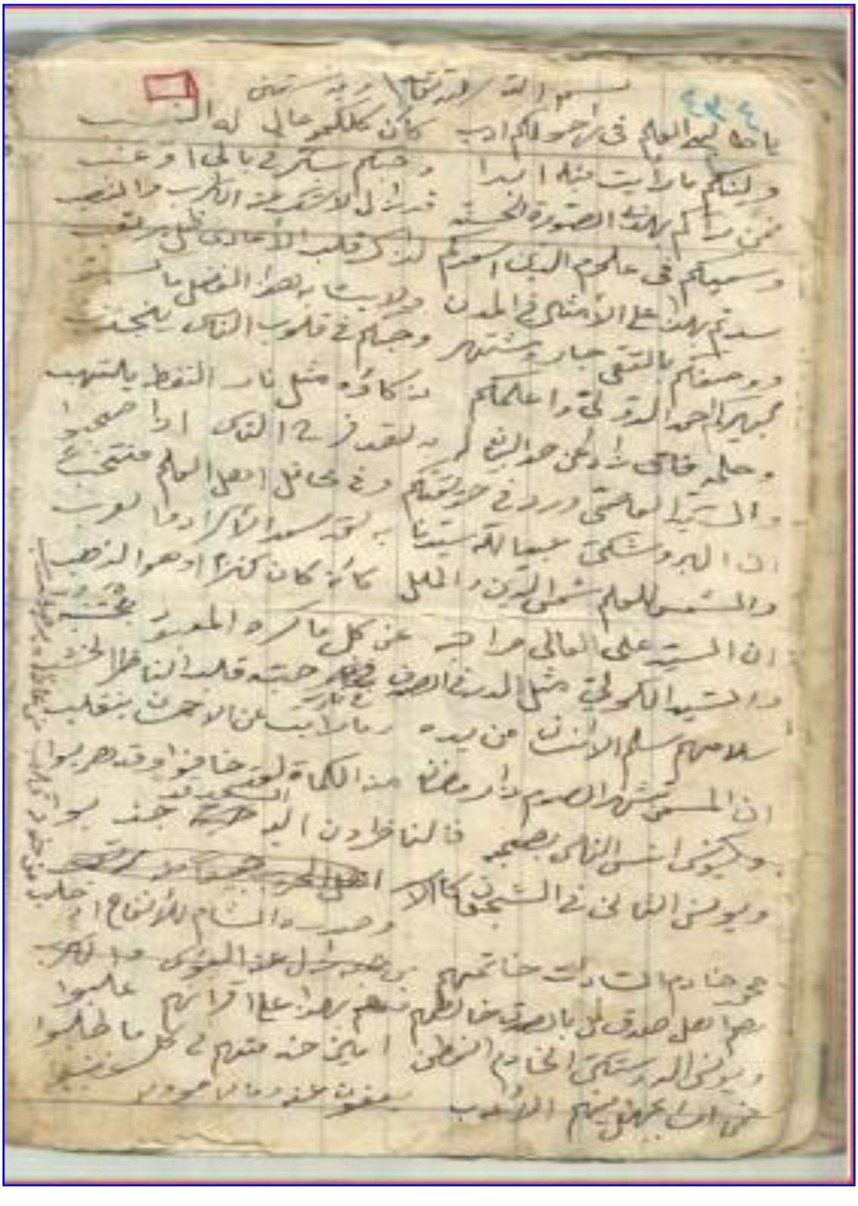

هۆزانا (يا طالب العلم في زاخو ...)

ب- شـكل:

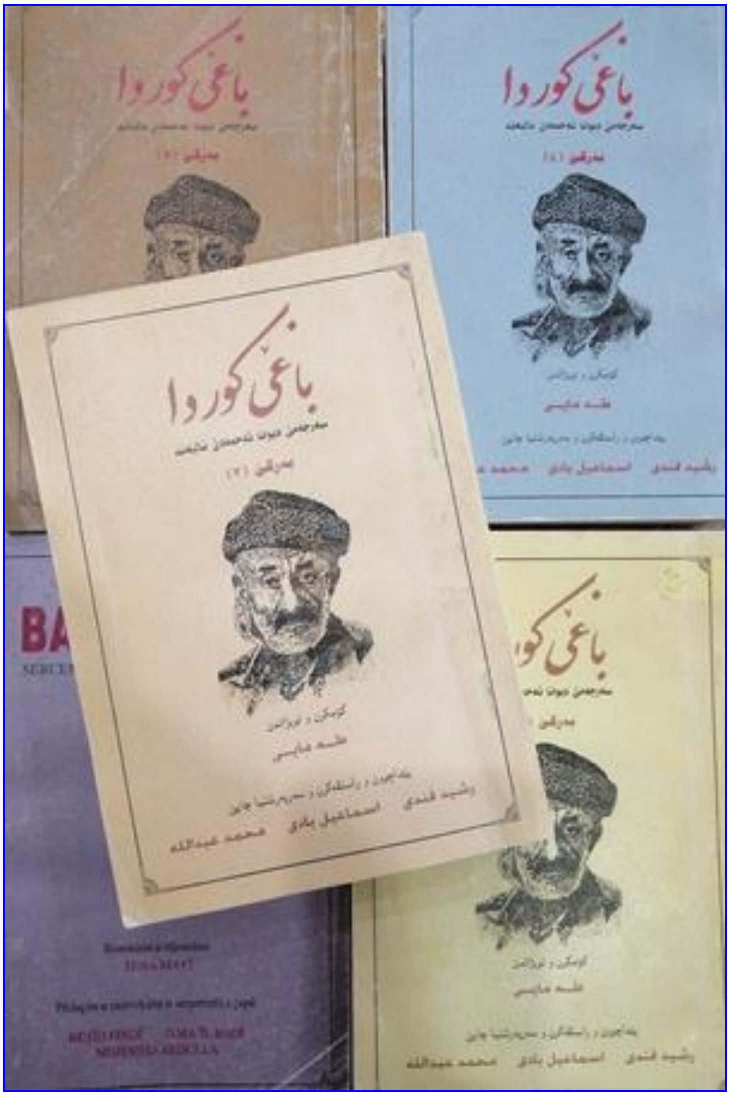

هەر پێنج بەرگێت دیوانا (باغێ کوردا)

یا ئەحمەدێ نالبەند

مەلا ئەحمەدێ ئاکرەیی

ژ پەرتوکا (زاخو الماضي والحاضر)، چاپا دوویێ.

حسێنێ عەبۆیێ رەزڤان

ژ پەرتوکا (زاخو الماضي والحاضر)، چاپا دوویێ.

مەلا نورەددین مەلا حەسەن

ژ پەرتوکا (زاخو الماضي والحاضر)، چاپا دوویێ.

دیمەنەك ژ فیستەڤالەکا وەرزشی
د نیڤا سالێت پێنجیاندا کو ئەحمەدێ نالبەند
هۆزانەک لێ خاندی
ژ پەرتوکا (زاخو الماضي والحاضر)، چاپا دوویێ.

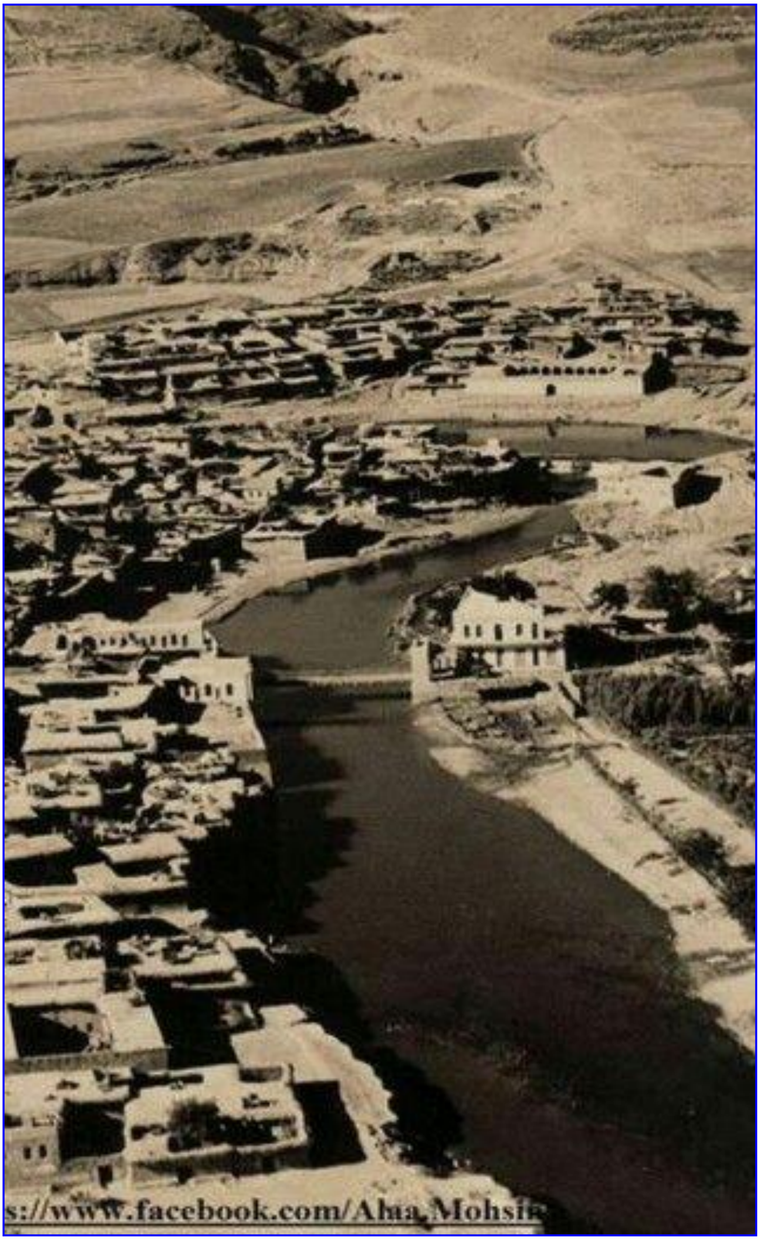

زاخۆ ١٩٣١، ژ مالپەرێ (علاء محسن)

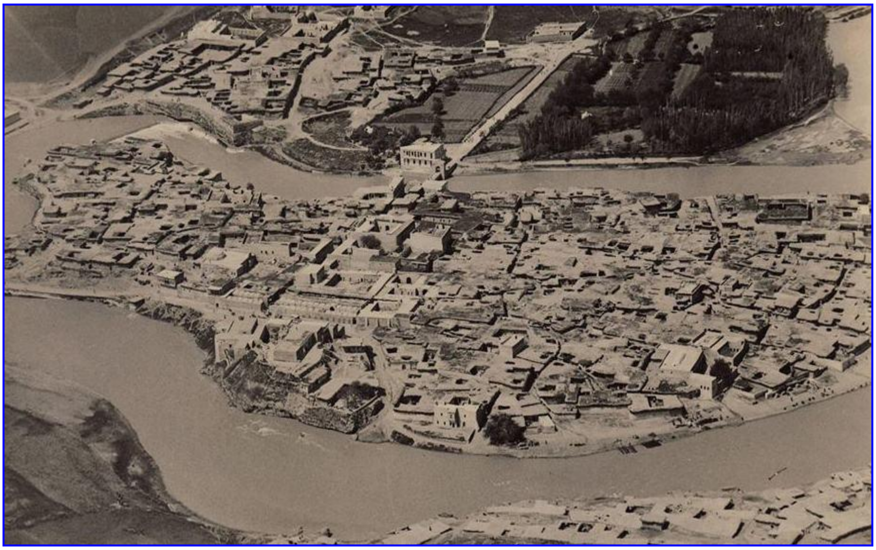

زاخۆ ١٩٥٥. ژ مالپەرێ (علاء محسن)

مطڕبەک ل زاخۆ

ژ پەرتوکا (زاخو الماضي والحاضر)، چاپا دوویێ.

كورتييا ڤەكولينێ ب زمانێ كوردی:

ئەحمەدێ نالبەند
سەرەدان و پێگۆتنێت وی ل دۆر زاخۆ

ئەحمەدێ نالبەند، شاعرەكێ ناڤدارێ كوردە، د ناڤبەرا سالێن (١٨٩١ -١٩٦٣) یدا ژیایە. د سالێت پێنجیاندا چوویە بازێرێ زاخۆ ژبۆ خاندنێ و نێزیكی سالەكێ مایە ل وێرێ، بۆ ئێكەمین جار هۆزان ل بەرامبەری جەماوەری خاندن بیت ل فیستەڤالەكا وەرزشی دا هەر ل بازێرێ زاخۆ بوویە.

هەروەسا د هەر (٥) پێنج بەرگێت دیوانا خۆ دا (باغێ كوردا)، گەلەك هۆزان ل دۆر زاخۆ ڤەهاندینە، د هندەكاندا بەحسێ بازێرێ زاخۆ و خەلكێ وێ دكەتن، د هندەكان دا ژی بەحسێ خەلكێ بیانی دكەتن ئەوێت ل زاخۆ ژیانا خۆ دبورینن.

ئەڤ ڤەكولینە، ل سەر دو پشكان هاتییە لێكڤەكرن، د پشا ئێكێ دا ئەم ب كورتی ل دۆر ژیانا وی ل زاخۆ ئاخڤتینە، پاشی مان و تێكەلییا وی دگەل خەلكێ زاخۆ. د پشكا دویێ

دا، مە پێداچوونەك د هۆزانێت وی دا کرییە و شرۆڤەکرینە، ل سەر چەند خالان دابەش کرینە: یا ئێکێ کا وی چ بەحسێ زاخۆ کرییە. د خالا دیتر دا مە باژێر و خەلك وەرگرتینە، د هەر پشکەکێ دا، کۆمەکا کەسان هاتینە نیاسین و ناڤێت وان د ناڤ هۆزانێت ویدا هاتینە قەید کرن، ئەڤ هۆزانە پشکەکا گرنگن ژ دیرۆك و ئەتنۆگرافیا باژێرێ زاخۆ.

بۆ نڤیسینا ڤێ ڤەکولینێ، مە چەندین ژێدەر بکارئینااینە کو گرێدایی ناڤەرۆکا بابەتی نە.

ملخص البحث باللغة العربية

أحمد نالبند
رحلته وقصائده حول مدينة زاخو

أحمد نالبند، شاعر كوردي معروف، عاش ما بين عامي (١٨٩١ - ١٩٦٣) الميلادي. في الخمسينيات من القرن الماضي، ذهب إلى مدينة زاخو للدراسة. حيث مكث هناك قرابة السنة، وهناك القى أولى قصائده أمام الجمهور في مهرجان رياضي، كما ألف العديد من القصائد حول هذه المدينة وأهلها، ضمن ديوانه (باغێ كوردا- حديقة الأكراد) المؤلف من خمسة مجلدات.

هذه الدراسة تنقسم إلى قسمين، القسم الأول يدور بأختصار حول حياته في مدينة زاخو، وكيفية معيشته هناك. والقسم الثاني، وفيه تطرقنا إلى أشعاره وتحليلها موزعه على بعض النقاط:

الأولى: يدور فيه الحديث عن مدينة زاخو.

الثانية: ويدور فيه الحديث عن أهالى مدينة زاخو ضمن أشعاره، وفي قسم من تلك المجاميع، وردت أسماء العديد من الشخصيات المشهورة.

تعد هذه القصائد جزءاً من تاريخ وأثنوكرافيا مدينة زاخو، ومن أجل اتمام هذه الدراسة، اعتمدنا على بعض المصادر ذات صلة بهذا الموضوع.

ژێــدەر:

ب کوردی:

١. ئەحمەدێ نالبەند: باغێ کوردا- سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (کۆمکرن و تویژاندن)، پێداچوون و ڕاستڤەکرن و سەرپەرشتیا چاپێ: رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، بەرگێ (١)، دهۆک – ١٩٩٨.

٢. ______________، بەرگێ (٢)، دهۆک – ١٩٩٨.

٣. ______________، بەرگێ (٣)، دهۆک – ١٩٩٨.

٤. ______________، بەرگێ (٤)، دهۆک – ١٩٩٨.

٥. ______________، بەرگێ (٥)، دهۆک – ١٩٩٨.

٦. تەحسین ئیبراهیم دۆسکی: فەقی و مەلا و مەدرەسە، دهۆک – ٢٠١٢.

٧. خالد حسێن: دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (موخلص)، پارت دوو، دهۆک – ١٩٧٢.

٨. د. رەشید فندی، ئەحمەدێ نالبەند، چاپخانا خانی، دهۆک – ٢٠١٩.

٩. درباس مستەفا: گولەك ژ باغێ کوردان، دهۆك- ٢٠١٩.

١٠. صادق بهاالدين ئامێدی: هۆزانڤانێت كورد، كۆڕی زانیاری كورد، بەغدا-١٩٨٠.
١١. ماهر عبدالرحمن صديق برواری: ئەحمەدێ موخلص، وەزارەتا رەوشەنبیری، دهۆك – ٢٠٠٤.
١٢. ممتاز حەیدەری: مەلای گەورە – مەلا محەمەدی كۆیی، هەولێر – ١٩٧٣.

عەرەبی:

١٣. اسماعيل بادی، أزهار بامرنی: الشاعر أحمد مخلص (نالبند) باقه من قصائده العربيه والفارسيه الغير منشوره، دهوك – ٢٠١٩.
١٤. بشير سعيد عبدالرحمن: بهدينان وعشائرها – دراسة تاريخية،ط٢، دهوك- ٢٠١٤.
١٥. جاسم عبد شلال: علماء قدموا الى الموصل من الكرد ومن كردستان ١-٢، دهوك – ٢٠١٢.
١٦. سعيد الحاج صديق زاخوى: لمحات من التراث والأساطير في زاخو للفترة ١٩٠٠- ١٩٦١، دهوك- ٢٠١٠.
١٧. سعيد الحاج صديق زاخويى (سعيد الرزڤان): زاخو الماضي والحاضر، الطبعة الثانية، دهوك – ٢٠١٩.

١٨. كوركيس عواد: الأب أنستاس ماري الكرملي – حياته ومؤلفاته ١٨٦٦ – ١٩٤٤، بغداد – ١٩٦٦.
١٩. محفوظ العباسي: إمارة بهدينان العباسية، الموصل – ١٩٦٩.
٢٠. ملا محمد سعيد ياسين البريفكانى: فضلاء بهدينان، اعداد: مسعود محمد سعيد البريفكاني، دهوك – ١٩٩٧.
٢١. الدكتور مسعود الكتاني: المساجد والمدارس والعلماء والمخطوطات في إمارة بادينان – العمادية، دهوك – ٢٠١٠.
٢٢. وصفية محمد شيخو السندي: زاخو في العهد الملكى ١٩٢١-١٩٥٨، دهوك – ٢٠١٤.

ژێدەرێن دیتر:

١. وەصفیە محەمەد شێخو سندی: کورتییەکا دیرۆکی ل سەر رەوشا کارگێری و جڤاکی ل زاخۆ... (ڤەکولین)، ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهۆکێ، بەرگێ حەفتێ، تورکیا _ ٢٠١٧.
٢. وەصفیا محەمەد شێخۆ: رەوشا جوییێت زاخۆ ژ دویماهیا سەردەمێ ئۆسمانیا هەتا دگەهیتە سالا ١٩٥١ێ، (ڤەکولین)، گۆڤارا (دیرۆک)، هژمار (٢) پاییزا ٢٠١٣.
٣. ئومێد سەگڤان ئەحمەد، خەلات عەلی سلۆ، هەڤال عبدالکریم خالد، هژمارکاریەک ل دور هۆزانڤانێن دەڤەرا زاخۆ ژ سالا (١٩٠٠-

٢٠١٠) (ڤەكولينا دەرچوونێ / زانكۆيا دهۆكێ، فاكولتيا زانستێن مرۆڤايەتی- پشكا زمانێ كوردی، ئێڤاران)، ٢٠١٤.
٤. ئينسكلۆپيديا پارێزگەها دهۆكێ، بەرگێ حەفتێ و بەرگێ هەشتێ، توركيا _ ٢٠١٧.
٥. گۆڤارا زاخۆ، هژمار (٣)، تەباخا سالا ٢٠٠٤.

نڤیسەڤان
اسماعیل بادی

- ١٩٦٣ێ ل پارێزگەها دهۆکێ ژ دایك بوویە.
- ١٩٧٩ێ دەست ب نڤیسینێ کرییە.
- ١٩٨٢ێ، ئێکەمین بابەت ل رۆژناما (هاوکاری) ل بەغدا بەلاڤکرییە.
- ١٩٨٥ێ، دگەل چەند هەڤالا گۆڤارا (دەنگێ مە) دەرئێخستی یە.
- ١٩٩١ێ بوویە ئەندامێ ئێکەتیا نڤیسەرێت کورد/ تایێ دهۆکێ.
- ١٩٩٣–١٩٩٦ێ، چەندین بەرنامە بۆ ئێزگێ دەنگێ کوردستان (رادیۆیا دهۆك یا نوکە) چێکرینە.
- ئەندامێ دەستەکا رۆژناما (پەیمان) و کۆڤارێت (نوخازی، گازی، پەیڤ، رۆژنامەڤانی) بوویە.

- سکرتێرێ نڤیسینێ و جێگرێ سەرنڤیسکارێ رۆژناما (ئەڤرۆ) بوویە.
- سەرنڤیسەرێ گۆڤارا (بزاڤا پالا) یا سەندیکا کرێکارێن کوردستانێ/ لقێ دهۆک بوویە.
- بەرپرسێ سەندیکا رۆژنامەنڤیسێت کوردستانێ / لقێ دهۆک بوویە بۆ ماوێ دوو خۆلا ٢٠٠١ – ٢٠٠٨.
- دەرچوویێ کۆلیژا پەروەردا بنیات/ پشکا ئەزمانێ کوردی سالا خاندنێ ٢٠١٦ - ٢٠١٧.
- د چەندین رۆژنامە و کۆڤارا دا بابەت بەلاڤکرینە.
- چەندین سمینار ل دهۆک و ئامەد و موکس و سلێمانیێ پێشکێشکرینە.
- نوکە بەرپرسێ پەرتوکخانا دەزگایێ خانی یێ رەوشەنبیری و راگەهاندنێ یە.
- ئەندامێ ئێکەتیا مامۆستاییێت کوردستانێ یە.
- ئەندامێ ئێکەتیا نڤیسەرێت کوردە.
- ئەندامێ سەندیکا رۆژنامەنڤیسێت کوردستانێ یە.
- ئەندامێ سەنتەرێ (قوبەهان)، بەرپرسێ پشکا دەستنڤیسێت ئەدەبی یە،

ژ بەرهەمێت چاپکری:

بەرهەڤکرن:

١. نڤیسەرێن کورد: پێزانێ ئالیخان، دهۆك – ١٩٩٢.

٢. سێدارا چوچکان: پێزانێ ئالیخان، دهۆك – ١٩٩٩.

٣. سەعدوڵلا ئاڤدەل، شاعر، پێشمەرگە، شەهید، دهۆك – ٢٠٠٢.

٤. هەڤپەیڤینێن حافز قازی (دیدارێت رۆژنامەڤانی)، چاپا ئێكێ، دهۆك – ٢٠٠٥، چاپا دووێ، دهۆك - ٢٠١٦.

بەرهەڤکرن ب پشکداری:

٥. بیبلیۆگرافیا حەفتینامەیا پەیمان، دهۆك– ١٩٩٨.

٦. باغێ کوردا – سەرجەمێ دیوانا ئەحمەدێ نالبەند (پێنج بەرگ)، دهۆك – ١٩٩٨.

٧. رێبەرێ پارێزگەها دهۆکێ، دهۆك – ٢٠١٠.

نڤیسین:

ب کوردی:

٨. بشکورینا هیڤیا، پەخشان ، دهۆك – ١٩٩٥.

٩. ژ هەلبەستێن ئەحمەدێ خانی (کۆمکرن و تویژاندن)، دهۆك – ١٩٩٦.

١٠. صادق بهاءالدین ئامێدی و کاروانێ رەوشەنبیریا کوردی، دهۆك – ١٩٩٩.

١١. حەیرانۆك – ژ تۆرێ زارگۆتنا كوردان (ڤەكۆلین و دەق)، چاپا ئێكێ، دهۆك – ٢٠٠١.

١٢. بەرەڤ شرۆڤەكرنا دەقی (ڤەكۆلینێن تۆرەیی)، بەرلین – ٢٠٠٢.

١٣. پەیڤێن تە بەرەڤ ئاسۆیێن بلند دفرن (هۆزان)، دهۆك- ٢٠٠٤.

١٤. رۆژنامەڤانیا كوردی د ناڤبەرا بزاڤا سیاسی و رەوشەنبیری دا، سلێمانی – ٢٠٠٥.

١٥. جەمیلێ حاجۆ ئاغایەكێ وەلاتپارێز و خورتەكێ زانا، دهۆك – ٢٠٠٦.

١٦. كاروانێ رۆژنامەڤانیا كوردی ل دەڤەرا بەهدینان (ڤەكۆلین)، دهۆك – ٢٠٠٦.

١٧. سنۆرێن ڤەكری (دیدارێن ئەدەبی و مێزگەرد)، دهۆك – ٢٠٠٨.

١٨. رەمەزانێ جزیری د دویڤچۆن و تویژاندنەكا دیتر دا، دهۆك – ٢٠١١.

١٩. زمان و دیالێكتێن زمانێ كوردی، دهۆك – ٢٠١٩.

٢٠. ئەحمەدێ نالبەند، چوومە زاخۆ بۆ تەماشە، دهۆك- ٢٠٢٠.

ب عەرەبی:

٢١. جواهر المبدعين (مناقشات أدبية)، دهوك – ٢٠٠٥.

٢٢. رحلة ناصر خسرو عبر المناطق الكوردية، (دراسة)، دهوك - ٢٠١٠.

٢٣. الشيخ يونس الكردي ورسائله في الأدب الصوفي الإسلامي، (دراسة وتحقيق)/ دهوك – ٢٠١٢.

٢٤. الشاعر احمد نالبند (مخلص) وباقة من قصائده الغير منشورة، مع (أزهار بامرني)، دهوك – ٢٠١٩.

بەرهەڤ بۆ چاپێ:

٢٥. چیڤانۆك د هۆزانا (عەبدولرەحمان مزوری) دا.

٢٦. رۆلێ قوتابخانەیا (قوبەهان) د پێشڤەبرنا ئەدەبێ كلاسیكی دا.

٢٧. حەیرانۆك – ژ تۆرێ زارگۆتنا كوردان (ڤەكۆلین و دەق)، چاپا دویێ یا زێدەكری، دهۆك – ٢٠١٩.

٢٨. هۆزانڤان سیاهپۆش، غەزەل و هەلبەستێت وی.

٢٩. دیوانا عەلی حەریری، ژیان و بەركار.

٣٠. خاكی ئاكرەیی، ژیان و بەركار.

٣١. دكتۆر محەمەد نووری دێرسمی و بانگینا وەلاتپارێزێت كورد.

٣٢. ئەحمەدێ نالبەند، كۆمەكا ڤەكۆلین و گوتار و دیداران.